

Ruis uit het stadhuis

De (on)begrijpelijkheid van gemeentelijke brieven

Marlou Grobben

S 1025856

7 januari 2020

Begeleider: Dr. Maarten van Leeuwen

Tweede lezer: Prof. dr. Ton van Haften

Master Neerlandistiek

Universiteit Leiden

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	8
2.1 Taalkundige stilistiek	8
2.2 Begrijpelijkheid	11
2.3 Begrijpelijke taal en stilistische keuzes	12
Hoofdstuk 3: Methode	28
3.1 Corpus.....	28
3.2 Operationalisatie	29
3.3 Keuzes in operationalisatie	38
Hoofdstuk 4: Resultaten.....	41
4.1 Syntactische complexiteit.....	41
4.2 Concreetheid	49
4.3 Persoonlijke elementen.....	53
4.4 Tekstopbouw	54
4.5 Vergelijkend genreperspectief	56
4.6 Conclusie en toetsing hypothesen	58
Hoofdstuk 5: Analyse.....	63
5.1 Briefduo 1	63
5.2 Briefduo 2	65
Hoofdstuk 6: Conclusie en discussie	70
Literatuur	75
Bijlagen	80
Bijlage A: Oorspronkelijke brief B7.....	80
Bijlage B: Herziene brief B7	82
Bijlage C: Oorspronkelijke brief BA3.....	84
Bijlage D: Oorspronkelijke brief U099	85
Bijlage E: Statistiek	86

Hoofdstuk 1: Inleiding

De afgelopen jaren is onderzoek naar begrijpelijke taal een vruchtbaar wetenschapsthema gebleken. Een inventarisatie naar publicaties hierover resulteerde in 2011 in de Kennisbank Begrijpelijke Taal, die ongeveer 950 artikelen telt (Pander Maat & Lentz, 2011: 209). Ook in de politiek-bestuurlijke context bestaat veel aandacht voor begrijpelijke taal. Zo lanceerden het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Nederlandse Taalunie eind oktober 2018 de campagne “Direct Duidelijk”. Het doel van deze campagne is om overheidsorganisaties op iedere bestuurslaag te ondersteunen in begrijpelijke communicatie naar de burger (Taaluniversum, 2018). Vlak hierna steunde een meerderheid van de Tweede Kamer een motie die stelt dat rechters hun vonnissen begrijpelijker moeten maken (Meijer, 2018). En in oktober 2019 maakte het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bekend dat taalcoaches het land gaan intrekken, om trainingen te geven aan ambtenaren zodat ze duidelijk gaan schrijven en de communicatie verbetert (Rijksoverheid, 2019).

Ook de gemeente Den Bosch heeft begrijpelijke taal in het vizier. Sinds 2016 hebben gemeenteambtenaren ruim 500 briefsjablonen herschreven om de begrijpelijkheid ervan te bevorderen (NWO, 2016). Zij hebben hiervoor gebruik gemaakt van een leesbaarheidstool – *Klinkende Taal* – die in een tekst markeert wanneer er "dure woorden", ingewikkelde alinea's en passieve, ingewikkelde of lange zinnen worden gebruikt (Klinkende Taal, 2017: 1). Daarnaast hebben de ambtenaren een communicatietraining gevolgd, waarin met name aandacht is besteed aan een heldere tekstopbouw¹. Het is echter de vraag of de brieven met deze maatregelen daadwerkelijk begrijpelijker zijn geworden. Vaak hanteren bedrijven en overheidsorganisaties een zelf samengestelde set aan schrijfadviezen, die gebaseerd is op intuïtie en/of kleinschalig onderzoek (Evers-Vermeul & Van Rooijen, 2017: 232). Ditzelfde geldt voor het programma Klinkende Taal waar de gemeente Den Bosch gebruik van maakt en de training die de ambtenaren hebben gehad² (Klinkende Taal, 2017). Dit blijkt uit de informatie over Klinkende Taal en het trainingsbureau. Het is interessant om te onderzoeken of de brieven van de gemeente Den Bosch aangemerkt kunnen worden als begrijpelijker dan de oorspronkelijke brieven, als ze geanalyseerd worden met kennis uit de wetenschappelijke literatuur. De hoofdvraag van deze scriptie luidt dan ook: In hoeverre kunnen de herschreven brieven van de gemeente Den Bosch aangemerkt worden als begrijpelijker dan de

¹ Dit bleek uit een gesprek met één van de ambtenaren die de cursus gevolgd heeft en die de brieven heeft herschreven.

² De inhoud en achtergrond van de training kwam naar voren tijdens het gesprek met één van de ambtenaren van de gemeente Den Bosch.

oorspronkelijke brieven, afgaande op inzichten over begrijpelijke taal in de wetenschappelijke literatuur?

Om antwoord te geven op deze vraag, maak ik gebruik van een taalkundig-stilistische benadering. De taalkundige stilistiek is een vorm van stijlonderzoek die erop gericht is “te laten zien hoe formuleringskeuzes in een tekst bijdragen aan een effect dat een tekst als geheel bij lezers of luisteraars teweegbrengt” (Van Leeuwen, 2015: 17). De taalkundige benadering gaat er dus vanuit dat formuleringskeuzes op microniveau een bepaald effect op macroniveau sorteren, zoals de perceptie van een tekst als wel/niet of in meer/mindere mate begrijpelijk. Voor deze scriptie voer ik geen respondentenonderzoek uit, maar baseer ik me op inzichten uit de wetenschappelijke literatuur over begrijpelijkheid. De uitspraken die ik doe, betreffen dus uitspraken over de *veronderstelde* effecten van formuleringskeuzes in plaats van uitspraken over *gemeten* effecten bij respondenten.

Zoals hierboven al is aangestipt, is er veel wetenschappelijke literatuur te vinden over begrijpelijkheid van taal. In deze literatuur wordt een breed scala aan elementen besproken die de begrijpelijkheid van teksten beïnvloeden. In Hoofdstuk 2 wordt ingegaan op een selectie van deze elementen. Er is gekozen voor een afbakening, omdat de totale hoeveelheid aspecten te veel is om te behandelen in een masterscriptie. Ik beperk me tot de talige aspecten waarvan ik veranderingen verwacht tegen te komen. Aangezien de herschrijvers van de brieven door het programma *Klinkende Taal* en door de training die ze hebben gevolgd aandacht hadden voor "dure woorden"; passieve, ingewikkelde of lange zinnen; ingewikkelde alinea's en tekstopbouw, zijn dit ook de elementen die ik in deze scriptie centraal stel. Gekeken naar gebruikelijke categorieën van begrijpelijke taal in de wetenschappelijke literatuur, vallen deze elementen onder de volgende meer algemene categorieën: syntactische complexiteit, woordconcreetheid, persoonlijke elementen en tekstopbouw. Syntactische complexiteit bevat onder andere passieve, ingewikkelde en lange zinnen. Passieve en ingewikkelde zinnen komen ook terug in de bespreking van persoonlijke elementen. "Dure woorden" vallen onder woordconcreetheid en ingewikkelde alinea's en tekstopbouw worden samengenomen onder de noemer "tekstopbouw". In het volgende hoofdstuk wordt op deze vier thema's verder ingegaan.

Dit onderzoek is zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant. De maatschappelijke relevantie zit allereerst opgesloten in de urgentie voor goede communicatie van gemeenten met hun inwoners. De Nederlandse Taalunie brengt het belang van duidelijke communicatie als volgt onder woorden:

“Ingewikkelde taal maakt het voor veel mensen lastig om goed te begrijpen wat de overheid vindt, doet of zou moeten doen. Daardoor kunnen ze niet volop meedoen in onze democratische samenleving. Ingewikkelde taal zorgt er ook voor dat veel mensen niet goed

weten wat hun rechten en plichten zijn, en wat er precies van hen verwacht wordt. Daardoor kunnen ze de diensten van de overheid vaak niet goed gebruiken.” (Taaluniversum, 2018).

Daarnaast blijkt uit de voorbeelden van overheidscampagnes en -keuzes dat er een sterke behoefte is aan duidelijkere brieven aan burgers. Dit onderzoek biedt ondersteuning in dit doel, door te onderzoeken in hoeverre de middelen die in de praktijk gebruikt worden om brieven makkelijker te maken, overeenkomen met bevindingen hierover in de wetenschap.

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek valt uiteen in een aantal aspecten. Allereerst is er nog maar beperkt onderzoek gedaan naar de begrijpelijkheid van gemeentelijke brieven aan burgers³. De gemeente is het bestuursorgaan dat het dichtst bij de burger staat. Het is daarom interessant om dit genre taalkundig te onderzoeken om vervolgens te weten hoe het zich verhoudt tot brieven van centralere overheden. Daarnaast is het onderzoek wetenschappelijk relevant, omdat het bestaand onderzoek naar begrijpelijk taalgebruik uitbreidt. Pander Maat e.a. (2016; 2017) hebben onderzoek gedaan naar verschillen in begrijpelijkheidskenmerken tussen tien tekstgenres, maar gemeentebrieven was daar niet één van. Onderzoek naar dezelfde begrijpelijkheidskenmerken bij een ander genre – gemeentebrieven – vormt een aanvulling op het eerdere genreonderzoek van Pander Maat e.a.. Hoe meer kennis er bestaat over de begrijpelijkheid van verschillende genres, hoe beter die informatie in perspectief kan worden geplaatst. Tot slot is dit onderzoek relevant, omdat er wordt ingegaan op een relatie waarover nog niet veel bekend is: die tussen concreetheid en begrijpelijkheid. Spooren e.a. (2015: 98) schreven hierover: "gezien het belang van concreetheid voor begrijpelijkheid en overtuigingskracht is het enigszins verrassend te constateren dat het concept concreetheid nog erg weinig ontwikkeld is." Eén van de vier thema's van begrijpelijkheid die in deze scriptie wordt uitgediept, betreft concreetheid. Met dit onderzoek wordt getracht om de kennis over de relatie tussen concreetheid en begrijpelijkheid te vergroten.

Om de briefcorpora van de gemeente Den Bosch te onderzoeken, maak ik onder andere gebruik van de leesbaarheidstool T-Scan. Hiermee onttrek ik data over syntactische complexiteit, woordconcreetheid en persoonlijke elementen uit 31 briefduo's van de gemeente Den Bosch. Daarnaast verzamel ik handmatig gegevens over de tekstopbouw van de briefsjablonen. Op basis van deze gegevens kan ik de deelcorpora van voor én na de herschrijvingen met elkaar vergelijken. Deze kwantitatieve analyse wordt aangevuld met een kwalitatieve interpretatie van de gegevens. Door representatieve voorbeelden uit beide corpora te presenteren, wordt inzichtelijk gemaakt welke

³ In tegenstelling tot onderzoek naar de begrijpelijkheid van gemeentelijke brieven, is uitvoerig onderzoek gedaan naar de begrijpelijkheid van communicatie aan burgers vanuit andere “overheden”, zoals de Rijksoverheid en de Belastingdienst (o.a. Jansen & Steenhouder, 1981; Lentz, Nell & Pander Maat, 2017).

stilistische keuzes welke effecten sorteren, in welke mate ze bijdragen aan de begrijpelijkheid van de tekst en of en op welke wijze ze interacteren met andere gemaakte formuleringskeuzes.

De opbouw van deze scriptie is als volgt. In het Theoretisch kader (Hoofdstuk 2) wordt uiteengezet wat in de wetenschappelijke literatuur bekend is over het verband tussen de begrijpelijkheid van een tekst enerzijds en de syntactische complexiteit, concreetheid, persoonlijke elementen en tekstopbouw anderzijds. Ook worden in dit hoofdstuk de hypothesen geformuleerd. In het hoofdstuk dat daarop volgt (Hoofdstuk 3), wordt de methode besproken. Hier worden de vier thema's geoperationaliseerd met meetbare variabelen. Vervolgens worden in Hoofdstuk 4 de resultaten gepresenteerd, waarna deze in Hoofdstuk 5 geanalyseerd worden. De bevindingen worden kritisch tegen het licht gehouden in het laatste hoofdstuk: de Discussie en Conclusie. Hier worden tot slot ook de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek samengevat.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Zoals in de Inleiding is aangegeven, volgt deze scriptie de uitgangspunten van de taalkundige stilistiek. In dit hoofdstuk wordt eerst uitgelegd wat de taalkundige stilistiek precies inhoudt, wat die uitgangspunten zijn en welke keuzes in deze scriptie zijn gemaakt met betrekking tot de gekozen taalkundig-stilistische benadering. Daarna ga ik kort in het begrip “begrijpelijkheid” en zet ik vervolgens uiteen wat in de wetenschappelijke literatuur bekend is over de relatie tussen begrijpelijkheid enerzijds en syntactische complexiteit, woordconcreetheid, persoonlijke elementen en tekstopbouw anderzijds. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de presentatie van de hypothesen.

2.1 Taalkundige stilistiek

De taalkundige stilistiek kent meerdere uitgangspunten. Eén ervan is dat een stand van zaken op verschillende manieren kan worden uitgedrukt. De variant die gekozen wordt, is gerelateerd aan de stijl van de schrijver. Stijl kan gedefinieerd worden als “de keuze die een schrijver maakt uit mogelijke formuleringen om zijn gedachten vorm te geven. Die keuze heeft betrekking op woorden, zinsbouw en structuur en wordt mede bepaald door onderwerp, doel, publiek en genre. Wanneer de stijl verandert, verandert ook de inhoud.” (Burger & De Jong, 2009: 19). De inhoud verandert, omdat de manier waarop iets wordt uitgesproken, verband houdt met de manier waarop datgene geconceptualiseerd wordt en waar de nadruk op wordt gelegd. Vergelijk bijvoorbeeld onderstaande zinnen (1a) en (1b).

1. a) Farid had bijna voldoende punten om de toets te halen.
b) Farid had niet voldoende punten om de toets te halen.

De formuleringsalternatieven (1a) en (1b) kunnen gebruikt worden om dezelfde situatie in de werkelijkheid te beschrijven: Farid heeft te weinig punten om de toets te halen. De implicaties ervan zijn echter verschillend. In zin (1a) wordt aangegeven dat Farid *nét* te weinig punten heeft om de toets te halen. In zin (1b) wordt deze nuance niet gemaakt: Farid heeft hier simpelweg te weinig punten om de toets te halen. Er is *nóg* een verschil. In zin (1a) wordt de indruk gewekt dat het Farid een volgende keer wel gaat lukken, hij was er immers al bijna. In zin (1b) is die positieve sturing niet aanwezig. Waar een logisch vervolg van (1a) luidt: “hij zal het de volgende keer dus waarschijnlijk wel halen”, is dat voor zin (1b) minder sterk een mogelijkheid. Hier ligt een vervolg als “hij zal het dus nog een keer moeten proberen”, meer voor de hand. De gevolgtrekking is in deze situatie niet overwegend positief of negatief. Zo'n gevolgtrekking of gedachte die wordt afgeleid uit wat er gezegd wordt, heet een

inferentie (Verhagen, 2002: 103). Door de inferenties binnen een tekst bloot te leggen, kan duidelijk gemaakt worden wat voor weergave van de werkelijkheid wordt geschetst en wat voor effect dat heeft op de ontvanger (Verhagen, 2007: 62).

De besproken voorbeelden illustreren dat formuleringskeuzes verschillen in betekenis én in het effect dat ze sorteren. Alle formuleringskeuzes in een tekst samen, hebben een gevolg voor de manier waarop een tekst als geheel wordt ontvangen bij lezers en/of luisteraars. Deze stelling is een tweede uitgangspunt van de taalkundige stilistiek (Van Leeuwen, 2015: 17). Anders gezegd: de taalkundige stilistiek gaat ervan uit dat formuleringskeuzes op het microniveau van een tekst een effect sorteren op macroniveau voor de tekst als geheel (Van Leeuwen, 2015: 22). Van Leeuwen (2015: 19) illustreert dit idee met een gedeelte uit de speech die toenmalig premier Jan Peter Balkenende hield over het kabinetsbesluit om prins Friso het recht op troonopvolging af te nemen. De oorzaak hiervoor was dat zijn vrouw, Mabel Wisse Smit, de regering onjuist en niet volledig had geïnformeerd over haar voormalige relatie met drugsbaron Klaas Bruinsma (Van Leeuwen, 2015: 19). Balkenende sprak de volgende woorden:

"De reden van het besluit van de regering is dat we helaas hebben moeten vaststellen dat de informatie die ons in juni is gegeven over het verleden van mevrouw Wisse Smit, dat die informatie onvolledig en onjuist is geweest. En dit alles levert op dat er sprake is van het schade van het vertrouwen. Maar wanneer onwaarheid wordt gesproken, dan is daar natuurlijk geen kruid tegen gewassen." (Balkenende tijdens persconferentie in Nieuwspoort op 10 oktober 2003, in: Van Leeuwen, 2015: 19)

Wat in deze passage opvalt, is dat twee keer de lijdende vorm wordt gebruikt en dat op de achtergrond blijft wie de handelende actor is. Ook wordt niet uitgesproken wiens vertrouwen is geschaad. Hierdoor wordt afstand geschept tussen Wisse Smit en prins Friso enerzijds en het slechte handelen anderzijds. Vervolgens is gekozen voor de formulering van het spreken van "onwaarheid", wat hetzelfde is als het verkondigen van een leugen. Het eerste klinkt echter minder zwaar en roept in mindere mate het beeld op van een handelende figuur. Ook hiermee wordt dus afstand geschept tussen de situatie en het koninklijk echtpaar. Tot slot resulteert de keuze voor het vage "verleden" in plaats van de specifieke periode waarin Wisse Smit een relatie had met Bruinsma erin, dat de directe aanleiding voor de affaire niet expliciet wordt benoemd. Al deze stilistische keuzes samen zorgen ervoor dat de passage verhullend genoemd kan worden (Van Leeuwen, 2015: 21). Van Leeuwen heeft de tekst herschreven (zie hieronder). De alternatieve formuleringskeuzes maken hier gezamenlijk dat de tekst actiever en explicieter overkomt dan het origineel. De formuleringskeuzes zijn vetgedrukt aangegeven:

"De reden van het besluit van de regering is dat we helaas hebben moeten vaststellen dat de informatie **die de prins en mevrouw Wisse Smit** ons in juni hebben gegeven over de **vermeende relatie van mevrouw Wisse Smit met de heer Bruinsma**, dat die informatie onvolledig en onjuist is geweest. En dit alles levert op dat **de prins en mevrouw Wisse Smit het vertrouwen van de regering hebben geschaad**. Maar wanneer **zij leugens verkondigen**, dan is daar natuurlijk geen kruid tegen gewassen." (Van Leeuwen, 2015: 21)

Het leggen tussen verbanden op het micro- en macroniveau kan op twee manieren plaatsvinden: bij de één is het microniveau het startpunt en bij de ander geldt dat voor het macroniveau. In het eerste geval staat het gebruik van één of enkele taalkundig(e) verschijnsel(en) centraal en worden stilistische middelen op het tekstuele microniveau geïdentificeerd. Er kan daar vervolgens ook specifiek naar gezocht worden. Uiteindelijk wordt onderzocht wat voor invloed het gebruik van deze taalkundige elementen heeft op de tekst als geheel (Van Leeuwen, 2015: 154). Wanneer het macroniveau het startpunt is, is het van belang dat er een intersubjectieve indruk bestaat over de tekst. Wanneer van een tekst bijvoorbeeld de algemene opinie bestaat dat hij wollig, populistisch of kinderlijk is, kan een onderzoeker systematisch onderzoeken welke taalkundige elementen bijdragen aan die vastgestelde indruk (Van Leeuwen, 2015: 26).

Zoals al eerder aangegeven, wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de inzichten van de taalkundige stilistiek. In deze scriptie wordt vertrokken vanuit het microniveau. Ik heb hiervoor gekozen, omdat ik op deze wijze uitspraken kan doen over de veronderstelde effecten van formuleringskeuzes op het macroniveau. Zo wordt het mogelijk om uiteindelijk te kunnen concluderen of de herschreven brieven aangemerkt kunnen worden als meer of minder begrijpelijk dan de oorspronkelijke brieven, gebaseerd op de formuleringskeuzes op microniveau en het effect dat zij gezamenlijk verondersteld worden te sorteren op macroniveau.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de vraag wat verstaan wordt onder het begrip "begrijpelijkheid". Vervolgens wordt besproken welke taalkundige elementen in wetenschappelijk onderzoek in verband worden gebracht met de begrijpelijkheid van taal. Er wordt begonnen met een globaal overzicht van deze relatie, waarna meer gedetailleerd ingegaan wordt op stilistische keuzes binnen de vier categorieën van begrijpelijke taal die in deze scriptie centraal staan. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een overzicht van de besproken taalkundige elementen en hun invloed op begrijpelijkheid. Hier worden eveneens de hypothesen gepresenteerd die in het praktijkgedeelte getoetst zullen worden.

2.2 Begrijpelijkheid

Voordat ingegaan wordt op formuleringskeuzes en hun invloed op de begrijpelijkheid van een tekst, is het cruciaal om te weten wat onder "begrijpelijk" en "begrijpelijkheid" wordt verstaan.

Woordenboek *Van Dale* omschrijft "begrijpelijk" als "te begrijpen; = duidelijk" (Van Dale). Bij het lemma "begrijpen" staat: "1. met het verstand vatten, doorzien; 2. bevatten, inhouden" en bij het lemma "duidelijk" staat opgeschreven: "gemakkelijk te begrijpen; helder, goed te onderscheiden" (Van Dale). Uit deze omschrijvingen is het nog niet op te maken wanneer iets dan precies duidelijk en begrijpelijk is. Soms is iets lastig te begrijpen, omdat het ingewikkeld is opgeschreven. In andere gevallen maakt het niet uit hoe gemakkelijk iets is opgeschreven, omdat de materie te complex is om makkelijk te begrijpen. In dit laatste geval is het lastig om met taal nog invloed uit te oefenen: het is hier immers de materie die het lastig maakt, niet de formulering. In het eerste geval kan wel een begrijpelijkheidsslag gemaakt worden door de taal aan te passen. De vraag die blijft, is hoe dat dan gedaan moet worden. Wanneer is iets begrijpelijk, wat is de norm? Evers-Vermeul en Van Rooijen (2017) tonen aan dat bedrijven en overheidsinstanties proberen om begrijpelijke teksten te produceren, zonder dat ze precies weten wanneer iets begrijpelijk is. Om houvast te creëren, hanteren ze vaak een zelf samengestelde set aan schrijfadviezen die gebaseerd is op intuïtie en/of kleinschalig onderzoek (Evers-Vermeul & Van Rooijen, 2017: 232). Ditzelfde geldt voor het programma *Klinkende Taal* waar de gemeente Den Bosch gebruik van maakt en de training die de ambtenaren hebben gehad⁴ (*Klinkende Taal*, 2017).

De vraag die blijft, is: wanneer is een tekst begrijpelijk? Uit de vele onderzoeken die gedaan zijn naar de begrijpelijkheid van taal, blijkt dat het niet mogelijk is om op die vraag een algemeen antwoord te geven (Lentz, 2011: 28). Er dient in ieder geval onderscheid gemaakt te worden tussen tekstgebonden en lezersgebonden elementen (Bos-Aanen, Sanders & Lentz, 2001: 8).

Lezerskenmerken hebben betrekking op bijvoorbeeld de leesvaardigheid, woordherkenning, grammaticale kennis, voorkennis, interesse en leeftijd van lezers (Bos-Aanen e.a., 2001: 78). Deze kenmerken hebben invloed op hoe gemakkelijk een specifiek individu een tekst leest en begrijpt (Bos-Aanen e.a., 2001: 10). De tekstgebonden elementen zijn gerelateerd aan de eigenschappen van een tekst zelf en hoe zij bijdragen aan een meer of minder begrijpelijk karakter. Aangezien dit onderzoek geen respondentenonderzoek betreft, worden enkel tekstgebonden elementen meegenomen die een vermeende relatie hebben met begrijpelijkheid. Voor vervolgonderzoek is het interessant om ook de lezersgebonden kenmerken mee te nemen in de studie.

⁴ De inhoud en achtergrond van de training kwam naar voren tijdens het gesprek met één van de ambtenaren van de gemeente Den Bosch.

In onderstaande paragraaf wordt nader ingegaan op begrijpelijke taal en op formuleringskeuzes die het waarschijnlijk maken dat een tekst als meer of minder begrijpelijk wordt ervaren, ongeacht de lezersgebonden kenmerken.

2.3 Begrijpelijke taal en stilistische keuzes

Zoals zojuist is aangegeven, worden in dit onderzoek geen lezersgebonden elementen meegenomen die van invloed kunnen zijn op de mate waarop een tekst als begrijpelijk wordt ervaren. Tekstgebonden elementen kunnen in twee hoofdcategorieën worden ingedeeld: die van schriftelijke en die van niet-schriftelijke elementen (zoals tempo en visuele aspecten)⁵. Niet-schriftelijke kenmerken vormen geen onderdeel van dit onderzoek. Wanneer de talige elementen in ogenschouw worden genomen, kunnen de volgende aspecten onderscheiden worden: lexicale complexiteit, syntactische complexiteit, referentiële cohesie en lexicale diversiteit, relationele coherentie, semantische klassen en woordconcreetheid, persoonlijke elementen, andere informatie over woorden en uitdrukkingen (zoals namen, werkwoordkenmerken afkortingen en voorzetseluitdrukkingen) en probabiliteitsmaten (Pander Maat e.a., 2014: 15).

De categorieën syntactische complexiteit, woordconcreetheid en persoonlijke elementen bevatten de aspecten waar de brieven van Den Bosch op zijn gecontroleerd met Klinkende Taal: de "dure woorden", ingewikkelde alinea's en passieve, ingewikkelde of lange zinnen. Zoals ik al eerder heb aangegeven, wordt het voor het bereik van deze scriptie te omvangrijk om alle aspecten van begrijpelijkheid mee te nemen in dit onderzoek. Daarom beperk ik mij tot de aspecten waarvoor het aannemelijk is dat ze aangepast zijn in de brieven van Den Bosch. Ik ga dus in op syntactische complexiteit, woordconcreetheid en persoonlijke elementen. Ik betrek ook keuzes in tekstopbouw erbij, aangezien dat aan bod is gekomen tijdens de cursus die de ambtenaren hebben gevolgd.

In de secties hieronder wordt besproken wat in de wetenschappelijke literatuur bekend is over de relatie tussen de stilistische varianten van deze taalkundige elementen op microniveau en het effect dat zij (kunnen) sorteren op macroniveau met betrekking tot begrijpelijkheid. Voor onderstaande bespreking is een selectie gemaakt uit het grote aanbod aan wetenschappelijke literatuur over begrijpelijkheid. Deze selectie is als volgt tot stand gekomen. Eerst heb ik de meest recente publicaties over begrijpelijke taal in ogenschouw genomen. Een in 2017 afgerond NWO-project naar begrijpelijke taal bleek een vruchtbare bron van recente bevindingen (Holleman, Jansen en Sanders, 2017: 121). Eén van de betrokken onderzoekers was Henk Pander Maat. Hij heeft de afgelopen jaren veel onderzoek gedaan naar verschillende aspecten van begrijpelijke taal en heeft hier ook verscheidene overzichtsartikelen over geschreven (o.a. Pander Maat, 2017: 297-328 & Pander Maat en Dekker,

⁵ Zie: Kennisbank Begrijpelijke Taal: <http://www.kennisbank-begrijpelijjetaal.nl/>

2016: 263-304). Via de sneeuwbalmethode ben ik vervolgens bij andere literatuur terecht gekomen. Ik ben dus uitgegaan van recente literatuur en van literatuur die binnen het vakgebied als toonaangevend wordt gezien.

2.3.1 Syntactische complexiteit

In deze sectie staat de relatie tussen zinscomplexiteit en zinsbegrijpelijkheid centraal. Zinsbegrijpelijkheid wordt soms ook aangeduid met het woord *zinsmoeilijkheid*. Het onderscheid tussen de begrippen wordt duidelijk uitgelegd door Pander Maat (2017: 298). Zinscomplexiteit betreft de structuur en kenmerken van een zin en is dus "aanwijsbaar" in een zin. De moeilijkheid of de begrijpelijkheid van een zin heeft betrekking op de wijze waarop lezers omgaan met die structuur en kenmerken: hoe zij een zin ervaren (Pander Maat, 2017: 299). Complexiteit en begrijpelijkheid vallen niet per definitie samen, een complexe zin kan soms gemakkelijker begrepen worden dan een minder complexe zin (Pander Maat, 2017: 299).

In de wetenschappelijke literatuur worden verschillende zinskenmerken genoemd die invloed kunnen uitoefenen op de begrijpelijkheid van een zin. Pander Maat (2017) deed onderzoek naar de zinscomplexiteit en -moeilijkheid in samenhang met de zinslengte van teksten. Een langere zin kan duiden op een meer complexe zinsstructuur en dat kan als moeilijker worden ervaren door de lezer (Pander Maat, 2017: 298). Pander Maat onderzocht vier structuurkenmerken die samengaan met een hogere zinslengte: neven- en onderschikking van deelzinnen, bijwoordelijke en bijvoeglijke bepalingen, nevenschikkingen binnen deelzinnen en tangconstructies. In eerder onderzoek noemden Pander Maat en Kraf (2009: 103) de lengte van syntactische afhankelijkheden, een rangorde van zinsconstructies op basis van complexiteit en lijdende vormen als kenmerken van een complexe syntactische structuur. In weer een andere studie operationaliseerden Pander Maat en Ditewig (2017: 248) zinsbouwcomplexiteit aan de hand van zinslengte, deelzinslengte, het aantal deelzinnen per zin, het aantal bijzinnen per zin, het aantal bijvoeglijke bepalingen per deelzin, het aantal nevenschikkingen per deelzin en het aantal lijdende vormen per deelzin. Daarnaast maakte Van Leeuwen (2015: 71) onderscheid tussen complexe en minder complexe zinnen op basis van zinslengte, de aan- of afwezigheid van bijzinnen en graden van inbedding. In deze verschillende onderzoeken is syntactische complexiteit dus steeds verbonden aan verschillende taalkundige aspecten.

Hieronder wordt van deze verschillende elementen besproken op welke wijze ze (verondersteld worden) de zinsmoeilijkheid te beïnvloeden. Ze komen aan bod in één van de volgende deelparagrafen: zinslengte, deelzinnen, propositionele dichtheid, lijdende vormen en ontkenningen.

2.3.1.1 Zinslengte

Vaak wordt zinslengte genoemd als complicerende factor in tekstbegrip. De redenatie luidt dat lange zinnen moeilijker te onthouden zijn dan korte zinnen (Pander Maat, 2017: 299). Echter, uit meerdere onderzoeken is gebleken dat zinslengte zelf geen grote factor speelt in tekstbegrip (voor een overzicht: zie Pander Maat, 2017). Van Leeuwen (2015: 71) legt dit uit door te noemen dat een lange zin die een heldere structuur bevat, gemakkelijker te begrijpen is dan een korte, maar slecht gestructureerde zin. De zinslengte kan echter wel dienen als indicator voor de aanwezigheid van factoren die tekstbegrip wél bemoeilijken (Pander Maat, 2017: 321). Bij een tekst met een hoog gemiddeld aantal woorden per zin is de kans immers groter dat er meer complexe constructies voorkomen. Dit kan geïllustreerd worden met een studie van Pander Maat en Dekker (2016). Uit hun onderzoek naar tien tekstgenres kwam naar voren dat de gemiddelde zinslengte van een tekst weinig betekenisvolle informatie oplevert. De spreiding van zinslengte per genre was erg groot. Ter illustratie: de variatiecoëfficiënt voor vmbo-boeken was 43% (als genre met de kleinste coëfficiënt) en bedroeg 79% voor romans (als genre met de hoogste coëfficiënt) (Pander Maat & Dekker, 2016: 306). Er bleek niet alleen veel spreiding tussen genres te bestaan, ook binnen de genres zelf waren grote verschillen in zinslengte. In het corpus van Pander Maat en Dekker bleken de zinnen van medische adviezen bijvoorbeeld gemiddeld 13,8 woorden te bevatten, terwijl slechts 19% van de zinnen daadwerkelijk 13-15 woorden bevatte. Uit hun onderzoek kwam tot slot naar voren dat eenvoudig ogende genres (zoals reisblogs en roddelartikelen) veel teksten hebben met een groot aantal zinnen dat langer is dan 15 woorden – de maximale lengte die een zin mag hebben volgens veel communicatieadviezen om nog begrijpelijk te zijn (Pander Maat & Dekker, 2016: 306).

De zinslengte van een tekst zelf lijkt dus niet veelzeggend te zijn als het gaat om zinsmoeilijkheid. In de meeste onderzoeken wordt deze factor tóch meegenomen. Want: "vaak blijkt een 'domme' predictor als zinslengte namelijk te correleren met factoren waarvan het aannemelijk is dat ze wél van directe invloed zijn op zinscomplexiteit" (Van Leeuwen, 2015: 72), zoals hierboven al is toegelicht. Ook in dit onderzoek wordt de zinslengte daarom meegenomen als indicatie voor een hogere syntactische complexiteit.

2.3.1.2 Deelzinnen en inbedding

De aanwezigheid van deelzinnen wordt in de literatuur vaak besproken als een factor die een zin complexer en moeilijker te begrijpen maakt (zie bijvoorbeeld Pander Maat, 2017; Pander Maat & Ditewig, 2017 en Van Leeuwen, 2015). Een deelzin kan gedefinieerd worden als een predicatie met maximaal één persoonsvorm (Pander Maat, 2017: 307). Een deelzin kan binnen een samengestelde zin twee vormen aannemen: er is óf sprake van nevenschikking, óf van onderschikking (Pander Maat,

2017: 308). In het geval van onderschikking maken bijzinnen onderdeel uit van de hoofdzin. Nevengeschikte zinnen hebben een eenvoudiger grammaticale structuur dan bijzinnen (Pander Maat 2017: 310). Bijzinnen zijn ingebed in de hoofdzin en kunnen de hoofdzin onderbreken. Voor nevenschikte zinnen geldt dit niet. Door de hogere mate van vlevchting bij bijzinnen wordt de verwerkbaarheid bemoeilijkt. Waar nevenschikte zinnen apart van elkaar worden verwerkt en afgesloten, moet de informatie van de hoofdzin en bijzinnen geïntegreerd worden en is afsluiting pas mogelijk als de hele zin wordt beëindigd (Pander Maat, 2017: 310).

Toch heeft de aanwezigheid van een enkele bijzin over het algemeen geen grote invloed op de moeilijkheid van een zin (Pander Maat, 2017: 211). Zinnen met meerdere bijzinnen – "kettinzinnen" genoemd – worden als complexer beschouwd en moeilijker te begrijpen. Nóg complexer zijn meervoudige inbeddingen, dus bijzinnen in bijzinnen (Pander Maat, 2017: 211). De E-ANS omschrijft zinsinbedding als een situatie waarin "een zin voorkomt als zinsdeel of zinsdeelstuk in een 'hogere' zin" (E-ANS 19.2.3.). In de wetenschappelijke literatuur wordt over het algemeen aangenomen dat hogere schalen van inbedding samengaan met een lagere mate van elegantie en begrijpelijkheid (E-ANS 19.2.3; Pander Maat, 2017: 211; Van Leeuwen, 2015: 73). De D-levelschaal, een veelgebruikte schaal om zinscomplexiteit te meten, deelt zinnen qua moeilijkheid in op basis van de mate van inbedding. De D-levelschaal is in 1987 door Rosenberg en Abbeduto ontwikkeld, maar tegenwoordig wordt meestal gebruik gemaakt van de in 2006 gereviseerde versie van Covington e.a. (Covington e.a., 2006: 1). De D-levelschaal is gebaseerd op taalverwervingsonderzoek: hoe later kinderen bepaalde zinstypen kunnen produceren, hoe complexer de zin wordt beschouwd (Covington e.a., 2006: 1). Er worden acht niveaus onderscheiden, van 0 t/m 7. Hoe hoger het niveau, hoe hoger de complexiteit. In onderstaande tabel staat uitgelegd welk type zinnen onder de verschillende niveaus vallen⁶.

Niveau	Soort zinnen	Voorbeelden
Niveau 0	Simpele zinnen (hoofdzin zonder bijzin), inclusief vraagzin	
	Elliptische zin	"Daar ja."
Niveau 1	Zinnen met een infinitief die het subject deelt met de persoonsvorm	"Hij probeerde zijn haar te kammen."
Niveau 2	Zinnen met een betrekkelijke bijzin die het object modificeert	"Ik keek naar de man die de straat overstak."

⁶ De omschrijving van het soort zinnen en de voorbeelden zijn letterlijk overgenomen uit Pander Maat e.a. (2014: 69-72).

	Zinnen met een bijzin die als object van de hoofdzin fungeert	"Ik wist dat hij boos was."
Niveau 4	Zinnen met een infinitiefcomplement waarvan het subject overeen komt met het object van de persoonsvorm	"Ik zag hem de hond uitlaten."
	Zinnen met een comparatief die een object van vergelijking bevat	"Hij is ouder dan Karel."
Niveau 5	Zinnen die een onderschikkend voegwoord bevatten	
Niveau 6	Zinnen met een betrekkelijke bijzin die het subject modificeert	"De man die de straat overstak knoopte zijn jas dicht."
	Zinnen met een bijzin die als subject van de hoofdzin fungeert	"Dat de president de verkiezingen won, was slecht nieuws."
Niveau 7	Zinnen die dubbele nestingen bevatten (bijzinnen in bijzinnen)	"Karel dacht dat hij Marie, die haar haren rood geverfd had, op straat had zien lopen."

Tabel 1: D-levelschaal (naar Pander Maat e.a., 2014: 69-72).

De hogere niveaus gaan gepaard met een hogere mate van inbedding. In de E-ANS wordt een voorbeeldzin besproken met vijf inbeddingsniveaus, waarmee inzichtelijk wordt gemaakt op welke wijze inbedding invloed heeft op de moeilijkheid van een zin. Hieronder is de zin gepresenteerd, waarbij in zin 2b met rechte haken wordt aangegeven wat de verschillende inbeddingen zijn (E-ANS 19.2.3.).

2. a) Jantine zei dat ze zich afvroeg of Maurits wel de waarheid gesproken had toen hij haar vertelde dat zijn vrouw hem bedroog.
- b) [Jantine zei [dat ze zich afvroeg [of Maurits wel de waarheid gesproken had [toen hij haar vertelde [dat zijn vrouw hem bedroog]]]]].

De moeilijkheid van meerdere inbeddingen kan als volgt uitgelegd worden. In de meeste gevallen ontstaat er afstand tussen zinsdelen die bij elkaar horen. Van een hogere afhankelijkheidslenkte tussen het hoofd en de satelliet(en) wordt aangenomen dat het ten koste gaat van de begrijpelijkheid. Dit komt doordat het werkgeheugen belast wordt: zinsdelen moeten opgeslagen worden, totdat ze gekoppeld kunnen worden aan de elementen waar ze bij horen (Pander Maat, 2017: 304). Deze

tangconstructies met een dergelijke afhankelijkheidsrelatie komen in verschillende varianten voor. Er kan bijvoorbeeld afstand bestaan tussen delen van een scheidbaar werkwoord, tussen hoofd- en hulpwerkwoord, tussen lidwoord en nomen en tussen subject en vervoegd werkwoord (Pander Maat, 2017: 319; Taalunie, z.d.). Hoe groter de afhankelijkheidsrelatie is, hoe moeilijker de zin is om te begrijpen (Kraf, Lentz & Pander Maat, 2011: 253). Dit is ook goed merkbaar in zin 2a. Het hoge aantal inbeddingen met de grote afhankelijkheidsrelaties maken het voor de lezer lastig om in één keer te begrijpen en onthouden welke actor wat vindt.

2.3.1.3 Propositionele dichtheid

De interne zinsstructuur (van zowel enkelvoudige zinnen als deelzinnen) wordt zwaarder naarmate er meer proposities worden toegevoegd aan de kernpredicatie (Pander Maat, 2017: 313). In deze gevallen neemt over het algemeen ook de dichtheid van proposities toe, waardoor de lezer per woord gemiddeld meer proposities moet verwerken. Aan de ene kant bestaat er wetenschappelijk bewijs dat aantoonde dat teksten met een hoge proportionele dichtheid moeilijker te verwerken en begrijpen zijn dan die met een lage dichtheid (Pander Maat, 2017: 303). Aan de andere kant bestaat de opvatting dat in het geval van een groter aantal proposities de lezer in staat wordt gesteld om een propositioneel netwerk te bouwen. Dit netwerk vormt een eenheid, waardoor relaties tussen de proposities zo direct duidelijk worden. Dit staat in tegenstelling tot zinnen met slechts één propositie, waarbij het moeilijker zou zijn om een representatie voor te stellen (Pander Maat, 2017: 303). Deze tweede opvatting wordt dus gekenmerkt door de overtuiging dat een groter aantal proposities gepaard gaat met een betere begrijpelijkheid. Echter, omdat bepalingen hoe dan ook een beroep doen op de vaardigheid van een lezer om grotere hoeveelheden informatie te integreren, is de eerste zienswijze dominant en wordt een hoger aantal proposities als moeilijkheidskenmerk beschouwd (Pander Maat, 2017: 303). Omdat deze interpretatie leidend is, neem ik hem ook aan in deze scriptie.

Syntactisch gezien bestaat het totaal aantal proposities uit een combinatie van bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen en nevenschikkingen zonder vervoegde werkwoorden (Pander Maat, 2017: 314). Een bepaling is "het deel van een constructie dat een nadere specificatie of omschrijving uitdrukt van de kern van die constructie en dat aan die kern ondergeschikt is", aldus Taaluniversum.org. Bijvoeglijke bepalingen zijn daarbij altijd gerelateerd aan nomina, alle andere bepalingen zijn bijwoordelijk (Taaluniversum.org). Voorbeelden van beide bepalingen zijn bijvoorbeeld "een *groot* feest" (bijvoeglijk), "een *mooi* huis" (bijvoeglijk), "*heel* groot" (bijwoordelijk) en "dit speeltje heb ik *gisteren* gekocht" (bijwoordelijk).

Uit onderzoek van Pander Maat is gebleken dat de verschillen tussen genres in de voorkomens van bijwoordelijke bepalingen en nevenschikkingen gering zijn. Voor bijvoeglijke bepalingen is dit

anders: in het onderzoek van Pander Maat werd de variantie in bijvoeglijke bepalingen voor 6,3% bepaald door het genre (Pander Maat, 2017: 316). De minste bijvoeglijke bepalingen kwamen voor in de genres die vaak als eenvoudig worden gepercipieerd: romans en vmbo-schoolboeken. De meeste bijvoeglijke bepalingen kwamen voor bij onderzoeksartikelen. Deze uitkomsten sluiten aan bij de opvatting dat moeilijker te begrijpen teksten/tekstgenres een hoger aantal proposities bevatten dan teksten/tekstgenres die als makkelijker bekendstaan.

2.3.1.4 Lijdende vormen

Uit onderzoek van Ferreira (2003) en van Ferreira en Stacey (2000) is gebleken dat zinnen die in de passieve vorm zijn opgesteld, langzamer gelezen en minder goed begrepen worden. Ook bij zinnen waar een verkeerde lezing logischerwijs geen mogelijkheid is, kost het lezers meer moeite om de zin te begrijpen dan in het geval van actieve zinnen. In het onderzoek van Ferreira en Stacey (2000: 38) werd dit duidelijk gemaakt met het type zinnen als in (3).

3. De kaas werd gegeten door de muis.

In deze zin is er maar één agens mogelijk: de muis. Kaas is immers niet in staat om te eten, het kan enkel gegeten worden. Toch kostte het respondenten ook bij deze evidente gevallen meer moeite om de juiste agens aan te wijzen dan bij actieve zinnen (Ferreira & Stacey, 2000: 38). Respondenten deden er langer over om antwoord te geven op de vraag wie de agens was en er werden meer foute antwoorden gegeven. Waar de correctheidsgraad bij actieve zinnen gemiddeld 97% was, lag dat percentage bij passieve zinnen op 72% (Ferreira & Stacey, 2000: 33). Dit vormt evidentie dat passieve zinnen moeilijker begrepen worden dan actieve zinnen.

2.3.1.5 Negaties

Uit onderzoek van onder andere Kaup (2001) en Kaup e.a. (2007) is gebleken dat zinnen die negaties bevatten, lastiger te verwerken zijn voor lezers dan zinnen zonder negaties. Kaup haalt bijvoorbeeld onderzoek aan van MacDonald en Just (1989) (in Kaup, 2001: 960), waaruit blijkt dat de reactietijd van respondenten aanzienlijk hoger lag bij vragen over een negatie dan bij vragen over zinnen die geen ontkenning bevatten.

2.3.2 Woordconcreetheid

Na syntactische complexiteit is woordconcreetheid het tweede verschijnsel dat besproken wordt in relatie tot begrijpelijkheid van teksten. Het bestaan en de aard van deze relatie worden vaak

aannemelijk gemaakt op basis van de Dual Coding Theory. In deze theorie wordt gesteld dat lezers tekst op twee manieren representeren: verbaal en niet-verbaal (Sadoski & Paivio, 2004: 1331). Met een niet-verbaal formaat wordt de productie, analyse en transformatie van mentale afbeeldingen bedoeld (Sadoski & Paivio, 2004: 1331). Abstracte woorden zijn moeilijk te vangen in een beeld en worden overwegend enkel in verbaal formaat opgeslagen. Concrete woorden daarentegen, worden zowel verbaal als visueel opgeslagen. Wanneer een woord op beide manieren wordt gecodeerd en opgeslagen, wordt het woord makkelijker begrepen, herinnerd en toegepast (Sadoski e.a., 2000: 93). Het onderzoek van Sadoski e.a. (2000) heeft zelfs aangetoond dat er een bijna perfecte relatie bestaat tussen de mate van concreetheid en tekstbegrip bij lezers. Dit houdt in dat het tekstbegrip bijna in exact dezelfde mate toenam als de mate van concreetheid van de tekst. In onderstaande paragrafen wordt ingegaan op de verschillende onderdelen van concreetheid.

2.3.2.1 Zintuigelijke waarneembaarheid, specificiteit en teken-/filmbaarheid

Concreetheid kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Burger en De Jong (2009) stellen dat “concrete woorden verwijzen naar voorstelbare dingen, daden en gebeurtenissen” en dat concreet betekent: “verwijzend naar zintuiglijk waarneembare zaken” (Burger & De Jong, 2009: 51, 55). Spooren e.a. (2015: 98) halen Douma (1994) aan, die naast zintuigelijke waarneembaarheid ook specificiteit definieert als voorwaarde voor concreet taalgebruik. Een voorbeeld hiervan is dat het specifiekere “labrador” concreter is dan “hond”.

Spooren e.a. (2015: 101) voegen hier een extra categorie aan toe en onderscheiden naast zintuigelijke waarneembaarheid en specificiteit ook teken-/filmbaarheid als determinerend concept van concreetheid. Het achterliggende idee is dat zaken die zintuiglijk waarneembaar zijn, gespecificeerd en tekenbaar of vast te leggen, tastbaar en concreet zijn. Dat wat concreet is, is niet vaag en abstract. Het is tastbaar en daarmee begrijpelijk. Iets wat je kunt zien en vasthouden is concreter dan iets dat je enkel kunt ruiken, proeven of horen. Uit het onderzoek van Spooren e.a. (2015) blijkt dat een tekst met veel zelfstandige naamwoorden waarschijnlijk als concreter ervaren zal worden dan een tekst met veel bijvoeglijke naamwoorden. Dit heeft te maken met het meer subjectieve karakter van bijvoeglijke naamwoorden.

2.3.2.2 Nominalisaties, het opvoeren van individuen en het gebruik van veelzeggende details en citaten

Naast de mate van zintuigelijke waarneembaarheid, specificiteit en teken-/filmbaarheid van zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden kunnen ook andere stilistische elementen genoemd worden die bijdragen aan de mate van concreetheid. Van Leeuwen (2015: 132) maakt verder onderscheid tussen nominalisaties, het opvoeren van individuen als

representatie voor een grotere groep en het gebruik van veelzeggende details en citaten. In navolging van Onrust (2013: 63) definieert hij nominalisaties als “zelfstandige naamwoorden die een handeling beschrijven” en geeft als voorbeelden “de ontwikkeling” en “het handelen” (Van Leeuwen, 2015: 59). Nominalisaties worden om verschillende redenen als abstracter ervaren dan hun werkwoordelijke variant. Allereerst wordt een handeling gepresenteerd als iets algemeen, in plaats van als een concrete activiteit. Daarnaast is het in het geval van een nominalisatie minder duidelijk wie de handelende actor is, wat het begrip bemoeilijkt (Van Leeuwen, 2015: 60). Niet iedere nominalisatie is echter even abstraherend. Nominalisaties met het suffix “-ing” maken een zin vaak abstracter, terwijl nominalisaties met het suffix “-erij” vaak voor meer concreetheid zorgen (Pander Maat e.a., 2014: 73). Met dit onderscheid moet rekening gehouden worden bij de verzameling van de resultaten.

Ook het opvoeren van individuen die representatief zijn voor een grotere groep maakt een tekst concreter en daarmee begrijpelijker (Van Leeuwen, 2015: 135). Van Leeuwen (2015: 135) geeft als voorbeeld dat het concretere "schoenmaker Arie uit Rotterdam" een tekst voorstelbaarder maakt dan het meer abstracte "kleine zelfstandigen". Een hogere mate van voorstelbaarheid leidt tot een grotere mate van begrip.

Het gebruik van veelzeggende details draagt ook bij aan de voorstelbaarheid van een tekst. Veelzeggende details kunnen omschreven worden als "bepalingen en adjectieven die concrete details toevoegen aan beschrijvingen" (Van Leeuwen, 2015: 136). Dit soort details maken dat lezers zich een levendig beeld kunnen vormen van dat wat in een tekst beschreven staat, waardoor de besproken onderwerpen concreter en grijpbaarder worden.

Tot slot wordt het gebruik van citaten in verband gebracht met de begrijpelijkheid van een tekst. Door iemand te citeren, laat de schrijver zien wat de woorden waren van degene die hij citeert. Hij vertelt het niet, maar toont het. Iets tonen maakt een zaak tastbaarder en voorstelbaarder dan wanneer erover gepraat wordt. Citaten dragen dus bij aan de concreetheid en begrijpelijkheid van een tekst (Van Leeuwen, 2015: 139). In dit onderzoek wordt specifiek ingegaan op *woordconcreetheid*. Daarom zal ik bij de verzameling van resultaten het gebruik van citaten buiten beschouwing laten. Bovendien verwacht ik geen citaten tegen te komen in het brievenkorpus van de afdeling Publieke Dienstverlening van een gemeente. Om die reden vormt het weglaten van deze factor waarschijnlijk geen groot gemis in het onderzoek.

2.3.2.3 Klassen van concreetheid

Op basis van de toen beschikbare wetenschappelijke inzichten hebben Martin en Maks (2005) het Referentiebestand Nederlands opgesteld. Ze hebben hierin een groot aantal woorden gecategoriseerd volgens hun functie, morfologische kenmerken, betekenis, plek in de zin etc. Ook hebben ze 36000

nomina, 9000 adjectieven en 6700 werkwoorden ingedeeld naar mate van concreetheid (Pander Maat e.a., 2014: 63). Pander Maat e.a. (2014: 46) hebben deze lijsten aangevuld en verfijnd. Voor iedere woordsoort onderscheiden ze een aantal klassen die meer of minder concreet zijn. Deze indeling is gemaakt op basis van annotaties door experts (Pander Maat & Dekker, 2016: 280).

In onderstaande Tabel 2 is de indeling van nomina gepresenteerd.

Klasse	Voorbeelden	Concreet of abstract?
1. Personen	<i>Leraar, schreeuwlelijk</i>	Strikt en ruim concreet
2. Planten en dieren	<i>Mus, eik</i>	Strikt en ruim concreet
3. Gebruiksvoorwerp	<i>Stoel, weefgetouw</i>	Strikt en ruim concreet
4. Concrete substanties	<i>Modder, kerrie</i>	Strikt en ruim concreet
5. Voeding en verzorging	<i>Melk, sigaret, bruistablet</i>	Strikt en ruim concreet
6. Concreet overig	<i>Galblaas, vulkaan</i>	Strikt en ruim concreet
7. Concreet gebeuren	<i>Aai, ademhaling</i>	Strikt en ruim concreet
8. Plaats	<i>Amsterdam, voorkamer</i>	Ruim concreet
9. Tijd	<i>Feestdag, periode</i>	Ruim concreet
10. Maat	<i>Euro, dB</i>	Ruim concreet
11. Abstracte substanties	<i>Fosfor, splijtstof</i>	Abstract
12. Abstract gebeuren	<i>Crisis, loonverlaging</i>	Abstract
13. Organisatie	<i>Werkgeversorganisatie</i>	Abstract
14. Abstract overig	<i>Christendom, motto</i>	Abstract
15. Undefined	<i>Kant, poot</i>	

Tabel 2: Klassen van concreetheid bij nomina (Pander Maat e.a., 2014: 47).

In de derde kolom is te zien hoe concreet een klasse is, volgens Pander Maat e.a.. Pander Maat e.a. leggen niet uit op basis waarvan de klassen zijn ingedeeld. Het lijkt alsof de klassen 1 t/m 7 voldoen aan de kenmerken van waarneembaarheid, specificiteit en teken-/filmbaarheid en daarom strikt concreet zijn. De klassen 8 t/m 10 zijn benoemd als ruim concreet. Dit lijkt in te houden dat ze gedeeltelijk voldoen aan de drie bovengenoemde kenmerken en daarmee minder concreet zijn dan de eerste zeven klassen. De klassen 1 t/m 7 zijn ook benoemd als ruim concreet, omdat ze zo ook mee worden meegenomen wanneer gezocht wordt naar concreetheid in de ruime zin van het woord. In strikte zin zijn dus enkel de klassen 1 t/m 7 concreet, in ruime zin zijn de klassen 1 t/m 10 concreet. Klassen 11 t/m 14 zijn abstract: de nomina in deze klassen zijn niet waarneembaar, specifiek en teken-/filmbaar. De laatste klasse bevat polysemen en is daarom ongedefinieerd gelaten (Pander Maat e.a., 2014: 46).

Voor adjectieven ziet de indeling in klassen er als volgt uit:

Klasse	Voorbeelden	Mate van concreetheid
1. Direct waarneembare kenmerken van personen	<i>Doodsbleek, dwergachtig</i>	Strikt en ruim concreet
2. Emotionele kenmerken en sociaal gedrag	<i>Gegriefd, goedgelovig</i>	Strikt en ruim concreet
3. Direct waarneembare kenmerken van dingen	<i>Flanellen, geel</i>	Strikt en ruim concreet
4. Niet-direct waarneembare kenmerken	<i>Teearm, kiemvrij</i>	Ruim concreet
5. Tijd	<i>Voorbijgaand, vrijdags</i>	Ruim concreet
6. Plaats	<i>Binnenlands, Gelders</i>	Ruim concreet
7. Specifieke evaluatie (positief/negatief)	<i>Onverslijtbaar; lawaaierig</i>	Subjectief
8. Algemene evaluatie (positief/negatief/zonder richting)	<i>Mooi; verwerpelijk; aanmerkelijk</i>	Subjectief
9. Epistemische evaluatie (positief/negatief)	<i>Steekhoudend; onzinnig</i>	Subjectief
10. Overige (niet-evaluatieve) abstracte adjectieven	<i>Aanverwant; aandachtig</i>	
11. Ongedefinieerd	<i>Belastbaar, druk, smal</i>	

Tabel 3: Klassen van concreetheid bij adjectieven (Pander Maat e.a., 2014: 51).

Pander Maat e.a. geven geen motivering voor de keuzen tussen strikt concreet, ruim concreet en subjectief bij de verschillende klassen in Tabel 3. Het lijkt erop alsof de klassen die een evaluatie van de spreker uitdrukken (klassen 7 t/m 9), worden ingeschaald als subjectief. Voor deze categorieën is de betekenis afhankelijk van de perceptie van degene die de adjectieven uitspreekt. De betekenis van de adjectieven in de eerdere klassen staat vast: "geel" en "voorbijgaand" hebben voor iedere spreker dezelfde betekenis. Hoe concreet de subjectieve klassen zijn, leggen Pander Maat e.a. niet uit. Hier kunnen dus geen uitspraken over worden gedaan. Hetzelfde geldt voor de klassen 10 en 11, waarvan de betekenis ook niet door Pander Maat e.a. wordt toegelicht.

Tot slot hebben Pander Maat e.a. van ongeveer 6600 werkwoorden vastgesteld of ze concreet of abstract zijn. Pander Maat e.a. (2014: 88) schrijven dat: "als concreet alle werkwoorden gelden die een zintuiglijke voorspelling oproepen. Het gaat dus om acties, processen en toestanden die je kunt zien, horen of voelen". Dit komt overeen met de kenmerken zintuiglijke waarneembaarheid en teken-/filmbaarheid. In de volgende tabel wordt dit geïllustreerd (Pander Maat e.a., 2014: 53). Wat met de kolom "undefined" wordt bedoeld, lichten Pander Maat e.a. niet toe. Ook de betekenis van de categorieën met de schuine strepen en pijlen in de eerste kolom wordt niet uitgelegd. Hier kunnen dus geen uitspraken over worden gedaan.

Actie/proces/toestand	Abstract	Concreet	Undefined
Actie	<i>Aanbesteden, afgelasten</i>	<i>Kwetteren, lassen</i>	<i>Verfrissen, verlichten</i>
Proces	<i>Ineenstorten, meemaken</i>	<i>Doorlekken, openrijten</i>	<i>Leeglopen, losslaan</i>
Toestand	<i>Toeschijnen, hopen</i>	<i>Vriezen, maffen</i>	<i>Ontbranden</i>
Actie/proces > proces	<i>Ontkrachten, tekeergaan</i>	<i>Doorboren, kronkelen</i>	<i>Breken, neerslaan</i>
Actie/toestand > ongedefinieerd	<i>Beantwoorden, letten</i>	<i>Hobbelen</i>	<i>Paren</i>
Proces/toestand > ongedefinieerd	<i>Frustreren, meevallen</i>	<i>Ruiken</i>	<i>Horen</i>
Acties/proces/toestand > ongedefinieerd	<i>Bijdragen, verschaffen</i>		<i>Hechten, maken</i>

Tabel 4: Klassen van concreetheid bij werkwoorden (Pander Maat e.a., 2014: 53).

2.3.3 Persoonlijke elementen

De derde categorie die in dit onderzoek in verband wordt gebracht met begrijpelijkheid, betreft persoonlijke elementen. In meerdere onderzoeken is de relatie tussen persoonlijke elementen en tekstbegrip onderzocht. Het onderzoek van Bos-Aanen e.a. (2001: 36) toonde onder andere aan dat tekstbegrip en tekstwaardering onder kinderen en jongeren toeneemt wanneer ze directer worden toegesproken. Land en Sanders (2003: 14) noemen als mogelijke verklaring dat lezers zich directer bij een tekst betrokken voelen, omdat de tekst zich expliciet tot hen richt. Directe aanspreking draagt dus bij aan tekstbegrip.

Pander Maat & Ditewig (2017) hebben onderzoek gedaan naar canonteksten over de Nederlandse cultuur en geschiedenis die op drie complexiteitsniveaus worden aangeboden. In de teksten met het makkelijkste niveau werden de meeste eerste persoonspronomen gebruikt en in de teksten met het gemiddelde complexiteitsniveau kwamen tweede en derde persoonspronomen het vaakst voor (Pander Maat & Ditewig, 2017: 249). Een begrijpelijker tekstniveau is hier dus gekoppeld aan een meer persoonlijke stijl. Het onderzoek toonde aan dat de teksten die geschreven waren op het makkelijkste niveau daadwerkelijk beter begrepen werden dan die van de twee moeilijkere niveaus. Hoe groot de invloed is geweest van de meer persoonlijke stijl is niet bekend (ook andere talige elementen werden aangepast en de tekstvarianten werden enkel als geheel onderzocht, waardoor over de grootte van de invloed van specifieke elementen geen uitspraken gedaan konden worden), maar er kan desalniettemin geconcludeerd worden dat een meer persoonlijke stijl over het geheel een positief effect heeft op de begrijpelijkheid van een tekst. Zowel eerste als tweede en derde persoonspronomen hebben een positief effect op de begrijpelijkheid, omdat ze alle zorgen voor een meer persoonlijke stijl. De invloed van eerste persoonspronomen is echter het grootst (Pander Maat & Ditewig, 2017: 261).

2.3.4 Tekstopbouw

De vierde en laatste categorie die in deze scriptie wordt behandeld, betreft tekstopbouw. De tekstopbouw en structuur in een tekst zijn belangrijke factoren die invloed uitoefenen op de begrijpelijkheid van een tekst. In de wetenschappelijke literatuur hierover worden als drie belangrijkste elementen genoemd: het gebruik van kopjes, het gebruik van structuuraanduidingen en de plaatsing van belangrijke informatie (o.a. Bos-Aanen, Sanders & Lentz, 2001; Hyona & Lorch, 2004; Ritchey, Schuster & Allen, 2008; Sanders, 2001). Hieronder worden deze elementen nader toegelicht.

2.3.4.1 Gebruik van kopjes

Het gebruik van kopjes houdt op vier manieren verband met de begrijpelijkheid van een tekst. Allereerst toonden Hyona & Lorch (2004: 147) aan dat een tekst sneller begrepen wordt wanneer er gebruik gemaakt wordt van kopjes, dan wanneer er geen kopjes voorkomen in de tekst. Bovendien worden teksten waarin kopjes voorkomen beter onthouden dan teksten zonder kopjes. Dit blijkt ook uit het onderzoek van Pander Maat en Ditewig (2017: 261). Zij concludeerden dat het toevoegen van kopjes geen invloed had op tekstbegrip, maar dat het wellicht wél bijdroeg aan verbetering van de reproductie. Het volgende verband betreft de inhoud van de kopjes. Zodra het kopje informatie bevat over het hoofdonderwerp van de tekst, wordt de inhoud van de tekst beter en makkelijker onthouden dan wanneer er in het kopje wordt ingegaan op iets anders (Ritchey, Schuster & Allen, 2008: 869). Tot slot heeft ook de afstand tussen het kopje en de belangrijke informatie in een alinea effect op de begrijpelijkheid (Ritchey, Schuster & Allen, 2008: 869). Hoe dichter de belangrijke informatie bij het kopje staat, hoe beter het wordt begrepen en onthouden.

2.3.4.2 Structuuraanduidingen

Structuuraanduidingen in de tekst vallen uiteen in twee aspecten: relationele structuursignalen en organiserende alinea's (Sanders, 2001: 3). Relationele structuursignalen staan ook wel bekend als signaalwoorden. Voorbeelden hiervan zijn: "want", "ten eerste", "ten tweede" en "in tegenstelling tot". Deze signaalwoorden helpen bij het herkennen van de structuur en bij het leggen van verbanden. Uit onderzoek van Sanders (2001: 14) bleek dat signaalwoorden het verwerken van een tekst vergemakkelijken en dat ze zorgen voor sneller tekstbegrip. Naast het gebruik van signaalwoorden, dragen ook organiserende alinea's bij aan de begrijpelijkheid van een tekst (Sanders, 2001: 3). In een organiserende alinea wordt expliciet beschreven hoe de tekst is opgebouwd. Net als signaalwoorden leiden organiserende alinea's tot makkelijkere verwerking en beter begrip.

2.3.4.3 Plek in de tekst

Bos-Aanen, Sanders & Lentz (2001: 22) halen onderzoek van Cirilo & Foss (1980) aan, waarin de vraag centraal stond of het uitmaakt op welke plek in een tekst de belangrijke informatie wordt geplaatst. Wanneer een belangrijke zin hoog in de tekst stond, was de verwerkingstijd van respondenten langer dan wanneer de belangrijke zin lager in de tekst stond opgeschreven. Tegelijk waren de respondenten beter in staat om de zin te onthouden wanneer hij hoger geplaatst stond. Om deze reden concludeerden Cirilo & Foss (1980) dat de belangrijke informatie het beste hoog in een tekst geplaatst dient te worden.

2.3.5 Samenvatting

In de bovenstaande paragrafen ben ik ingegaan op wat in de wetenschappelijke literatuur bekend is over de relatie tussen begrijpelijkheid van teksten enerzijds en syntactische complexiteit, woordconcreetheid, persoonlijke elementen en tekstopbouw anderzijds. In onderstaande tabel worden de besproken elementen van deze vier categorieën samen gepresenteerd en wordt per element aangegeven of ze verondersteld worden bij te dragen aan de mate van begrijpelijkheid van een tekst of dat ze deze juist doen verkleinen.

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Syntactische complexiteit	Zinslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Bijzin	Licht moeilijker
	Kettingzin (meerdere bijzinnen)	Moeilijker
	Meervoudige inbeddingen	Flink moeilijker
	D-level	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Afhankelijkheidslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Propositionele dichtheid	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Passiviteit	Hoe meer, hoe moeilijker
	Negaties	Hoe meer, hoe moeilijker
Woordconcreetheid	Zintuigelijke waarneembaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Specificiteit	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Teken-/filmbaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Nominalisaties	Hoe meer, hoe moeilijker

	Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Veelzeggende details	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Gebruik van citaten	Hoe meer, hoe begrijpelijker
Persoonlijke elementen	Gebruik van eerste persoonsnomina	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Gebruik van tweede en derde persoonsnomina	Hoe meer, hoe begrijpelijker
Tekstopbouw	Aanwezigheid van kopjes	De aanwezigheid van kopjes maakt een tekst begrijpelijker
	Kopje betreft hoofdonderwerp van de tekst die volgt	Indien ja: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Afstand tussen kopje en belangrijkste tekst	Hoe kleiner, hoe begrijpelijker
	Relationele structuursignalen	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Organiserende alinea's	Indien aanwezig: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Plaats van de zin met de belangrijkste informatie	Hoe hoger, hoe begrijpelijker

Tabel 5: Vermeende invloed van taalkundige elementen op begrijpelijkheid op basis van wetenschappelijk onderzoek

2.3.6 Hypothesen

De inzichten die in Tabel 5 zijn samengevat, kunnen gekoppeld worden aan het brieven corpus van Den Bosch dat in deze scriptie onderzocht wordt. De herschreven brieven kunnen vanuit een taalkundig-stilistisch perspectief als begrijpelijker worden getypeerd, als de volgende hypothesen aangenomen worden:

- H1: De herziene brieven van Den Bosch bevatten kortere (deel)zinnen, minder deelzinnen, minder bijzinnen, minder bijvoeglijke bepalingen, minder nevenschikkingen, minder lijdende vormen en minder negaties dan de oorspronkelijke brieven.
- H2: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer concrete en minder algemene woorden dan de oorspronkelijke brieven.

- H3: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer persoonlijke elementen dan de oorspronkelijke brieven.
- H4: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer structuuraanduidingen, kortere afstanden tot de hoofdboodschap en meer kopjes – die bovendien vaker ingaan op de hoofdboodschap en die dichterbij de belangrijkste zin staan – dan de oorspronkelijke brieven.

In het volgende hoofdstuk wordt uitgelegd op welke wijze bovenstaande hypothesen worden getoetst.

Hoofdstuk 3: Methode

In het vorige hoofdstuk is van een aantal stilistische middelen op het tekstuele microniveau uitgelegd op welke manier ze in relatie staan met de begrijpelijkheid van teksten. In dit hoofdstuk wordt uitgelegd op welke wijze het gebruik van deze stijlmiddelen in de brieven van de gemeente Den Bosch wordt onderzocht.

Ik zal eerst ingaan op de samenstelling van het corpus. Vervolgens leg ik uit op welke wijze de stilistische variabelen geoperationaliseerd zijn. Hier besteed ik ook aandacht aan het computerprogramma T-Scan dat is gebruikt om de data uit de teksten te onttrekken.

3.1 Corpus

De afdeling Publieke Dienstverlening van de gemeente Den Bosch heeft ruim 500 briefsjablonen herschreven om ze begrijpelijker te maken. Deze afdeling is verantwoordelijk voor het eerste contact tussen burgers en de gemeente en communiceert over alle zaken rondom de levensloop van de burgers (van levensbegin: geboorteaangifte, tot levenseinde: aangifte van overlijden, en ontwikkelingen die daartussen zitten, zoals verhuizingen, paspoortaanvraag en rijbewijsaanvraag)⁷.

Het onderzoeken van ruim 500 brieven was te omvangrijk voor deze scriptie. Daarom werd besloten gebruik te maken van een selectie van de brieven. Tijdens het selectieproces bleek dat 31 briefduo's bruikbaar waren. Bij de andere ontvangen brieven ontbrak de originele of de herziene brief en was het dus onmogelijk om een vergelijking te maken. De hoeveelheid van 62 brieven/31 briefduo's werd voldoende geacht om af te leiden welke veranderingen waren doorgevoerd en of die wijzigingen overeenkomen met inzichten uit de literatuur. Er zijn daarom geen extra brieven opgevraagd.

De brieven in het corpus zijn verschillend van lengte. De langste brief bevat 462 woorden (oorspronkelijke brief BA20) en de kortste brief bevatte 38 woorden (oorspronkelijke brief U046).⁸ Het gemiddelde aantal woorden van de oorspronkelijke en herziene brieven lag respectievelijk op 192 en 158 woorden. Bij een aantal brieven was ook een invulformulier bijgevoegd. Omdat onderzoek naar formulieren een aparte onderzoeksveld is waar in deze scriptie geen aandacht aan wordt besteed, zijn deze formulieren niet meegenomen in het onderzoek. In de Bijlagen A tot en met D is een aantal brieven toegevoegd die dienen als voorbeeld.⁹

⁷ Kennis opgedaan uit het interview met een van de ambtenaren bij de afdeling Publieke Dienstverlening, die tevens een van de trekkers is van de briefherschrijvingen.

⁸ De briefcodes zijn de codes die gebruikt worden door de gemeente Den Bosch. Ik heb ze één op één overgenomen.

⁹ Deze keuze om juist deze brieven bij te voegen, heeft te maken met hun bruikbaarheid voor de analyse. Ze komen in de Analyse nogmaals aan bod.

De briefsjablonen bevatten veel keuze- en invulplekken. Hierbij moet gedacht worden aan datums, namen, adressen etc. Om de brieven goed te kunnen analyseren, heb ik die keuze- en invulplekken ingevuld. Op plekken waar een naam ingevuld moest worden, heb ik steeds dezelfde naam ingevoerd: Piet. Ook andere variabelen heb ik constant vervangen door dezelfde eenheid. Verder heb ik overal de koptekst van de brief verwijderd, omdat die de uitkomsten zouden vertroebelen. Het gaat hier bijvoorbeeld om de referentienummers en briefcodes. Deze informatie heeft geen betrekking tot de begrijpelijkheid van de tekst in de brief zelf.

3.2 Operationalisatie

Voor de thema's syntactische complexiteit, woordconcreetheid en persoonlijke elementen heb ik gebruik gemaakt van het computerprogramma T-Scan. Voor het thema tekstopbouw, dat niet met T-Scan in kaart kan worden gebracht, heb ik de gegevens handmatig verzameld.

Eerst wordt in onderstaande deelparagraaf uitgelegd wat T-Scan is en doet. Vervolgens worden de verschillende variabelen van de vier thema's geoperationaliseerd en wordt ingegaan op de keuzes die hiervoor zijn gemaakt.

3.2.1 T-Scan

T-Scan is een softwaretool die gebruikt kan worden om Nederlandse teksten te analyseren (Pander Maat e.a., 2014: 4). De tool is ontwikkeld om kenmerken in kaart te brengen die de complexiteit van een tekst beïnvloeden. SCAN kan dan ook gelezen worden als Software voor Complexiteits-Alyse van het Nederlands. De data die T-Scan genereert, wordt ingedeeld in negen groepen: algemeen; woordmoeilijkheid; zinscomplexiteit; referentiële coherentie en woordenrijkdom; relationele coherentie; semantische klassen en woordconcreetheid; persoonlijke elementen; andere informatie over woorden en uitdrukkingen (zoals namen en voorzetseluitdrukkingen) en probabiliteitsmaten (Pander Maat e.a., 2014: 15). In totaal genereert T-Scan de gegevens van ongeveer 500 variabelen. Deze variabelen worden in vier "tekstregios's" ondergebracht: woordniveau, zinsniveau, paragraafniveau en tekstniveau (Pander Maat e.a., 2014: 15). De kenmerken kunnen op basis van hun berekeningswijzen onderscheiden worden in vier typen: aantallen (bijvoorbeeld het aantal woorden per zin of het aantal letters per woord), aantallen per deelzin, proporties (hierbij wordt het aantal van een bepaald verschijnsel gedeeld op een referentiegroep, bijvoorbeeld de proportie tegenwoordige tijdsvormen op het totaal aantal persoonsvormen) en dichtheden (de frequentie van een verschijnsel op 1000 woorden) (Pander Maat e.a., 2014: 15).

Bij het gebruik van T-Scan dient een tweetal kanttekeningen geplaatst te worden. Allereerst is het belangrijk om in gedachten te houden dat alle data die T-Scan genereert nog geïnterpreteerd moet

worden. Een bepaalde score in T-Scan kan een aanduiding zijn voor een specifieke teksteigenschap, maar de effecten daarvan dienen apart onderzocht en geïnterpreteerd te worden. Anders gezegd: T-Scan is enkel in staat om “domme kenmerken” naar boven te halen, die vervolgens nog geïnterpreteerd moeten worden. Dit probleem wordt in deze scriptie ondervangen door bij de analyse met sprekende voorbeelden te illustreren wat de effecten zijn van de stilistische keuzes, in welke mate ze bijdragen aan de begrijpelijkheid van de tekst en of en op welke wijze ze interacteren met de andere gemaakte formuleringskeuzes. De "domme" resultaten worden op deze wijze dus ook kwalitatief geïnterpreteerd. Ten tweede is het belangrijk om te noemen dat T-Scan fouten kan maken. In de ingevoerde brieven voor deze scriptie heeft T-Scan bijvoorbeeld het vervoegde werkwoord "deel" (in: "ik deel u hierbij mede dat...") gemarkeerd als een abstract naamwoord. Ook heeft T-scan "ingesteld" in "onlangs is er een adresonderzoek ingesteld..." aangemerkt als een strikt-concreet adjectief in plaats van als werkwoord. Ondanks deze voorbeelden kan ervan worden uitgegaan dat de foutmarges van T-Scan laag zijn. T-Scan is immers een beproefde en veelgebruikte tool (Pander Maat e.a., 2014). Bovendien worden de fouten systematisch doorgevoerd (T-Scan maakt geen afwijkingen, zoals een mens wél kan doen), wat ervoor zorgt dat het geen invloed uitoefent op de verschillen tussen teksten. Om deze redenen zijn de fouten niet gecorrigeerd.

Niet alle 500 variabelen die met T-Scan onderzocht kunnen worden, zijn meegenomen in dit onderzoek. De keuze voor de gebruikte variabelen is berust op twee overwegingen. De eerste is dat ze de factoren meten die in het Theoretisch Kader zijn besproken als invloedhebbend op de begrijpelijkheid van een tekst. De tweede is dat ze overeenkomen met de factoren die Pander Maat e.a. (2016; 2017) hebben meegenomen in hun genreonderzoek. Deze tweede overweging is secundair, hierop ligt niet de nadruk. Het maakt het echter mogelijk om het genreonderzoek dat Pander Maat e.a. (2016; 2017) hebben uitgevoerd, aan te vullen en uit te breiden met informatie uit een nieuw genre, namelijk dat van gemeentelijke brieven.

3.2.2 Syntactische complexiteit

In de bespreking van de wetenschappelijke literatuur over syntactische complexiteit, is een negental variabelen aan bod gekomen als elementen die invloed uitoefenen op de begrijpelijkheid van een tekst. In Tabel 6 hieronder worden ze nogmaals gepresenteerd:

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Syntactische complexiteit	Zinslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Bijzin	Licht moeilijker
	Kettingzin (meerdere bijzinnen)	Moeilijker

	Meervoudige inbeddingen	Flink moeilijker
	D-level	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Afhankelijkheidslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Propositionele dichtheid	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Passiviteit	Hoe meer, hoe moeilijker
	Negaties	Hoe meer, hoe moeilijker

Tabel 6: Variabelen van syntactische complexiteit en hun invloed op begrijpelijkheid.

Hieronder wordt voor alle negen variabelen uitgelegd hoe ze in T-Scan geoperationaliseerd zijn. Een aantal van de elementen bevat een asterisk aan het einde. Deze asterisk geeft aan dat de variabele ook gebruikt is in het onderzoek van Pander Maat e.a. (2016; 2017) naar de complexiteit van teksten uit tien genres. Pander Maat e.a. (2016; 2017) kiezen er steeds voor om óf de proportie van een element te onderzoeken, óf de dichtheid. Ze onderzoeken bijvoorbeeld enkel de proportie van concrete werkwoorden en niet de dichtheid. In mijn keuze voor variabelen heeft dit een belangrijke rol gespeeld. Om het genreonderzoek van Pander Maat e.a. (2016; 2017) uit te kunnen breiden, is het – zoals gezegd – van belang dat dezelfde variabelen gebruikt worden. Tot slot is het nuttig om te vermelden dat de codes die tussen rechte haken staan opgenomen, corresponderen met de codenamen die ze in T-Scan hebben.

Zinslengte

1. De zinslengte wordt in T-Scan berekend op basis van het aantal woorden per zin.
[wrd_per_zin]*

Deelzinnen

2. Deelzinslengte: het aantal woorden per deelzin [wrd_per_dz]*
3. Het aantal nevenschikkingen per deelzin [bijzin_conj]*
4. Het aantal bijzinnen per zin [bijzin_per_zin]*, en meer specifiek:
 5. Het aantal betrekkelijke bijzinnen per zin [betr_bijzin_per_zin]*
 6. Het aantal bijwoordelijke bijzinnen per zin [bijw_bijzin_per_zin]*
 7. Het aantal infinitiefcomplementen per zin [infin_compl_per_zin]*
 8. Het aantal finiete bijzinnen per zin [fin_bijzin_per_zin]*
9. Het aantal meervoudige inbeddingen: bijzinnen die zelf vallen onder een bijzin
[mv_inbed_per_zin]
10. D-level [D_level]

11. Het gemiddelde van alle afhankelijkheidslengtes per zin [AL_gem]

12. De maximale afhankelijkheidslengte per zin [AL_max]

Propositionele dichtheid

13. Het totaal aantal bijvoeglijke bepalingen per deelzin [bijv_bep_dz]*

Passiviteit

14. Het aantal lijdende vormen per deelzin [lijdv_dz]*

Negaties

15. De dichtheid van ontkenningen [ontk_tot_d]

16. Het aantal ontkenningen per deelzin [ontk_tot_dz]

3.2.3. Woordconcreetheid

In het Theoretisch Kader zijn de volgende relaties besproken tussen woordconcreetheid en begrijpelijkheid:

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Woordconcreetheid	Zintuigelijke waarneembaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Specificiteit	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Teken-/filmbaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Nominalisaties	Hoe meer, hoe moeilijker
	Het opvoeren van individuen als representatief voor een grotere groep	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Veelzeggende details	Hoe meer, hoe begrijpelijker

Tabel 7: Variabelen van woordconcreetheid en hun invloed op begrijpelijkheid.

De eerste drie factoren zijn van toepassing op nomina, werkwoorden en adjectieven. In T-Scan worden de gegevens hierover voor deze verschillende woordgroepen uit elkaar gehaald. Op basis van de aangevulde en verfijnde woordenlijsten van Pander Maat e.a. – waarin 36000 nomina, 9000 adjectieven en 6700 werkwoorden zijn opgenomen – worden ze door T-Scan automatisch ingedeeld in klassen die verschillen in mate van concreetheid (Pander Maat e.a., 2014: 63). Deze indelingen zijn

in paragraaf 2.3.2.3 van het Theoretisch Kader toegelicht. In onderstaande tekst wordt voor de verschillende woordgroepen besproken welke factoren van T-Scan gebruikt worden om ze te meten. Nominalisaties komen hier ook aan bod. Zoals in paragraaf 2.3.2.2 van het Theoretisch Kader al is aangegeven, richt ik me op het gebruik van adjectieven om veelzeggende details te analyseren. Hier kan direct ook een kanttekening bij geplaatst worden met betrekking tot de uitkomsten. Het kan voorkomen dat T-Scan een adjectief markeert als strikt-concreet, terwijl het door een menselijke codeur waarschijnlijk sneller als abstract zou zijn aangemerkt. Een voorbeeld hiervan uit één van de brieven is "gemotiveerd" in "[...] dan kunt u [...] een gemotiveerd bezwaarschrift indienen". "Gemotiveerd" heeft hier een andere betekenis dan wanneer het gebruikt wordt om iemands werkinstelling te beschrijven. Wat de criteria zijn voor een "gemotiveerd" bezwaarschrift "gemotiveerd", is voor veel mensen met geen of weinig juridische kennis een vage en onduidelijke zaak. Zij zouden het als abstract markeren, terwijl T-Scan het aanziet als strikt-concreet. Toch kan ervan worden uitgegaan dat de foutmarges van T-Scan laag zijn. Zoals al eerder besproken, is T-Scan immers een beproefde en veelgebruikte tool (Pander Maat e.a., 2014). Deze deelparagraaf eindigt met het bespreken van de meeteenheden voor het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep.

Nomina

Volgens de categorisering van Pander Maat e.a. (2014) kunnen nomina worden ingedeeld in 15 klassen (zie paragraaf 2.3.2.3). De laatste klasse wordt in dit onderzoek niet meegenomen, die is "undefined". Voor de resterende 14 klassen genereert T-Scan de dichtheden en proporties.¹⁰ Meer specifiek zijn deze gegevens ook beschikbaar voor alle strikt-concrete nomina samen en voor alle ruim-concrete nomina samen. Twee aparte klassen vormen samen de groep nomina die T-Scan herkent als "algemene nomina". Het betreft hier abstracte nomina die vaak in de context gespecificeerd worden. Voorbeelden zijn "idee", "probleem" en "resultaat", waarbij in de tekst vaak duidelijk gemaakt wordt om welk idee, probleem of resultaat het gaat (Pander Maat e.a., 2014: 47). Ook van deze woorden worden de dichtheden en proporties in T-Scan gegeven. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de volgende meeteenheden:

17. De proportie strikt-concrete nomina [conc_nw_strikt_p]*
18. De proportie ruim-concrete nomina [conc_nw_ruim_p]*
19. De proportie algemene nomina [alg_nw_p]*

¹⁰ Zoals in paragraaf 3.2.1 is uitgelegd, wordt bij de eenheidsmaat "proportie" het aantal van een bepaald verschijnsel gedeeld op een referentiegroep (bijvoorbeeld de proportie tegenwoordige tijdsvormen op het totaal aantal persoonsvormen) en wordt met de eenheidsmaat "dichtheid" de frequentie bedoeld van een verschijnsel op 1000 woorden.

Er is gekozen voor proportie als meeteenheid, omdat hiermee de verhouding ten opzichte van het totaal aantal nomina goed in kaart wordt gebracht. Aangezien de nomina in drie groepen ingedeeld kunnen worden, is het interessant om te weten hoe die groepen zich tot elkaar verhouden in grootte. Proporties bieden hier een goede mogelijkheid voor. Er is voor gekozen om de dichtheden niet ook mee te nemen als variabelen, omdat Pander Maat en Ditewig (2017) dat ook niet hebben gedaan en omdat de proporties waarschijnlijk al voldoende informatie opleveren om een vergelijking te kunnen maken tussen de oorspronkelijke en herziene brieven.

Nominalisaties

Nominalisaties vormen een aparte groep nomina. T-Scan herkent nominalisaties op basis van suffixen en genominaliseerde infinitieven (Pander Maat e.a., 2014: 32). Niet ieder nominalisatiesuffix maakt een tekst abstracter en om die reden hebben de ontwikkelaars van T-Scan een lijst opgesteld met abstraherende nominalisatie-suffixen waar T-Scan op controleert. T-Scan detecteert bijvoorbeeld wel nominalisaties met het suffix “-ing”, maar niet met suffix “-erij”, omdat de eerste bekend staat een zin abstracter te maken en de tweede vaak voor meer concreetheid zorgt (Pander Maat e.a., 2014: 73), zoals ook al in het Theoretisch Kader is aangestipt (paragraaf 2.3.2.2). Om die reden wordt voor nominalisaties gebruik gemaakt van de volgende meeteenheid:

20. De dichtheid van abstracte nominalisaties per 1000 woorden [nom_d]

Er is voor dichtheid gekozen als meeteenheid, omdat dit het mogelijk maakt om het gebruik van nominalisaties goed te vergelijken tussen de twee deelcorpora. Wanneer de proportie van de nominalisaties ten opzichte van het totale aantal nomina was gebruikt, waren de uitkomsten moeilijker geweest om te interpreteren omdat ze afhankelijk zouden zijn geweest van het aantal nomina in de brieven. De resultaten die uit de gekozen meeteenheid "dichtheid" komen, zijn dus minder vertroebeld.

Adjectieven

Pander Maat e.a. (2014) hebben adjectieven ingedeeld in 11 klassen die verschillen in hun mate van concreetheid (zie Tabel 3 in paragraaf 2.3.2.3 van het Theoretisch Kader). Op basis van deze categorisatie markeert T-Scan adjectieven onder andere als strikt-concreet en ruim-concreet. Er wordt daarom gebruik gemaakt van de volgende meeteenheden:

21. De proportie strikt-concrete adjectieven [conc_bvnw_strikt_p]*

22. De proportie ruim-concrete adjectieven [conc_bvnw_ruim_p]*

Net als bij nomina is hier gebruik gemaakt van de meeteenheid proportie, omdat hiermee op een duidelijke manier inzichtelijk wordt gemaakt hoe de groepen (in dit geval strikt-concrete en ruim-concrete adjectieven) zich tot elkaar verhouden.

Werkwoorden

In Tabel 4 in paragraaf 2.3.2.3 van het Theoretisch kader is te zien op welke wijze werkwoorden worden ingedeeld in klassen die verschillen in concreetheid. Voor werkwoorden wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de volgende meeteenheden:

- 23. De proportie concrete werkwoorden [conc_ww_p]*
- 24. De proportie algemene werkwoorden [alg_ww_p]*

Ook hier is gekozen voor proportie als meeteenheid, omdat daarmee de twee groepen goed tegen elkaar afgezet kunnen worden.

Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep

Individueen die als representatie voor een grotere groep optreden, kunnen twee vormen aannemen: via een nomen dat verwijst naar een mens (zoals “Europeaan” en “medebewoner”) en via het gebruik van een eigennaam. T-Scan is in staat beide groepen te onderscheiden (Pander Maat e.a., 2014: 56).

Er kan daarom gebruik gemaakt worden van de volgende meeteenheden:

- 25. De dichtheid van nomina verwijzend naar personen [pers_ref_d]*
- 26. De dichtheid van persoonsnamen [pers_namen_d]*

3.2.4. Persoonlijke elementen

In paragraaf 2.3.3 van het Theoretisch Kader kwamen de volgende onderdelen van persoonlijke elementen naar voren die bijdragen aan meer begrijpelijkheid:

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Persoonlijke elementen	Gebruik van eerste persoonsnomina	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Gebruik van tweede en derde persoonsnomina	Hoe meer, hoe begrijpelijker

Tabel 8: Variabelen van persoonlijke elementen en hun invloed op begrijpelijkheid.

Met T-Scan kunnen deze eenheden goed onderzocht worden. De meeteenheden staan hieronder genoemd. Omdat het de bedoeling is om te meten hoe persoonlijk een tekst is, rekent T-Scan “het”, “er” en “men” niet mee. Deze woorden zijn onpersoonlijk en verwijzen naar niet-identificeerbare personen (Pander Maat e.a., 2014: 56).

- 27. De dichtheid van persoonlijke voornaamwoorden (inclusief bezittelijke voornaamwoorden) [pers_vnw_d]*
- 28. De dichtheid persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden eerste persoon [pers_vnw1_d]
- 29. De dichtheid persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden tweede persoon [pers_vnw2_d]
- 30. De dichtheid persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden derde persoon [pers_vnw3_d]

3.2.5. Tekstopbouw

In het Theoretisch Kader zijn de volgende variabelen van tekstopbouw en hun invloed op begrijpelijkheid als volgt besproken:

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Tekstopbouw	Aanwezigheid van kopjes	De aanwezigheid van kopjes maakt een tekst begrijpelijker
	Kopje betreft hoofdonderwerp van de tekst die volgt	Indien ja: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Afstand tussen kopje en belangrijkste tekst	Hoe kleiner, hoe begrijpelijker
	Relationele structuursignalen	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Organiserende alinea's	Indien aanwezig: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Plaats van de zin met de belangrijkste informatie	Hoe hoger, hoe begrijpelijker

Tabel 9: Variabelen van tekstopbouw en hun invloed op begrijpelijkheid.

Het verzamelen van gegevens over de tekstopbouw diende handmatig te gebeuren. Bovenstaande variabelen zijn in het Theoretisch Kader ingedeeld in drie thema's: het gebruik van kopjes, het gebruik van structuuraanduidingen en de plaatsing van belangrijke informatie. Hieronder wordt de operationalisatie van de verschillende variabelen per thema toegelicht.

Het gebruik van kopjes

Uit de bespreking van de wetenschappelijke literatuur in paragraaf 2.3.4.1 werd duidelijk dat teksten waarin kopjes gebruikt worden beter begrepen én onthouden worden. Om die reden betreft het eerste meetelement de vraag of er gebruik gemaakt wordt van kopjes:

31. In de tekst komen kopjes voor [ja/nee]

Bij de dataverzameling is deze dummy-variabele ingevuld als 0 of 1, waarbij 0 correspondeert met "geen kopjes aanwezig" en 1 met "kopjes aanwezig".¹¹

Ook is in paragraaf 2.3.4.1 van het Theoretisch Kader besproken dat zodra de inhoud van de kopjes overeenkomt met het hoofdonderwerp van de tekst, de tekst beter en makkelijker wordt onthouden dan wanneer de inhoud van elkaar verschillen. Daarom betreft het volgende meetelement de vraag of het kopje het hoofdonderwerp benoemt. Ook hierbij is een dummy-variabele gebruikt met als invulmogelijkheden 0 en 1.

32. Het kopje benoemt het hoofdonderwerp van de tekst die volgt [ja/nee]

Uit de literatuur bleek verder dat de tekst ook beter begrepen en onthouden wordt, als de belangrijke informatie dichtbij het kopje staat. Om die reden is ook gemeten wat de afstand is in woorden tot de zin die aanvangt met het presenteren van de hoofdboodschap.

33. De afstand in woorden tot de zin die aanvangt met de hoofdboodschap

Een variabele die aanvullend is toegevoegd, betreft de dichtheid van het aantal kopjes. Op basis van wat in de wetenschappelijke literatuur naar voren kwam, kan geconcludeerd worden dat wanneer na een kopje een grote hoeveelheid tekst volgt, de relatie tussen het kopje en de daaropvolgende tekst minder duidelijk wordt en de begrijpelijkheid afneemt. De volgende variabele luidt dus:

34. De dichtheid van het aantal kopjes

Om de dichtheid van het aantal kopjes van een brief te berekenen, is het aantal kopjes gedeeld door het totaal aantal woorden van die brief. Van dat woordenaantal zijn de aanhef, de afsluiting (handtekening) en de kopjes zelf afgetrokken.

¹¹ Een dummy-variabele is een term die gebruikt wordt binnen de statistiek om aan te geven dat er slechts twee absolute mogelijkheden zijn voor een variabele (bijvoorbeeld "man" of "vrouw", "dood" of "levend"). De mogelijkheden worden ingevuld als "0" of "1", om er vervolgens de statistiek van te kunnen berekenen.

Het gebruik van structuuraanduidingen

Zowel het gebruik van relationele structuursignalen als dat van organiserende alinea's draagt bij aan de begrijpelijkheid van een tekst, bleek uit de bespreking van de wetenschappelijke literatuur hierover in paragraaf 2.3.4.2. In iedere brief zijn de relationele structuursignalen gemarkeerd. Zoals in paragraaf 2.3.4.2 van het Theoretisch Kader is besproken, zijn relationele structuursignalen zogeheten signaalwoorden die helpen bij het herkennen van structuur in een tekst en bij het leggen van verbanden. Voorbeelden hiervan zijn "want", "ten eerste" en "daarnaast". Het was niet altijd even duidelijk of er sprake was van een relationeel structuursignaal. In paragraaf 3.3 worden enkele problematische gevallen besproken en wordt toegelicht hoe hiermee is omgegaan. Nadat het markeren van de relationele structuuraanduidingen was afgerond, heb ik de proportie uitgerekend ten opzichte van het totaal aantal woorden in de brief. Structuursignalen die uit meerdere woorden bestaan (zoals "in tegenstelling tot" of "ten eerste"), zijn als één woord geteld. Het totaal aantal woorden in de brief is vervolgens voor deze specifieke analyse hier ook op aangepast. Verder is de vraag meegenomen of er gebruik gemaakt wordt van organiserende alinea's. Dit leidt tot de volgende meeteenheden:

35. De proportie van het aantal relationele structuursignalen ten opzichte van het totaal aantal woorden
36. Er wordt gebruik gemaakt van een organiserende alinea [ja/nee]

Plaats van belangrijke informatie

Uit de bespreking van de wetenschappelijke literatuur over tekstopbouw en begrijpelijkheid in paragraaf 2.3.4.3 bleek dat hoe hoger de belangrijke informatie in de tekst staat geplaatst, hoe beter hij wordt onthouden. Om die reden luidt het volgende element dat wordt meegenomen in dit onderzoek als volgt:

37. De afstand in woorden tot wordt aangevangen met de hoofdboodschap

In iedere brief is de zin waarin de hoofdboodschap staat opgenomen, onderstreept en schuingedrukt gemaakt.

3.3 Keuzes in operationalisatie

Tijdens het verzamelen van de data rondom variabelen van tekstopbouw, liep ik tegen een aantal vraagstukken aan waar een keuze voor moest worden gemaakt. Hieronder licht ik de vraagstukken en gemaakte keuzes toe.

Bij het grote merendeel van de brieven was de dichtheid van het aantal kopjes evident. In enkele gevallen bestonden er echter keuzemogelijkheden voor de briefverstuurder. Een voorbeeld hiervan zijn de oorspronkelijke en herziene brief B7 (bijgevoegd als Bijlagen A en B). Bij de reden die wordt gegeven voor een besluit van de gemeente, zijn meerdere opties mogelijk waar de briefverstuurder er één van moet kiezen. Voor iedere keuzemogelijkheid is de dichtheid van het aantal kopjes berekend en daar is vervolgens het gemiddelde van gebruikt. Ik heb deze zelfde methode toegepast om de gemiddelde afstand tot de hoofdboodschap te berekenen. In paragraaf 3.2.5 is uitgelegd op welke wijze de dichtheid van het aantal kopjes is berekend.

Tijdens het markeren van de relationele structuursignalen bleek dat het niet altijd even duidelijk is of er in het geval van een woord/groepje woorden dat kan fungeren als structuursignaal ook daadwerkelijk sprake was van die functie. Een eerste voorbeeld hiervan betreft “om te”. Deze vaste combinatie kwam regelmatig voor om een reden aan te geven, maar dit was niet altijd het geval. Een voorbeeld van de functie waarin een reden voor het handelen/de keuze wordt gegeven, is de volgende zin uit de herziene brief BA7:

4. In onze beleidsregels voor briefadressen staan we niet meer dan twee briefadressen op één adres toe. Dit **om** misbruik **te** voorkomen.

Omdat “om te” hier aangeeft dat er sprake is van een uitleg, is dit gebruik gemarkeerd als relationeel structuursignaal. Het andere gebruik waarin “om te” voorkwam, bevat geen reden. Het wordt hier gebruikt om met behulp van een infinitief een handeling aan te geven. Dit gebruik is niet gemarkeerd als structuursignaal, omdat het in deze gevallen niet de functie heeft om een verband in de tekst bloot te leggen. Een voorbeeld hiervan staat hieronder in zin 5 uit de herziene brief BA13.

5. U hebt ons gevraagd **om** u in **te** schrijven op een briefadres.

Het woord “of” werd ook op verschillende manieren gebruikt. De zinnen 6 en 7 hieronder komen beide uit de oorspronkelijke brief BA1. Ze illustreren een ander gebruik van “of”:

6. Om te kunnen beoordelen **of** u in aanmerking komt voor inschrijving op een briefadres hebben wij van u een aantal gegevens nodig.
7. U kunt evenwel alleen ingeschreven worden op een briefadres, wanneer u: geen vast woonadres hebt, **of**; in een instelling woont waar het hebben van een briefadres is toegestaan.

In het eerste geval wordt “of” gebruikt om een mogelijke situatie in te leiden. In zin 7 is het gebruik anders: hier wordt “of” gebruikt om duidelijk aan te geven dat er sprake is van een keuze. In het eerste geval is “of” geen relationeel structuursignaal, in het tweede geval wel.

Ditzelfde gebruik geldt voor “en”. “En” is enkel als structuursignaal gemarkeerd, wanneer het gebruikt werd als duidelijke markeerder van een opsomming. Een voorbeeld hiervan is opgenomen in fragment 6 hieronder uit de oorspronkelijke brief U099 (bijgevoegd als Bijlage D). Het gebruik van “en” als een markeerder van een opsomming is in dit fragment vetgedrukt gemaakt. De andere voorkomens van “en” in dit fragment betreffen ook markeerders van opsommingen, maar zij worden minder als dusdanig benadrukt. Omdat deze voorkomens niet de nadruk leggen op het relationele verband en het verband nauwelijks markeren, zijn deze voorkomens niet meegenomen in het onderzoek.

8. Dit wordt gedaan in het kader van fraudebestrijding. **En** om te voorkomen dat criminelen en of organisaties misbruik maken van uw gestolen en/of vermiste document.

Tot slot was het soms ook niet direct duidelijk welke zin de hoofdboodschap van de brief bevatte. In die gevallen is uitgegaan van het primaire doel van de brief en is gekozen voor de zin die het handelingsperspectief bevatte: de zin die aangaf wat er van de ontvanger verwacht werd en wat hij/zij moest doen. Een voorbeeld hiervan is de oorspronkelijke brief BA3 (zie Bijlage C). In deze brief kunnen meerdere zinnen worden aangemerkt als zin met de belangrijkste informatie. De zin die bevestigt dat de ontvanger toestemming heeft gegeven voor het houden van een briefadres op zijn/haar woonadres kan aangemerkt worden als belangrijkste zin, maar ook de zin waarin de ontvanger verzocht wordt om bijgevoegd formulier in te vullen en op sturen en de zin waarin staat dat wanneer het formulier retour is opnieuw beoordeeld zal worden of de ontvanger in aanmerking komt als briefadresgever kunnen als de belangrijkste zinnen worden bestempeld. In deze gevallen is gekozen voor de zin die het handelingsperspectief bevat en dus aangeeft wat de briefontvanger moet doen. In deze brief wordt het handelingsperspectief twee keer genoemd. De eerste keer wordt aangegeven wat de ontvanger moet doen, de tweede keer wordt er ook een termijn bij vermeld. In deze gevallen is de eerste zin met het handelingsperspectief gemarkeerd als belangrijkste zin, omdat deze de ontvanger als eerste de belangrijkste informatie aanbiedt.

In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van de hier besproken variabelen gepresenteerd. In Hoofdstuk 5 worden de resultaten geanalyseerd en kritisch besproken.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd. Het merendeel van de tabellen met de specifieke uitkomsten zijn omwille van de leesbaarheid opgenomen in de Bijlagen (Bijlage E). Met het statistiekprogramma SPSS is de significantie van de verschillende uitkomsten berekend op basis van een onafhankelijke T-toets. De resultaten worden per thema in eigen paragrafen behandeld (paragraaf 4.1 tot en met 4.4). In paragraaf 4.5 wordt ingegaan op het genreonderzoek van Pander Maat en Dekker (2016) en Pander Maat en Ditewig (2017) en op de vraag hoe de uitkomsten van deze studie zich verhouden tot de uitkomsten van hun onderzoek. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie en toetsing van de hypothesen.

Bij de bespreking van de resultaten wordt ook steeds stilgestaan bij de vraag in hoeverre de gevonden verbanden significant zijn. Wanneer een uitkomst significant is, betekent dat dat het gevonden resultaat of verband (waarschijnlijk) niet op toeval berust (Minerva, 2019). Als grens tussen wat wel en niet significant is, wordt een probabiliteitswaarde (p-waarde) gebruikt. Deze waarde wordt meestal niet hoger gelegd dan 0,05. Een p-waarde van 0,05 houdt in dat met 95% zekerheid gezegd kan worden dat het gevonden resultaat niet op toeval berust. Hoe lager de p-waarde, hoe zekerder de uitkomst. De p-waarde wordt uitgerekend bij het uitvoeren van een statistische toets, in dit geval dus de onafhankelijke T-toets. Dat een uitkomst significant is, hoeft niet te betekenen dat het verschil tussen de onderzochte objecten (in deze scriptie: corpora) groot is. Er kan ook sprake zijn van een klein verschil. Het gaat erom dat met grote zekerheid aangenomen kan worden, dát er verschil bestaat. Ook wanneer een uitkomst niet significant is, kan het nog wel interessant zijn om er verder naar te kijken. Absoluut gezien is er immers tóch een verschil, ook al is het niet significant. Wanneer de gegevens kwalitatief geanalyseerd worden, kan er misschien dus toch een voorzichtige conclusie aan worden verbonden met een aanbeveling voor vervolgonderzoek. Bij veel resultaten worden in ieder geval voorbeelden gegeven die duidelijk laten zien welke veranderingen hebben plaatsgevonden.

4.1 Syntactische complexiteit

De eerste categorie waarvan de resultaten worden gepresenteerd en besproken, betreft syntactische complexiteit. In onderstaande subparagrafen komen de verschillende onderdelen van deze categorie aan bod.

4.1.1 Zinslengte

De 31 oorspronkelijke brieven bevatten bij elkaar 343 zinnen en 5763 woorden. Voor de 31 herziene brieven liggen die aantallen respectievelijk op 445 en 4752. Met een kleinere hoeveelheid zinnen

bevatten de oorspronkelijke brieven dus een hoger aantal woorden dan de herziene brieven. Dit komt erop neer dat de zinnen in de oorspronkelijke brieven meer woorden bevatten dan die in de herziene brieven. Zoals uit Tabel 10 hieronder op te maken valt, bevatten de zinnen uit de herziene brieven gemiddeld 6,1 woorden minder. Het gemiddelde is één van drie centrummaten die gebruikt worden om uitkomsten in de statistiek mee te beschrijven (Ensie, 2017). De andere twee zijn de modus en de mediaan. De modus geeft aan welk getal het meest voorkomt en de mediaan betreft het middelste getal als alle resultaten worden gerangschikt van hoog naar laag (Ensie, 2017). Als we kijken naar de modi van de twee deelcorpora blijkt dat deze – in tegenstelling tot de gemiddelden – dicht bij elkaar liggen: hun waarden zijn respectievelijk 12 en 11. Echter, de spreiding in zinslengte van de herziene brieven is veel kleiner dan van de oorspronkelijke brieven. Dit valt op te maken uit de waarden van de mediaan, modus, variantie en standaarddeviatie. Dat wil zeggen dat de oorspronkelijke brieven meer pieken naar boven hebben: ze bevatten meer lange zinnen. Het verschil in deze resultaten is significant ($p \leq 0,01$). Dit betekent dat het onwaarschijnlijk is dat het gevonden verband op toeval berust.

	Oorspronkelijk	Herzien
Gemiddelde	16,8	10,7
Standaarddeviatie	9,479	5,044
Mediaan	14	10
Modus	12	11
Variantie	89,849	25,444
Minimum	3	3
Maximum	71	29

Tabel 10: Descriptieve statistiek zinslengte oorspronkelijke en herziene brieven.

Hieronder staan twee zinnen uit de oorspronkelijke en de herziene brief BA1 opgenomen:

9. Voor de volledigheid willen wij u er nog op wijzen dat wij als beleidsuitgangspunt hanteren dat in beginsel slechts voor een periode van vier maanden een briefadres wordt toegestaan. Om misbruik en fraude te voorkomen worden daarnaast slechts maximaal twee briefadressen per adres toegestaan. (BA1-oorspronkelijk)
10. Een briefadres is voor een periode van vier maanden. Om misbruik en fraude te voorkomen mogen er maximaal twee briefadressen op een adres staan. (BA1-herschreven)

Deze twee zinnen citaten vormen een goed voorbeeld van hoe de brieven zijn ingekort. De eerste zin van de oorspronkelijke brief telt 30 woorden, die van de herziene brief telt er 10. In de herziene brief

wordt de voor de lezer relevante informatie helder en zonder poespas medegedeeld. In de oorspronkelijke brief staat deze informatie ingekapseld in vage en omfloerste uitingen: "voor de volledigheid", "willen wij u er nog op wijzen", "dat wij als beleidsuitgangspunt hanteren", "in beginsel", "slechts". Het schrappen hiervan leidt tot de variant in de herschreven brief, die korter, duidelijker en daadkrachtiger is.

De verwachting op basis van de literatuur was dat de zinnen van de herziene brieven korter zouden zijn. Deze verwachting komt uit: zij wordt op basis van verschillende maten bevestigd.

4.1.2 Deelzinnen

De categorie deelzinnen van syntactische complexiteit valt uiteen in een aantal variabelen. Hieronder passeren van alle variabelen de belangrijkste uitkomsten de revue.

De eerste variabele betreft de lengte van deelzinnen. De descriptieve data voor deelzinnen laat zien dat de lengte van deelzinnen in de herziene brieven korter is dan in de oorspronkelijke brieven. In dit geval is er eveneens veel variantie in de uitkomsten van de oorspronkelijke brieven. Opvallend is dat de waarden van de modi hier wel aanzienlijk van elkaar verschillen: het corpus met de oorspronkelijke brieven heeft een modus voor de deelzinslengte van 12, terwijl het corpus met de herziene brieven een modus van 6 bevat. Geconcludeerd kan worden dat de deelzinslengte van de oorspronkelijke brieven een stuk hoger ligt dan de deelzinslengte van de herziene brieven. Net als het verschil tussen de oorspronkelijke en herziene brieven in de zinslengte, is deze uitkomst in lijn met de verwachtingen. Daarnaast is ook deze uitkomst significant ($p \leq 0,01$). De descriptieve data met betrekking tot de deelzinslengte is in Bijlage E opgenomen in Tabel 11.

In Bijlage E zijn ook de Tabellen 12 en 13 te raadplegen, die de beschrijvende statistiek bevatten over de verschillen in het aantal bijzinnen per zin. Deze gegevens laten opmerkelijke verschillen zien tussen de oorspronkelijke en de herziene brieven. Waar de herziene brieven maximaal drie bijzinnen per zin bevatten, bevatten de oorspronkelijke brieven maximaal vijf bijzinnen per zin (dit komt echter slechts twee keer voor). Het aantal zinnen zonder bijzin ligt bij de herziene brieven een stuk hoger dan bij de oorspronkelijke brieven: de aandelen betreffen respectievelijk 70,8% en 50,4%. Deze tendens blijkt ook uit het gemiddelde aantal bijzinnen per zin: dit cijfer ligt op 0,346 bij de herziene brieven tegenover 0,778 bij de oorspronkelijke brieven. Ook voor deze uitkomsten geldt dat de verschillen significant zijn ($p \leq 0,01$). We kunnen dus concluderen dat de herziene minder bijzinnen bevatten, zowel in totaal als maximaal per zin. Deze uitkomsten komen overeen met de verwachtingen en zijn dus ondersteunend voor de hypothese. De zinnen 11 en 12 hieronder uit de respectievelijk oorspronkelijke en herziene brief BA4 illustreren op welke wijze de herschreven brief is aangepast naar

een zin met slechts één bijzin, terwijl de oorspronkelijke zin er nog twee telde. De bijzinnen staan met haken aangegeven.

11. Met name is van belang [dat u aangeeft [waarom het briefadres gehandhaafd dient te blijven]].

12. Dan is het belangrijk [dat u aangeeft waarom].

Bij de zin uit de herziene brief is het veel sneller duidelijk wat de bedoeling is van de uiting. Bij de oorspronkelijke brief voelt het alsof de lezer eerst omfloerste formuleringen moet wegfilteren om bij de boodschap te komen.

De volgende resultaten met betrekking tot de syntactische complexiteit hebben betrekking op het aantal nevenschikkingen. In de Tabellen 14 en 15 in Bijlage E zijn de volledige gegevens hierover te vinden. Wat opvalt is dat het maximale aantal nevenschikkingen per deelzin voor de oorspronkelijke brieven één eenheid hoger is dan dat voor de herziene brieven: de maxima betreffen respectievelijk drie en twee nevenschikkingen per deelzin. De verschillen in voorkomens tussen beide corpora zijn echter niet groot: in beide corpora komen weinig nevenschikkingen per deelzin voor: 94,5% van de oorspronkelijke brieven en 99,6% van de herziene brieven bevat er geen. De uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,01$) en kunnen dus voor waar worden aangenomen. Ook al is het verschil klein, het is wel in lijn met de verwachtingen uit de literatuur: de herziene brieven bevatten minder nevenschikkingen en dat wordt in verband gebracht met een hogere begrijpelijkheidgraad.

De resultaten voor het aantal betrekkelijke bijzinnen, bijwoordelijke bijzinnen, finiete bijzinnen en infinitiefcomplementen per zin zijn vergelijkbaar met die van de zojuist besproken nevenschikkingen per deelzin. Al deze variabelen komen bij de herziene brieven minder vaak voor, maar de verschillen tussen beide deelcorpora zijn niet heel groot. Ook deze uitkomsten ondersteunen de hypothese dus, al is het in lichte mate. Alle uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,05$). In de Tabellen 16 tot en met 19 in de Bijlagen zijn de uitkomsten meer gedetailleerd in te zien.

Wat ook overeenkomt met de verwachting en wat dus aansluit bij de hypothese, is dat de herziene brieven minder meervoudige inbeddingen per zin bevatten dan de oorspronkelijke brieven. Waar 8,2% van de oorspronkelijke brieven één of twee meervoudige inbeddingen kent, ligt dit percentage voor de herziene brieven op slechts 2,2%. Bovendien komen meerdere meervoudige inbeddingen per zin wel voor bij de oorspronkelijke brieven, maar niet bij de herziene brieven. Ook deze uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,01$) en kunnen dus als waar worden aangenomen. In Bijlage E zijn de gedetailleerde resultaten over deze variabele terug te vinden in de Tabellen 20 en 21. In de zinnen 13 en 14 hieronder wordt geïllustreerd hoe van een meervoudige inbedding in de oorspronkelijke brief BA4 (zin 13) naar een enkele inbedding in de herschreven brief (zin 14) is gegaan. De inbeddingen worden met haken aangegeven.

13. Een andere mogelijkheid is [dat u inmiddels over een woonadres beschikt, [zodat het briefadres kan komen te vervallen]].

14. [Als u intussen een woonadres heeft], kan het briefadres vervallen.

Ook hier geldt dat in de herziene brief de lezer direct de boodschap krijgt aangereikt, terwijl de lezer in de herziene brief eerst de omfloerste formuleringen door moet zien te komen.

De volgende variabele waarmee syntactische complexiteit wordt geoperationaliseerd, is het D-level. Zoals in paragraaf 2.3.1.2 van het Theoretisch Kader is besproken, is de D-levelschaal een veelgebruikte schaal om zinscomplexiteit te meten. Zinnen kunnen worden ingedeeld op 8 niveaus/levels (van 0 tot en met 7) die van elkaar verschillen in de mate van inbedding. Van de herziene brieven heeft bijna de helft van de zinnen een D-level van 0. Dit is het minst complexe type zin van de schaal en is een zin die enkel bestaat uit een hoofdzin. Het percentage zinnen van de oorspronkelijke brieven met dit niveau ligt ongeveer 10% lager. Dit betekent dat de herziene brieven een hoger aantal uiterst gemakkelijke zinnen bevat dan de oorspronkelijke zinnen. Wanneer naar de verdeling over alle niveaus wordt gekeken, kan geconcludeerd worden dat de herziene brieven gemiddeld een lager D-level hebben dan de oorspronkelijke brieven. Deze uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,01$) en komen overeen met de verwachtingen. In de Tabellen 22 en 23 in Bijlage E zijn de meer gespecificeerde resultaten opgenomen.

De laatste variabele die onder de categorie deelzinnen valt binnen de syntactische complexiteit, is de maximale afhankelijkheidslengte. In de Tabellen 24, 25 en 26 in Bijlage E zijn de gedetailleerde gegevens te zien over de maximale en gemiddelde afhankelijkheidslengte van de oorspronkelijke en herziene brieven. Wat hierin allereerst opvalt, is dat de oorspronkelijke brieven een veel langere maximale afstand kennen dan de herziene brieven: maximaal 34 woorden versus maximaal 21 woorden. Verder blijkt ook dat de gemiddelden aanzienlijk van elkaar verschillen: 8,100 woorden bij de oorspronkelijke brieven versus 4,730 bij de herziene brieven. Deze uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,01$). Ze zijn in lijn met de verwachtingen op basis van de wetenschappelijke literatuur: een kortere afhankelijkheidslengte wordt in verband gebracht met een hogere mate van begrijpelijkheid van de tekst. In de zinnen 15 en 16 hieronder wordt met een zin uit de oorspronkelijke en herziene brief BA5 geïllustreerd op welke wijze de maximale afhankelijkheidslengte is verkleind. De woorden die een relatie met elkaar hebben zijn onderstreept.

15. Voor briefadressen die zijn toegekend voor de inwerkingtreding van deze beleidsregels - zoals bij u het geval is - wordt een overgangperiode van 6 maanden gehanteerd.

16. Voor briefadressen die nu al zijn toegekend geldt een overgangperiode van 6 maanden. Dat is bij u het geval.

In de oorspronkelijke zin is de maximale afhankelijkheidslengte 22 woorden. Voor de twee zinnen uit de herschreven brief is de maximale afhankelijkheidslengte eerst 5 woorden en dan 2. Zin 15 moet minstens een keer opnieuw gelezen worden, omdat je als je aan het einde van de zin bent niet meer goed weet wat er aan het begin van de zin stond. In zin 16 is dit anders. Hierin wordt je eerst meegenomen in de beleidsregel en wordt vervolgens duidelijk gemaakt dat dit voor jou ook geldt. Deze volgorde maakt een lange afhankelijkheidslengte overbodig, wat resulteert in gemakkelijk door kunnen lezen in plaats van terug moeten gaan naar het begin van de zin.

4.1.3 Propositionele dichtheid

Na zinslengte en deelzinnen vormt de propositionele dichtheid de derde categorie onder syntactische complexiteit. Zoals in paragraaf 3.2.2 van de Methode is besproken, bevat deze categorie slechts één variabele: het totaal aantal bijvoeglijke bepalingen per deelzin. Uit de Tabellen 27 en 28 in Bijlage E kan worden afgeleid dat in de oorspronkelijke brieven meer bijvoeglijke bepalingen voorkomen dan in de herziene brieven. De uitkomst is significant ($p \leq 0,01$) en komt overeen met de hypothese.

4.1.4 Passiviteit

Net als propositionele dichtheid wordt ook de categorie passiviteit door één variabele gemeten: het aantal lijdende vormen per deelzin. Uit de resultaten – die in Tabellen 29 en 30 in Bijlage E nader te bestuderen zijn – komt naar voren dat lijdende vormen in deelzinnen bij de herziene brieven aanzienlijk minder voorkomen dan bij de oorspronkelijke brieven. 96% van de deelzinnen uit de herziene brieven bevat geen lijdende vormen, terwijl dit percentage voor de oorspronkelijke brieven op 73,2% ligt. Waar 12,5% van de zinnen uit de oorspronkelijke brieven één deelzin met een lijdende vorm bevat, geldt dit voor de herziene brieven voor slechts 3,1% van de zinnen. Deze verschillen werden verwacht op basis van de wetenschappelijke literatuur en ondersteunen dus de hypothese. De gevonden uitkomsten zijn significant ($p \leq 0,01$).

Onderstaande zinnen uit de oorspronkelijke en herziene brief BA2 laten zien hoe van 2 passieve vormen naar geen passieve vormen is gegaan. De passieve vormen zijn onderstreept. Zin 17 komt uit de oorspronkelijke brief, zin 18 uit de herschreven.¹²

¹² De naam "Piet" heb ik hier zelf ingevuld, omdat de code tussen blokhaken die door de gemeente wordt gebruikt om aan te geven dat er een naam moet worden ingevuld niet door T-Scan wordt herkend als persoonsnaam.

17. Er is door iemand een verzoek gedaan om te worden ingeschreven op een briefadres in de basisregistratie personen van de gemeente 's Hertogenbosch.
18. Piet heeft een verzoek gedaan voor inschrijving op een briefadres in de basisregistratie personen van de gemeente 's Hertogenbosch.

Dit voorbeeld laat duidelijk zien dat het gebruik van een persoonsnaam als onderwerp van de zin met een persoonsvorm helderder en niet vaag overkomt ten opzichte van het gebruik van een lijdende vorm. Het verschil tussen de tweede lijdende vorm ("te worden ingeschreven" verschilt qua duidelijkheid niet erg van de herschreven variant ("inschrijving"). Het verwijderen van de eerste passieve vorm geeft het duidelijkst aan wat het effect is: een concretere zin.

4.1.5 Negaties

Het laatste onderdeel van syntactische complexiteit betreft negaties. In de Tabellen 31 en 32 in Bijlage E zijn de gespecificeerde resultaten hierover te vinden. Wie dit bekijkt, zal opmerken dat het gebruik van negaties nauwelijks is veranderd. Er kan een kleine toename van het aantal negaties genoemd worden (het gemiddelde aantal negaties van de herziene brieven ligt iets hoger dan het gemiddelde aantal van de oorspronkelijke brieven). Dit verschil is echter niet significant ($p \geq 0,05$) en kan dus niet worden aangenomen. Deze uitkomst strookt niet met de verwachting: op basis van de wetenschappelijke literatuur werd verwacht dat het gebruik van negaties zou afnemen.

4.1.6 Deelconclusie

De besproken resultaten voor de categorie syntactische complexiteit staan hieronder in Tabel 33 schematisch weergegeven. Per categorie zijn de gemeten variabelen te zien, evenals de bijbehorende verwachtingen en uitkomsten. Ook wordt weergegeven of de uitkomst significant is of niet. Wanneer de uitkomst overeenkomt met de verwachting, is hij groen gekleurd. Indien de uitkomst niet overeenkomt met de uitkomst, is hij rood gemarkeerd. De sterkte van de uitkomst staat tussen haakjes aangegeven (zwak – middel – sterk).¹³ De sterkte van de uitkomst wordt ook aangegeven met de kleur groen/rood: hoe donkerder, hoe sterker.

¹³ Voor de indeling van zwak/middel/sterk is gekeken naar de procentuele verschillen tussen de variabelen van de corpora. Bij een verschil tussen 0-10% is er sprake van een matig verschil, bij 10-20% verschil wordt gesproken van een middelsterk verschil en alles boven de 20% verschil is aangemerkt als sterk.

Variabele	Verwachting	Uitkomst	Significant
Syntactische complexiteit			
<i>Zinslengte</i>			
1. Woorden per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Deelzinnen</i>			
2. Deelzinslengte: wrd. per deelzin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
3. Nevenschikkingen per deelzin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
4. Bijzinnen per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
5. Betrekkelijke bijzinnen per zin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
6. Bijwoordelijke bijzinnen per zin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
7. Infinitiefcomplementen per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
8. Finitieve bijzinnen per zin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
9. Meervoudige inbeddingen	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
10. D-Level	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
11. Gem. afh.lengte per zin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
12. Max. afh.lengte per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Propositionele dichtheid</i>			
13. Bijv. bepalingen per deelzin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Lijdende vormen</i>			
14. Lijdende vormen per deelzin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Ontkenningen</i>			
15. Dichtheid van ontkenningen	Afname	Toename (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
16. Ontkenningen per deelzin	Afname	Toename (matig)	Nee én niet in voorspelde richting

Tabel 33: Overzicht van uitkomsten met betrekking tot syntactische complexiteit.

Wat opvalt is dat grotendeels aan de verwachtingen wordt voldaan en dat vrijwel iedere uitkomst significant is. Het enige waar dat niet voor geldt, betreft de variabelen die de ontkenningen meten. Voor deze variabelen werd een afname verwacht, maar is een lichte toename waargenomen. Deze variabelen zijn echter tevens de enige twee die niet significant zijn. Geconcludeerd kan worden dat de hypothese over de syntactische complexiteit kan worden aangenomen, met uitzondering van het deel over negaties. Deze hypothese luidde als volgt:

De herziene brieven van Den Bosch bevatten kortere (deel)zinnen, minder deelzinnen, minder bijzinnen, minder bijvoeglijke bepalingen, minder nevenschikkingen, minder lijdende vormen en minder negaties dan de oorspronkelijke brieven.

In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten nader worden geanalyseerd met meer kwalitatieve duiding. In onderstaande paragrafen worden eerst de resultaten van de andere categorieën gepresenteerd.

4.2 Concreetheid

Na syntactische complexiteit is concreetheid de volgende categorie waarvan de resultaten worden weergegeven. De bespreking van de resultaten wordt onderverdeeld in verschillende deelparagrafen waarin achtereenvolgens wordt ingegaan op nomina, nominalisaties, adjectieven, werkwoorden en opvoeringen van individuen als representaties van een grotere groep.

4.2.1 Nomina

Op basis van de besproken wetenschappelijke literatuur over de relatie tussen concreetheid, nomina en begrijpelijkheid in paragraaf 2.3.2.3 van het Theoretisch Kader, werd verwacht dat de herziene brieven meer concrete en minder abstracte nomina bevatten dan de oorspronkelijke brieven. In Tabel 34 in Bijlage E zijn de uitkomsten te zien. Hieruit valt op te maken dat in de herziene brieven de proportie strikt-concrete nomina is toegenomen en dat de proporties ruim-concrete en algemene nomina zijn afgenomen. Deze uitkomsten komen dus deels overeen met de verwachtingen: verwacht werd dat de proportie ruim-concrete nomina zou toenemen, maar die is afgenomen. Geen van deze uitkomsten zijn echter significant ($p \geq 0,05$). De uitkomsten zijn desalniettemin waardevol om nader te beschouwen, omdat met een kwalitatieve analyse van de verschillen tussen de oorspronkelijke en herschreven brieven kan worden aangetoond wat hun invloed is op begrijpelijkheid. In het volgende hoofdstuk wordt het effect van de verschillen getoond.

4.2.2 Nominalisaties

De volgende variabele van de categorie concreetheid betreft het aantal nominalisaties. In paragraaf 2.3.2.2 van het Theoretisch Kader kwam naar voren dat nominalisaties een negatieve invloed hebben op de begrijpelijkheid van een tekst. Daarom wordt een lager aantal nominalisaties in de herziene brieven verwacht dan in de oorspronkelijke brieven. Tabel 35 in Bijlage E laat de uitkomsten zien. De gemiddelde dichtheid van het aantal abstracte nominalisaties bij de herziene brieven is inderdaad lager dan bij de oorspronkelijke brieven. Dit verschil is significant en kan dus worden aangenomen ($p \leq 0,01$).

4.2.3 Adjectieven

Op basis van de wetenschappelijke literatuur (zoals besproken in paragraaf 2.3.2.3) geldt voor de adjectieven dat er een toename van het aantal strikt-concrete en ruim-concrete adjectieven verwacht wordt. Uit de resultaten blijkt dat de proportie strikt-concrete nomina inderdaad is toegenomen, maar dat de proportie ruim-concrete nomina is afgenomen, ook al zijn deze uitkomsten niet sterk. De afname van de proportie ruim-concrete nomina gaat tegen de verwachtingen in. De exacte uitkomsten zijn terug te vinden in Tabel 36 in Bijlage E. De resultaten zijn niet significant ($p \geq 0,05$), maar zijn – zoals uitgelegd in paragraaf 4.2.1 – tóch interessant om mee te nemen in de kwalitatieve analyse.

4.2.4 Werkwoorden

De volgende variabelen betreffen die van de werkwoorden. In Tabel 37 in Bijlage E is te zien wat de exacte resultaten zijn. Opvallend is dat de herziene brieven gemiddeld iets meer concrete werkwoorden bevatten en minder algemene werkwoorden. Dit komt overeen met de verwachtingen. Het verschil in de proportie concrete werkwoorden is niet significant ($p \geq 0,05$), het verschil in de proportie algemene werkwoorden is dat daarentegen wel ($p \leq 0,01$). Wat werkwoorden betreft, kan de hypothese dus alleen op dit laatste punt worden aangenomen. Een voorbeeld van de afname van de proportie algemene werkwoorden is hieronder te zien in de zinnen 19 en 20 uit de oorspronkelijke en herziene brief BA2 (in paragraaf 4.1.1 gedeeltelijk gepresenteerd als de zinnen 9 en 10):

19. Voor de volledigheid willen wij u er nog op wijzen dat wij als beleidsuitgangspunt hanteren dat in beginsel slechts voor een periode van vier maanden een briefadres wordt toegestaan.
20. Een briefadres is voor een periode van vier maanden.

De algemene werkwoorden zijn onderstreept. De proportie algemene werkwoorden in de oorspronkelijke brief (zin 19) is 0,4, voor de herziene brief (zin 20) is dat 0. Hiermee wordt bedoeld dat

deze zin uit de herziene brief geen algemene werkwoorden bevat en dat 40% van de werkwoorden in deze zin van de oorspronkelijke brief abstract is.¹⁴

4.2.5 Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep

De laatste variabelen voor de categorie concreetheid zijn gerelateerd aan het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep. Uit de resultaten blijkt dat zowel de dichtheid van nomina verwijzend naar personen als de dichtheid van persoonsnamen in de herziene brieven hoger ligt dan in de oorspronkelijke brieven. De dichtheid van persoonsnamen is zelfs bijna verdubbeld. Deze uitkomsten komen overeen met de verwachtingen. De bijna verdubbelde dichtheid van persoonsnamen is echter niet significant ($p \geq 0,05$), het verschil in de dichtheid van nomina verwijzend naar personen is dat wel ($p \leq 0,05$). In Tabel 38 in Bijlage E zijn de gedetailleerde resultaten in te zien. Ook al is het resultaat met betrekking tot persoonsnamen niet significant, in absolute aantallen bestaat er wel een groot verschil tussen de oorspronkelijke en herziene brieven. Dit maakt het interessant om de verschillen tussen de brieven op dit punt alsnog kwalitatief te analyseren. Het verschil is in paragraaf 4.1.4 over passiviteit al kort te sprake gekomen met onderstaand voorbeeld:

21. Er is door iemand een verzoek gedaan om te worden ingeschreven op een briefadres in de basisregistratie personen van de gemeente 's Hertogenbosch.

22. Piet heeft een verzoek gedaan voor inschrijving op een briefadres in de basisregistratie personen van de gemeente 's Hertogenbosch.

Het gebruik van een persoonsnaam in de herziene brief (zin 22) is duidelijker dan de variant zónder een persoonsnaam in zin 21 (uit de oorspronkelijke brief).

4.2.6 Deelconclusie

In Tabel 39 hieronder zijn alle uitkomsten van de categorie concreetheid samengenomen.

Variabele	Verwachting	Uitkomst	Significant
Concreetheid			
<i>Nomina</i>			
17. Prop. strikt-concrete nomina	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting

¹⁴ Zoals in paragraaf 3.2.1 al is uitgelegd, is de proportie het aantal voorkomens van een bepaald verschijnsel gedeeld door het aantal van een referentiegroep. In dit geval is dat dus het aantal abstracte werkwoorden gedeeld door het totale aantal werkwoorden.

18. Prop. ruim-concrete nomina	Toename	Afname (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
19. Prop. algemene nomina	Afname	Afname (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
20. Dichth. abstr. nominalisaties	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Adjectieven</i>			
21. Prop. strikt-concrete adj.	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
22. Prop. ruim-concrete adj.	Toename	Afname (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
<i>Werkwoorden</i>			
23. Prop. concrete werkwoorden	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
24. Prop. algemene werkwoorden	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
<i>Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep</i>			
25. Dichth. nomina verw. pers.	Toename	Toename (middel)	Ja én in voorspelde richting
26. Dichth. persoonsnamen	Toename	Toename (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting

Tabel 39: Overzicht van uitkomsten met betrekking tot concreetheid.

De afname van de proporties ruim-concrete nomina en adjectieven is tegen de verwachtingen in, alle andere uitkomsten stroken met wat verwacht werd op basis van de wetenschappelijke literatuur. Veel uitkomsten zijn echter niet significant. De relaties die wél significant zijn, betreffen de sterke afname van de dichtheid abstracte nominalisaties, de afname van de proportie algemene werkwoorden en de toename van de dichtheid van nomina verwijzend naar personen. Deze uitkomsten sluiten aan bij de opgestelde hypothese:

H2: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer concrete en minder algemene woorden dan de oorspronkelijke brieven.

In Hoofdstuk 5 (De analyse) wordt hier dieper op ingegaan, maar eerst worden de resultaten voor de categorieën van persoonlijke elementen en tekstopbouw besproken.

4.3 Persoonlijke elementen

4.3.1 Uitkomsten

In deze paragraaf worden de resultaten van de persoonlijke elementen gepresenteerd. Zoals in de Tabellen 40 en 41 in Bijlage E valt af te lezen, bevatten de herziene brieven gemiddeld meer persoonlijke elementen dan de oorspronkelijke brieven. Dit komt overeen met de verwachtingen. De dichtheid van alle persoonlijke voornaamwoorden ligt bij de herziene brieven aanzienlijk hoger. Ook dit is in lijn met de verwachtingen. Het verschil in dichtheid wordt met name verklaard door een hogere dichtheid van de persoonlijke voornaamwoorden van de eerste en tweede persoon. De dichtheid van de persoonlijke voornaamwoorden van de derde persoon is heel licht toegenomen. Uit de onafhankelijke T-toets blijkt echter dat enkel het verschil in de dichtheid van alle persoonlijke voornaamwoorden samen significant is en dus kan worden aangenomen ($p \leq 0,05$). De verschillen in de dichtheden van de persoonlijke voornaamwoorden gespecificeerd naar persoon zijn alle niet significant ($p \geq 0,05$).

Een voorbeeld van de toename van de dichtheid van persoonlijke voornaamwoorden staat hieronder opgenomen in de zinnen 23 en 24:

23. Uit het door ons ingestelde adresonderzoek is gebleken dat het om een woonadres gaat en niet om een briefadres.
24. Wij hebben tijdens een adresonderzoek gemerkt dat u woont op het hierboven genoemde adres.

Zin 23 komt uit de oorspronkelijke brief, zin 24 uit de herziene brief. In zin 23 komt slechts één persoonlijk voornaamwoord voor ("het"), in zin 24 zijn dat er twee ("wij", "u"). De dichtheid van het aantal persoonlijke voornaamwoorden is zelfs bijna drie keer zo groot: 143 tegenover 52. Het effect is duidelijk: de herziene brief is actiever geschreven en maakt direct helder wie wat doet/heeft gedaan.

4.3.2 Deelconclusie

De hierboven gepresenteerde resultaten staan in Tabel 42 schematisch weergegeven.

Variabele	Verwachting	Uitkomst	Significant
Persoonlijke elementen			
27. Dichth. pers. vnw.	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting
28. Dichth. pers/bez. vnw. 1 ^e pers.	Toename	Toename (middel)	Nee, maar wél in voorspelde richting
29. Dichth. pers/bez. vnw. 2 ^e pers.	Toename	Toename (middel)	Nee, maar wél in voorspelde richting
30. Dichth. pers/bez. vnw. 3 ^e pers.	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting

Tabel 42: Overzicht van uitkomsten met betrekking tot persoonlijke elementen.

Zoals zojuist besproken komen alle uitkomsten overeen met onderstaande hypothese, maar is enkel de toename van de dichtheid van alle persoonlijke voornaamwoorden samen significant. Onderstaande hypothese kan dus worden aangenomen, maar er kan geen onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende soorten persoonsvoornaamwoorden.

H3: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer persoonlijke elementen dan de oorspronkelijke brieven.

4.4 Tekstopbouw

In deze paragraaf worden de resultaten van de laatste categorie – tekstopbouw – gepresenteerd. Hierbij worden de drie onderdelen van deze categorie nagelopen: het gebruik van kopjes, het gebruik van structuuraanduidingen en de plaatsing van belangrijke informatie.

4.4.1 Gebruik van kopjes

In Tabel 43 in Bijlage E is de descriptieve statistiek over het gebruik van kopjes weergegeven. De verschillen tussen de twee deelcorpora is groot: het aantal brieven waarin kopjes voorkomen is ruim twee keer zo groot. De mate waarin de kopjes overeenkomen met de hoofdboodschap die eronder volgt, is licht toegenomen in de herziene brieven. De dichtheid van de kopjes en de afstand tot de hoofdboodschap die volgt, zijn beide bijna met de helft veranderd in waarde. De eerste drie variabelen zijn toegenomen, de laatste is afgenomen. Met uitzondering van de afstand tot de hoofdboodschap, zijn de gevonden veranderingen significant (respectievelijk: $p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$; $p \leq 0,01$ en $p \geq 0,05$). Hieruit kan opgemaakt worden dat het niet op toeval berust dat het aantal brieven met kopjes, de dichtheid

van de kopjes en de mate waarin de kopjes overeenkomen met de hoofdboodschap flink zijn toegenomen. In Hoofdstuk 5 wordt stilgestaan bij het effect van het toegenomen gebruik van kopjes.

4.4.2 Structuuraanduidingen

De tweede subcategorie betreft het gebruik van structuuraanduidingen. Uit de resultaten komt naar voren dat geen van de oorspronkelijke brieven een organiserende alinea bevatte. Voor de herziene brieven gold dat twee brieven een organiserende alinea bevatte. Deze kleine stijging is niet statistisch significant ($p \geq 0,05$). Ook de afgenomen proportie relationele structuuraanduidingen ten opzichte van het totale aantal woorden is niet significant ($p \geq 0,05$). In Tabel 44 in Bijlage E zijn de meer gedetailleerde resultaten zichtbaar. In de zinnen 25 en 26 hieronder wordt de toename van de proportie relationele structuuraanduidingen geïllustreerd. Het citaat van 25 komt uit de oorspronkelijke brief BA3, het citaat van 26 uit de herziene brief BA3.

25. Mocht een en ander niet juist zijn, dan verzoek ik u dit zo spoedig mogelijk schriftelijk mede te delen.

26. Klopt het aantal ingeschreven bewoners op uw adres volgens u niet? Ga dan naar <https://www.s-hertogenbosch.nl/adresonderzoek.html> en vraag een adresonderzoek aan.

De zin in 25 bevat twee relationele structuuraanduidingen ("mocht" en "dan"), de zinnen in 26 bevatten er één ("dan"). Dit voorbeeld maakt duidelijk dat de afname van het aantal relationele structuursignalen waarschijnlijk komt, doordat de zinnen in de herziene brieven korter zijn en dus minder vaak met een voegwoord aan elkaar te hoeven worden geplakt. In de herziene brief wordt een vraagteken gebruikt om aan te geven dat de lezer een vraag moet beantwoorden. Op het eerste gezicht lijkt dit duidelijker dan het gebruik van "mocht", maar dat zou onderzocht moeten worden met de reacties van respondenten.

4.4.3 Plaatsing belangrijke informatie

In Tabel 45 in Bijlage E is de descriptieve statistiek voor de plaatsing van de belangrijke informatie weergegeven. De gemiddelde afstand ligt in de herziene brieven aanzienlijk lager dan in de oorspronkelijke brieven. Deze uitkomst is echter niet significant ($p \geq 0,05$). In Hoofdstuk 5 wordt bij de Analyse van twee teksten stilgestaan bij het effect van dit resultaat.

4.4.4 Deelconclusie

In Tabel 46 hieronder staan de zojuist besproken resultaten samengevoegd.

Variabele	Verwachting	Uitkomst	Significant
Tekstopbouw			
<i>Gebruik van kopjes</i>			
31. Aantal brieven met kopjes	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting
32. Kopjes komen overeen met hoofdboodschap die volgt	Toename	Toename (matig)	Ja én in voorspelde richting
33. Dichtheid	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting
34. Gemiddelde afstand in woorden tot hoofdboodschap	Afname	Afname (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting
<i>Structuuraanduidingen</i>			
35. Proportie rel. struct.aand. t.o.v. tot. aantal woorden	Toename	Afname (middel)	Nee én niet in voorspelde richting
36. Aanwezigheid org. alinea	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
<i>Plaats belangrijke informatie</i>			
37. Afstand in woorden tot hoofdboodschap	Afname	Afname (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting

Tabel 46: Overzicht van uitkomsten met betrekking tot de tekstopbouw.

Ruim de helft van de uitkomsten is niet significant. Enkel de sterke toename in het aantal brieven met kopjes, de toename in het aantal kopjes die overeenkomen met de hoofdboodschap die volgt en de sterke toename van de dichtheid van kopjes zijn significant en berusten dus niet op toeval. Deze uitkomsten zijn in overeenstemming met de verwachtingen op basis van de literatuur, maar door het lage aantal significante uitkomsten kan slechts een deel van onderstaande hypothesen worden bevestigd.

H4: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer structuuraanduidingen, kortere afstanden tot de hoofdboodschap en meer kopjes – die bovendien vaker ingaan op de hoofdboodschap en die dichterbij de belangrijkste zin staan – dan de oorspronkelijke brieven.

4.5 Vergelijkend genreperspectief

In de Inleiding is als wetenschappelijke relevantie voor deze scriptie onder andere uitbreiding van het onderzoek van Pander Maat e.a. (2016; 2017) genoemd. Het gaat hierbij om het onderzoek van Pander Maat en Dekker (2016) naar lexicale complexiteit en het onderzoek van Pander Maat en Ditewig (2017)

naar vereenvoudiging van onderwijsteksten. In paragraaf 2.3 van het Theoretisch Kader zijn enkele uitkomsten van deze onderzoeken besproken en in paragraaf 3.2 van de Methode is aangegeven van welke variabelen uit T-Scan gebruik gemaakt is in de onderzoeken van Pander Maat e.a. De variabelen die in die studies gebruikt zijn, komen niet één op één overeen met de variabelen uit deze scriptie. Zoals uitgelegd in paragraaf 3.2 van de Methode, zijn in deze scriptie extra variabelen toegevoegd omdat ze relevant bleken op basis van de wetenschappelijke literatuur die besproken is in het Theoretisch Kader. In deze paragraaf wordt ingegaan op de vraag hoe de resultaten van deze scriptie zich verhouden tot het onderzoek van Pander Maat en Dekker en van Pander Maat en Ditewig.

Pander Maat en Dekker (2016) hebben onderzoek gedaan naar de verschillen in lexicale complexiteit van tien genres. Deze tien genres betreffen reisverslagen, celebrity-nieuws, romans, vmbo-schoolboeken, havo-schoolboeken, nieuwsberichten, opiniestukken, medisch advies, verkiezingsprogramma's en onderzoeksartikelen. Deze volgorde bouwt op van makkelijk naar moeilijk, op basis van wat over het algemeen als makkelijk en moeilijk wordt gepercipieerd. Voor dit onderzoek hebben Pander Maat en Dekker onder andere variabelen met T-Scan onderzocht die gerelateerd zijn aan de concreetheid en persoonlijkheid van een tekst. In de Tabellen 47 en 48 (opgenomen in Bijlage E) is te zien hoe de oorspronkelijke en herschreven brieven zich tot de andere genres verhouden. Hierin is allereerst te zien dat de vooraf gemaakte indeling van makkelijk naar moeilijk niet altijd vol te houden is als gekeken wordt naar de scores van de verschillende genres. De onderzochte romans blijken bijvoorbeeld meer strikt-concrete nomina te bevatten dan de reisverslagen, terwijl gedacht werd dat de reisverslagen gemakkelijker te lezen zouden zijn. Het is hierdoor lastig om de oorspronkelijke en herziene brieven op één plaats in het rijtje met genres te zetten. Wél is te zien dat de uitkomsten van de herziene brieven vaker in de buurt komen van de middenmoot en dat de oorspronkelijke teksten zich iets vaker verhouden tot de hogere moeilijkheidscores.

Pander Maat en Ditewig (2017: 250) hebben drie varianten van een corpus onderwijsteksten onderzocht, die verschillen in moeilijkheid (niveau 1 = makkelijk; niveau 2 = middelmakkelijk; niveau 3 = moeilijk). Ze hebben hierbij de uitkomsten van verschillende variabelen onderzocht die afkomstig zijn uit het onderzoek van Pander Maat en Dekker. De uitkomsten van deze scriptie zijn in veel gevallen niet met de drie tekstniveaus van Pander Maat en Ditewig te vergelijken. Dit komt doordat de uitkomsten voor de variabelen van de oorspronkelijke en herziene brieven buiten de range vallen van de uitkomsten van de drie tekstniveaus. In al die gevallen hebben de oorspronkelijke en herziene extremere waarden dan tekstniveau 3 van Pander Maat en Ditewig, wat in hun studie het moeilijkste tekstniveau is (Pander Maat en Ditewig, 2017: 249). Slechts drie variabelen zijn in het spectrum van Pander Maat en Ditewig te plaatsen: de proportie algemene werkwoorden van de herziene brieven is vergelijkbaar met die van tekstniveau 2 (middelmakkelijk), de dichtheid nominalisaties van de herziene brieven is vergelijkbaar met die van tekstniveau 3 (moeilijk) en de deelzinslengte van de herziene

brieven zit tussen die van tekstniveau 2 en 3 in. Op basis van deze resultaten kan geconcludeerd worden dat zowel de herziene als de oorspronkelijke brieven moeilijker zijn dan de onderwijsteksten die Pander Maat en Ditewig (2017) hebben onderzocht, maar dat de herziene brieven op een drietal punten te vergelijken zijn met de middelmakelijke en moeilijke versies van de onderwijsteksten.

4.6 Conclusie en toetsing hypothesen

In Tabel 49 hieronder zijn alle resultaten samengevoegd. De descriptieve statistiek voor alle variabelen van de oorspronkelijke en herziene brieven is opgenomen in de Tabellen 50 en 51 in Bijlage E.

Variabele	Verwachting	Uitkomst	Significant
Syntactische complexiteit			
<i>Zinslengte</i>			
1. Woorden per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Deelzinnen</i>			
2. Deelzinslengte: wrd. per deelzin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
3. Nevenschikkingen per deelzin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
4. Bijzinnen per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
5. Betrekbare bijzinnen per zin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
6. Bijwoordelijke bijzinnen per zin	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
7. Infinitiefcomplementen per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
8. Finitieve bijzinnen per zin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
9. Meervoudige inbeddingen	Afname	Afname (matig)	Ja én in voorspelde richting
10. D-Level	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
11. Gem. afh.lengte per zin	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
12. Max. afh.lengte per zin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Propositionele dichtheid</i>			
13. Bijv. bepalingen per deelzin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Lijdende vormen</i>			

14. Lijdende vormen per deelzin	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Ontkenningen</i>			
15. Dichtheid van ontkenningen	Afname	Toename (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
16. Ontkenningen per deelzin	Afname	Toename (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
Concreetheid			
<i>Nomina</i>			
17. Prop. strikt-concrete nomina	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
18. Prop. ruim-concrete nomina	Toename	Afname (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
19. Prop. algemene nomina	Afname	Afname (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
20. Dichth. abstr. nominalisaties	Afname	Afname (sterk)	Ja én in voorspelde richting
<i>Adjectieven</i>			
21. Prop. strikt-concrete adj.	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
22. Prop. ruim-concrete adj.	Toename	Afname (matig)	Nee én niet in voorspelde richting
<i>Werkwoorden</i>			
23. Prop. concrete werkwoorden	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
24. Prop. algemene werkwoorden	Afname	Afname (middel)	Ja én in voorspelde richting
<i>Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep</i>			
25. Dichth. nomina verw. pers.	Toename	Toename (middel)	Ja én in voorspelde richting
26. Dichth. persoonsnamen	Toename	Toename (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting
Persoonlijke elementen			
27. Dichth. pers. vnw.	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting

28. Dichth. pers/bez. vnw. 1 ^e pers.	Toename	Toename (middel)	Nee, maar wél in voorspelde richting
29. Dichth. pers/bez. vnw. 2 ^e pers.	Toename	Toename (middel)	Nee, maar wél in voorspelde richting
30. Dichth. pers/bez. vnw. 3 ^e pers.	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
Tekstopbouw			
<i>Gebruik van kopjes</i>			
31. Aantal brieven met kopjes	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting
32. Kopjes komen overeen met hoofdboodschap die volgt	Toename	Toename (matig)	Ja én in voorspelde richting
33. Dichtheid	Toename	Toename (sterk)	Ja én in voorspelde richting
34. Gemiddelde afstand in woorden tot hoofdboodschap	Afname	Afname (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting
<i>Structuuraanduidingen</i>			
35. Proportie rel. struct.aand. t.o.v. tot. aantal woorden	Toename	Afname (middel)	Nee én niet in voorspelde richting
36. Aanwezigheid org. alinea	Toename	Toename (matig)	Nee, maar wél in voorspelde richting
<i>Plaats belangrijke informatie</i>			
37. Afstand in woorden tot hoofdboodschap	Afname	Afname (sterk)	Nee, maar wél in voorspelde richting

Tabel 49: Overzicht variabelen: verwachtingen, uitkomsten en significantie.

Over het geheel genomen, kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt. Alle uitkomsten die statistisch significant zijn, zijn ook in overeenstemming met de verwachte uitkomsten. Van de niet-significante uitkomsten wijken vijf variabelen af van de verwachtingen. Het gaat hierbij om de twee variabelen die de negaties representeren, de proporties voor ruim-concrete nomina en adjectieven en de proportie relationele structuuraanduidingen. Naast deze vijf uitkomsten zijn nog elf uitkomsten niet significant. Het is wel interessant om voorbeelden van het gebruik van deze variabelen mee te nemen in de Analyse in het volgende hoofdstuk. Op die wijze kan namelijk alsnog getoond worden wat het effect is van de alternatieve formuleringskeuze, ook al is het verschil niet significant.

In totaal zijn de uitkomsten van 21 variabelen wel significant. Veel van de uitkomsten komen dus overeen met de verwachtingen op basis van de literatuur en ondersteunen zodoende de hypothesen. Echter, de niet-significante uitkomsten maken dat onderdelen van de hypothesen niet

met volle zekerheid worden aangenomen. De in Hoofdstuk 3 opgestelde hypothesen staan hieronder herhaald met een toelichting over in hoeverre ze kunnen worden aangenomen, of dat ze gedeeltelijk of geheel verworpen moeten worden.

- *H1: De herziene brieven van Den Bosch bevatten kortere (deel)zinnen, minder deelzinnen, minder bijzinnen, minder bijvoeglijke bepalingen, minder nevenschikkingen, minder lijdende vormen en minder negaties dan de oorspronkelijke brieven.*

Deze hypothese kan grotendeels worden aangenomen. Alleen de resultaten over de negaties bieden geen zekerheid: deze wijken licht af van de verwachtingen en zijn bovendien niet significant.

- *H2: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer concrete en minder algemene woorden dan de oorspronkelijke brieven.*

Deze hypothese kan niet met zekerheid worden aangenomen. Het merendeel van de uitkomsten komt overeen met de verwachtingen, maar een groot deel is niet significant. Het enige dat met zekerheid gezegd kan worden, is dat de dichtheid van abstracte nominalisaties en de proportie van algemene werkwoorden zijn afgenomen en dat de dichtheid van nomina verwijzend naar personen is toegenomen. Dit komt overeen met de verwachtingen.

- *H3: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer persoonlijke elementen dan de oorspronkelijke brieven.*

Deze hypothese kan worden aangenomen. De herziene brieven bevatten significant meer persoonlijke voornaamwoorden.

- *H4: De herziene brieven van Den Bosch bevatten meer structuuraanduidingen, kortere afstanden tot de hoofdboodschap en meer kopjes – die bovendien vaker ingaan op de hoofdboodschap en die dichterbij de belangrijkste zin staan – dan de oorspronkelijke brieven.*

Deze hypothese kan gedeeltelijk worden aangenomen: het aantal brieven met kopjes, de dichtheid van kopjes en de mate waarin de kopjes ingaan op de tekst die volgt zijn alle drie significant toegenomen. De andere variabelen vertonen alle de verwachte resultaten, maar zijn niet significant. Eén variabele is een vreemde eend in de bijt: het aantal relationele structuuraanduidingen is niet toe- maar juist afgenomen. Ook deze variabele is echter niet significant.

De uitkomsten zijn ook vergeleken met het onderzoek van Pander Maat en Dekker (2016) en van Pander Maat en Ditewig (2017). Ten opzichte van dit laatste onderzoek blijkt dat zowel de oorspronkelijke als de herziene brieven als moeilijker aangemerkt kunnen worden dan de onderwijsteksten uit alle drie de niveaus. Slechts drie variabelen van de herziene brieven vallen binnen

het spectrum van de drie moeilijkheidsniveaus, de andere variabelen hebben alle waarden die als moeilijker getypeerd kunnen worden dan de onderwijsteksten. Het is moeilijker om de brieven een plek te geven in de genre-indeling van Pander Maat en Dekker (2016). Wel is gebleken dat de herziene brieven zich vaker bij de middenmoot begeven en de oorspronkelijke brieven bij de bovenklasse van moeilijkheid.

Tot slot is het belangrijk om terug te grijpen op de kritische kanttekeningen die al eerder zijn geplaatst over de resultaten. Het is mogelijk dat het computerprogramma T-Scan fouten heeft gemaakt, waardoor sommige uitkomsten niet overeenkomen met de werkelijkheid. In paragraaf 3.2.1 is echter uiteengezet waarom de kans op fouten klein is en daardoor overkomelijk is. Bovendien worden in het volgende hoofdstuk de resultaten geanalyseerd, waardoor betekenis wordt gegeven aan de nu nog "platte" uitkomsten.

Hoofdstuk 5: Analyse

De resultaten die in het vorige hoofdstuk zijn gepresenteerd, worden in dit hoofdstuk kwalitatief geanalyseerd. Die kwalitatieve analyse is nodig, om de "platte" resultaten nader te kunnen interpreteren, begrijpen en duiden. Ook maakt deze analyse het mogelijk om in te zien hoe de combinatie aan stilistische keuzes samenhangen. Dit vindt plaats door twee representatieve briefduo's te analyseren. De duo's verschillen in lengte en belichamen de resultaten die in het vorige hoofdstuk zijn gepresenteerd. Ook geven ze goed weer op welke wijze de verschillende stilistische keuzes samenwerken om tot een bepaald eindbeeld te komen op macroniveau.

5.1 Briefduo 1

Het eerste briefduo dat geanalyseerd wordt, betreft het briefduo U042. Ik heb beide teksten ingevoegd in Tabel 52. De briefonderdelen die met elkaar overeenkomen staan naast elkaar gepresenteerd. Ik heb de briefonderdelen van elkaar onderscheiden op basis van de witregels in de brief. Onder de tabel worden de brieven toegelicht.

Oorspronkelijk	Herzien
Naar aanleiding van uw verzoek betreffende verwijdering van gegevens van voor de adoptie, doen wij u hierbij uw persoonslijst toekomen van het door u geadopteerde kind.	U hebt ons gevraagd bepaalde gegevens te verwijderen van uw geadopteerde kind in de basisregistratie personen (BRP). In de bijlage staan de nieuwe gegevens.
Ingevolge artikel 2.57, lid 1 van de Wet basisregistratie personen (BRP) hebben wij op de persoonslijst van het kind de gegevens verwijderd zoals door u in uw verzoek werd gevraagd.	
Indien u het niet eens bent met de gegevens zoals deze zijn vermeld op de persoonslijst kunt u op grond van artikel 2.58 van de Wet BRP ons verzoeken om de gegevens te verbeteren, aan te vullen of te verwijderen. U dient daarbij wel aan te geven om welke gegevens het gaat. Wij zijn verplicht om binnen 4 weken over dit verzoek te beslissen.	Kloppen de gegevens? Kijkt u de nieuwe gegevens goed na. Bent u het niet eens met de gegevens zoals ze in de bijlage staan? Vraag ons dan de gegevens te verbeteren, aan te vullen of te verwijderen. Neem contact op met (073) 615 51 55 voor het maken van een afspraak 'correctieverzoek' of andere vragen. Houd deze brief bij de hand.

Tabel 52: Briefonderdelen briefduo U042.

Tabel 52 maakt direct zichtbaar dat de herziene brief minder woorden bevat dan de oorspronkelijke brief. De oorspronkelijke brief telt 5 zinnen en 120 woorden en heeft dus gemiddeld 24 woorden per zin. De herziene brief telt 8 zinnen met in totaal 85 woorden, wat uitkomt op gemiddeld 10,6 woorden

per zin. Dat ligt ruim twee keer zo laag als in de oorspronkelijke brief. De lange zinnen van de oorspronkelijke tekst lezen minder gemakkelijk, omdat ze minder direct en persoonlijk zijn geschreven. De eerste zinnen van beide brieven zijn hier een goed voorbeeld van. In beide gevallen wordt begonnen met het noemen van de aanleiding van de brief. Waar dit in de herziene brief in een hoofdzin gebeurt, wordt daar in de oorspronkelijke brief een bijzin van 14 woorden voor gebruikt. In de herziene brief wordt de gebruikelijke volgorde aangehouden van onderwerp-persoonsvorm-meewerkend voorwerp – werkwoordelijk gezegde – lijdend voorwerpszin: "U hebt ons gevraagd bepaalde gegevens te verwijderen...". Hierdoor is het direct duidelijk wie welke rol heeft en wordt de lezer duidelijk volgordelijk meegenomen in de stand van zaken. In de oorspronkelijke brief staat deze informatie in een lange bijzin waarin veel informatie in een soort treintje aan elkaar gekoppeld wordt (met behulp van de woorden "betreffende", "van", "van voor"). Dit soort voor een hoge afhankelijkheidsrelatie, waardoor de lezer aan het einde van de bijzin alweer opnieuw moet beginnen met lezen. De hoofdzin met de belangrijke informatie moet dan nog komen. Deze zin maakt duidelijk hoe de lengte van de zin samengaat met het gebruik van een bijzin met een hoge afhankelijkheidslengte en dat dat leidt tot een onduidelijkere zin dan wanneer de zin in tweeën wordt geknipt. Dit geldt voor de hele brief. De hogere gemiddelde zinslengte gaat ook gepaard met een complexere zinsstructuur. De oorspronkelijke brief heeft 1,8 bijzinnen per zin. Voor de herziene brieven is dit drie keer zo weinig: 0,6 bijzinnen per zin. Ook de waarden voor de gemiddelde en maximale afhankelijkheidslengte verschillen erg van elkaar: deze zijn respectievelijk 2,5 en 14,4 voor de oorspronkelijke brieven tegenover 1,7 en 4,4 voor de herziene brieven. De kortere zinslengte zien we ook terug in de laatste alinea. Waar de lezer in de herziene brief met een vraagteken erop geattendeerd wordt ergens over na te moeten denken, gebeurt dat in de oorspronkelijke brief met een bijzin die wordt ingeluid met het relationele structuursignaal "indien". In de oorspronkelijke brief worden op deze wijze een bijzin en een hoofdzin aan elkaar verbonden, wat resulteert in een lange zin waarbij het werkgeheugen van de lezer wordt belast. Door de zinnen uit elkaar te halen en het relationele structuursignaal te vervangen door een vraagzin, wordt het werkgeheugen minder belast én wordt de lezer meer actief aangesproken op een actie die hij moet uitvoeren. Dit voorbeeld maakt goed duidelijk dat de afname van het aantal relationele structuursignalen op een positieve wijze samenhangt met de begrijpelijkheid van de herziene brieven, omdat het samengaat met kortere zinnen, minder bijzinnen en kortere afhankelijkheidsrelaties.

Het duidelijk verkondigen van de hoofdboodschap in korte zinnen met korte afhankelijkheidsrelaties is ook verbonden aan de persoonlijke elementen die zojuist is besproken. In de herziene brief wordt duidelijker uiteengezet wie welke rol heeft en wie wat moet doen of heeft gedaan. Dit komt heel duidelijk naar voren in de laatste alinea. De oorspronkelijke brief beschrijft in één zin wat de ontvanger in een bepaalde situatie moet doen, terwijl diezelfde informatie in de

herziene brief wordt verdeeld over drie zinnen, waarin de ontvanger direct wordt toegesproken en waarin de afhankelijkheidsrelaties kort zijn. Ook de afname in het gebruik van de lijdende vorm zorgt voor meer duidelijkheid wie welke rol heeft. In de herziene brief komt de lijdende vorm niet voor, in de oorspronkelijke brief is de dichtheid van lijdende vormen 25,0. Deze meer onpersoonlijke stijl van de oorspronkelijke brief komt goed naar voren in "het door u geadopteerde kind" tegenover "uw geadopteerde kind" in de herziene brief. De lijdende vorm zorgt voor een klinische afstand en maakt een duidelijk onderscheid tussen twee personen: "u" en "geadopteerde kind". In de herziene brief is dit samengenomen door een bezittelijk naamwoord te gebruiken: "uw". Het vervangen van de lijdende vorm door een bezittelijk voornaamwoord maakt de relatie tussen de twee personen duidelijker en komt menselijker over, wat bijdraagt aan de begrijpelijkheid van de tekst.

Tot slot draagt ook de toevoeging van het kopje in de herziene brief bij aan de begrijpelijkheid. Dit zorgt ervoor dat de lezer onmiddellijk structuur in de brief kan herkennen.

Zoals uit deze analyse blijkt, hangen de verschillende keuzes met elkaar samen. De kortere zinnen zorgen voor een meer actieve, persoonlijke stijl die de begrijpelijkheid ten goede komt en resulteren daarnaast in een minder complexe zinsstructuur met minder bijzinnen en minder afhankelijkheidsrelaties. Het weghalen van de passieve constructies zorgen voor minder woorden, minder complexiteit en meer persoonlijkheid.

5.2 Briefduo 2

Hieronder is het briefduo BA8 ingevoegd in Tabel 53. Onder de tabel wordt de analyse gegeven.

Oorspronkelijk	Herzien
Onlangs heeft u een verzoek ingediend voor een briefadres op bovenvermeld adres. U en de verstrekker van het briefadres zijn gevraagd een formulier in te vullen en een aantal bescheiden te overleggen. Deze formulieren hebben meegewogen bij de beoordeling van uw verzoek om briefadres. Daarnaast hebben wij bij onze beoordeling betrokken de door ons gehanteerde beleidsregels ter zake briefadressen. Dit beleid is gepubliceerd op 1 januari 2019 en daags daarna in werking getreden. Dit beleid is te raadplegen op de website van onze gemeente.	U hebt ons gevraagd om u in te schrijven op een briefadres op Pietstraat 1.
	Voornemen weigeren briefadres Wij zijn van plan om u niet in te schrijven op een briefadres. We komen tot deze beslissing na beoordeling van de gegevens die u en de hoofdbewoner hebben opgestuurd. Volgens

	onze beleidsregels voor briefadressen hebt u geen recht op een briefadres. Hieronder leest u waarom.
Voornemen. Wij zijn voornemens om uw verzoek om briefadres te houden op voornoemd adres niet in te willigen. De reden hiervoor is dat: • U komt niet in aanmerking voor een briefadres, omdat uit de door u overgelegde gegevens blijkt dat u een vaste woon- of verblijfplaats heeft. U dient uw verhuizing naar het vaste woonadres door te geven. Indien u dit niet doet, zal een adresonderzoek worden ingesteld. De uitkomst van het adres onderzoek kan inhouden dat u wordt uitgeschreven uit de basisregistratie personen met als adres “land onbekend / vertrokken uit Nederland”. • Op het door u gevraagde briefadres al twee briefadressen staan ingeschreven. Het door ons gehanteerde beleid staat niet toe dat er meer dan twee briefadressen op één adres worden gehouden. Van bijzondere omstandigheden die in uw situatie zouden moeten leiden van afwijking van de beleidsregel is ons niet gebleken. • U staat inmiddels al vier maanden op het door u gevraagde briefadres ingeschreven. Het door ons gehanteerde beleid staat niet toe dat er langer dan vier maanden briefadres wordt gehouden op een adres. Van bijzondere omstandigheden die in uw situatie zouden moeten leiden van afwijking van de beleidsregel is ons niet gebleken. • U komt niet in aanmerking voor een briefadres omdat: • U komt niet in aanmerking voor een briefadres, omdat uit de door u overgelegde gegevens blijkt dat u de komende maanden op meerdere adressen verblijft. Uit deze stukken kan verder worden opgemaakt dat u de komende drie maanden naar redelijke verwachting tenminste 2/3 van de tijd op één van deze adressen zult verblijven. Het betreft het adres aan de Pietstraat 1.	Reden U hebt geen recht op een briefadres, [selecteer de optie die van toepassing is] • omdat u een vaste woon- of verblijfplaats heeft. Dat blijkt uit de formulieren die u en de gever van het briefadres hebben ingevuld. U moet uw verhuizing naar het vaste woonadres doorgeven. Doet u dit niet, dan gaan wij een adresonderzoek doen. Het resultaat van dat onderzoek is mogelijk dat wij u gaan uitgeschreven uit de basisregistratie personen. Bij u gegevens komt dan als adres “land onbekend/vertrokken uit Nederland”. • omdat er op het adres al twee andere briefadressen staan ingeschreven. In onze beleidsregels voor briefadressen staan we niet meer dan twee briefadressen op één adres toe. Dit om misbruik te voorkomen. Er zijn geen bijzondere omstandigheden bij ons bekend waarom wij hier van afwijken in uw situatie. • omdat u al vier maanden een briefadres heeft. In onze beleidsregels voor briefadressen staan we niet toe dat iemand langer dan vier maanden op een briefadres staat ingeschreven. Er zijn geen bijzondere omstandigheden bij ons bekend waarom wij hier van afwijken in uw situatie. • omdat uit de ingevulde formulieren blijkt dat u de volgende maanden op diverse adressen verblijft. Waarbij u de volgende drie maanden volgens redelijke verwachting tenminste 2/3 van de tijd op één van deze adressen verblijft. Het gaat om het adres Pietstraat 1.
Reactie. Alvorens wij overgaan tot definitieve besluitvorming omtrent uw verzoek om briefadres te houden op voornoemd adres,	Niet mee eens Bent u het niet eens met ons voornemen? Dan kunt u uw zienswijze (mening) geven voordat wij een definitieve beslissing nemen. Dat mag

stellen wij u in de gelegenheid om uw zienswijze naar voren te brengen.	volgens de Algemene wet bestuursrecht (artikel 3:2 en 4:7). U kunt reageren binnen vier weken na de datum van deze brief. U kunt uw zienswijze mondeling of schriftelijk geven.
Met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 3:2 en 4:7 van de Algemene wet bestuursrecht neergelegde beginselen van zorgvuldigheid en goede motivering bieden wij u de mogelijkheid om binnen drie weken na verzending van deze brief uw zienswijze schriftelijk aan ons kenbaar te maken. U kunt zich laten bijstaan of laten vertegenwoordigen door een gemachtigde. Deze gemachtigde dient in het bezit te zijn van een schriftelijke machtiging.	Stuur een brief met uw zienswijze naar: College van burgemeester en wethouders, T.a.v. afdeling Burgerzaken, Postbus 12345, 5200 GZ 's-Hertogenbosch. Zet het volgende in uw brief: • Uw naam, • Uw adres, • Het zaaknummer van ons besluit, • Waarom u het niet eens bent met ons besluit, • Onderteken met een datum en uw handtekening.
	Wilt u uw zienswijze geven in een gesprek? Maak daarvoor dan eerst een afspraak via (073) 615 51 55.
Niet later dan vier weken nadat u uw zienswijze aan ons schriftelijk of mondeling heeft kenbaar gemaakt, dan wel binnen vier weken na het verstrijken van de termijn waarbinnen u uw zienswijze kenbaar had kunnen maken, zal onze beslissing u schriftelijk worden medegedeeld.	Wanneer krijgt u ons definitieve besluit? U krijgt binnen vier weken nadat wij uw zienswijze ontvangen een brief met daarin ons definitieve besluit. Of binnen vier weken na het aflopen van de termijn waarin u uw zienswijze kan geven.
Inlichtingen. Bij vragen over deze brief kunt u contact opnemen met bovenstaand telefoonnummer."	Nog vragen? Hebt u nog vragen? Neem dan contact op met ons via (073) 615 51 55. U mag ook een e-mail sturen: verhuizing@s-hertogenbosch.nl .

Tabel 53: Briefonderdelen briefduo BA8.

Bij het lezen van de twee brieven valt direct in de eerste zin een verschil op in stijl: de eerste zin van de herziene tekst is directer, actiever en concreter. De lezer wordt direct aangesproken, doordat de zin begint met het persoonlijk voornaamwoord "u". Deze meer persoonlijke en directe stijl is terug te zien in de cijfers: de herziene brief heeft een dichtheid van persoonlijke voornaamwoorden van 134, terwijl voor de oorspronkelijke brief dat cijfer op 111 ligt.

Ook de aanleiding van de brief is in de herziene brief direct duidelijk: de lezer heeft de gemeente gevraagd om iets te doen. Het gebruik van het werkwoord "vragen" ten opzichte van het in de oorspronkelijke brief "verzoek indienen" is concreter en minder moeilijk taalgebruik. Dit heeft te maken met de mate van concreetheid. In de oorspronkelijke brief was de proportie algemene werkwoorden 0,851. In de herziene brief is die proportie gedaald naar 0,685. De afname hiervan draagt bij aan meer begrijpelijkheid.

In de herziene brief staat het betreffende adres opgenomen in de zin, in de oorspronkelijke brief was gekozen voor "bovenvermeld adres". In dit geval moet de lezer het adres opzoeken dat

ergens in de brief staat opgenomen. Door deze onderbreking wordt het geheugen van de lezer extra belast. Deze moet immers onthouden waar hij/zij is gebleven en moet tevens de nodige informatie opzoeken. Dit vraagt meer van de lezer dan het noemen van het adres in de lopende tekst, zoals in de herziene brief is gedaan. Deze elementen maken samen dat deze zin in de herziene brief als duidelijker en concreter overkomt dan die in de oorspronkelijke brief.

Deze stijlverschillen zijn typerend voor het briefduo. Een andere plek waar dit onderscheid ook goed naar voren komt, is in de zin waarin de verklaring van de keuze wordt aangekondigd. De herziene versie is kort, bondig, direct en duidelijk: “u hebt geen recht op een briefadres, omdat...”. In de oorspronkelijke brief werden aanzienlijk meer woorden gebruikt: “wij zijn voornemens om uw verzoek om briefadres te houden op voornoemd adres niet in te willigen. De reden hiervoor is dat...”. In dit laatste geval wordt uitgegaan van de gemeente als centrale entiteit, in de eerste zin is dat de lezer. Dit is het gevolg van de keuze van het subject. In de oorspronkelijke brief wordt de lezer ook minder direct toegesproken, omdat het gaat om “uw verzoek” in plaats van het “u” in de herziene brief. De woorden die in de oorspronkelijke brief gebruikt worden zijn wolliger en abstracter dan in de herziene brief: “voornemens”, “voornoemd”, “inwilligen”, “de reden hiervoor is dat”. Al deze elementen samen maken dat dit gedeelte in de oorspronkelijke brief minder begrijpelijk is dan in de herziene brief.

De zinnen in de oorspronkelijke brief zijn een stuk complexer dan in de herziene brief en ook dat maakt dat de herziene brieven als begrijpelijker getypeerd kunnen worden. Een goed voorbeeld hiervan is het stuk waarin wordt ingegaan op wat de lezer kan doen als hij/zij het niet eens is met het besluit. In de oorspronkelijke brief is de volgende zin opgenomen: “Alvorens wij overgaan tot definitieve besluitvorming omtrent uw verzoek om briefadres te houden op voornoemd adres, stellen wij u in de gelegenheid om uw zienswijze naar voren te brengen.” In de herziene brief is deze zin opgesplitst in twee zinnen: “Bent u het niet eens met ons voornemen? Dan kunt u uw zienswijze (mening) geven voordat wij een definitieve beslissing nemen.” De herziene tekst bevat minder woorden en deze zijn ook nog eens verdeeld over twee zinnen. Het geheugen van de lezer wordt op deze wijze dus minder belast. Dit effect wordt versterkt doordat er slechts één inbedding is opgenomen. In de oorspronkelijke brief ligt het aantal bijzinnen per zin hoger (0,923 versus 0,528) en is daarnaast de afhankelijkheidslengte hoger (de gemiddelden zijn respectievelijk 2,5 en 1,55). Dit zorgt ervoor dat de oorspronkelijke brief als minder begrijpelijk kan worden aangemerkt.

In deze relatief lange brieven maakt het gebruik van kopjes een groot verschil. In de herziene brief weet de lezer in één oogopslag welke informatie hij/zij waar kan vinden. In de oorspronkelijke brief zijn ook kopjes gebruikt, maar deze bevatten minder specifieke informatie en zijn er bovendien minder in aantal. Een ander verschil in tekstopbouw is dat in de oorspronkelijke brief niet altijd wordt begonnen met de belangrijkste informatie. Dit is goed te illustreren met het begingedeelte van de brief. De alinea waar de eerste zin van de oorspronkelijke brief toe behoort, is veel langer dan die van

de herziene brief (slechts één zin). De extra informatie die in de oorspronkelijke brief wordt gegeven, is niet van primair belang voor de lezer. De lezer moet eerst door deze tekst heen, voordat hij/zij bij de relevante informatie komt: het besluit. Omdat je als lezer verwacht dat de belangrijkste informatie bovenin staat, is het verwarrend dat dat hier niet het geval is.

Alles bij elkaar genomen, blijkt dat alle elementen elkaar versterken. Een meer persoonlijke stijl draagt ook bij aan meer concreetheid. Kortere zinnen maken sneller duidelijk wie welke rol heeft en wat verwacht wordt of wat is gedaan. Ze komen actiever en directer over, doordat ze meer persoonlijke voornaamwoorden bevatten en meer concrete woorden en minder bijzinnen. Dit alles leidt bij elkaar leidt tot meer een begrijpelijke brief.

Hoofdstuk 6: Conclusie en discussie

In deze scriptie stond de hoofdvraag centraal: “In hoeverre kunnen de herschreven brieven van de gemeente Den Bosch aangemerkt worden als begrijpelijker dan de oorspronkelijke brieven, afgaande op de inzichten over begrijpelijke taal in de wetenschappelijke literatuur?” Er is gekozen voor brieven uit de gemeente Den Bosch, omdat daar ruim 500 briefsjablonen herschreven zijn om de begrijpelijkheid ervan te verhogen. De veranderingen berusten nauwelijks op inzichten uit de wetenschappelijke literatuur.

Om antwoord te geven op deze vraag is gebruik gemaakt van een taalkundig-stilistische benadering. De taalkundige stilistiek is een vorm van stijlonderzoek die erop gericht is “te laten zien hoe formuleringskeuzes in een tekst bijdragen aan een effect dat een tekst als geheel bij lezers of luisteraars teweegbrengt” (Van Leeuwen, 2015: 17). Taalkundige formuleringskeuzes op microniveau sorteren een bepaald effect op macroniveau, zoals de perceptie van een tekst als wel/niet of in meer/mindere mate begrijpelijk. Voor deze scriptie heb ik geen respondentenonderzoek uitgevoerd, maar heb ik me gebaseerd op inzichten uit de wetenschappelijke literatuur over begrijpelijkheid. De uitspraken die gedaan worden, betreffen dus uitspraken over de *veronderstelde* effecten van formuleringskeuzes in plaats van uitspraken over *gemeten* effecten bij respondenten.

Er zijn veel elementen die invloed hebben op de mate waarin een brief als meer of minder begrijpelijk ervaren kan worden. Omdat het voor deze scriptie te uitgebreid zou zijn om alle elementen in ogenschouw te nemen, is een selectie van de elementen onderzocht die ingedeeld kunnen worden in vier hoofdthema’s: syntactische complexiteit, woordconcreetheid, persoonlijke elementen en tekstopbouw. In Tabel 5 in het Theoretisch Kader, hieronder herhaald als Tabel 54, is in kaart gebracht hoe deze vier hoofdthema’s geoperationaliseerd zijn en welke invloed ze volgens de wetenschappelijke literatuur hebben op de begrijpelijkheid van een tekst.

Categorie	Element	Invloed op begrijpelijkheid
Syntactische complexiteit	Zinslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Bijzin	Licht moeilijker
	Kettingzin (meerdere bijzinnen)	Moeilijker
	Meervoudige inbeddingen	Flink moeilijker
	D-level	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Afhankelijkheidslengte	Hoe langer, hoe moeilijker
	Propositionele dichtheid	Hoe hoger, hoe moeilijker
	Passiviteit	Hoe meer, hoe moeilijker

	Negaties	Hoe meer, hoe moeilijker
Woordconcreetheid	Zintuigelijke waarneembaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Specificiteit	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Teken-/filmbaarheid	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Nominalisaties	Hoe meer, hoe moeilijker
	Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Veelzeggende details	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Gebruik van citaten	Hoe meer, hoe begrijpelijker
Persoonlijke elementen	Gebruik van eerste persoonsnomina	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Gebruik van tweede en derde persoonsnomina	Hoe meer, hoe moeilijker
Tekstopbouw	Aanwezigheid van kopjes	De aanwezigheid van kopjes maakt een tekst begrijpelijker
	Kopje betreft hoofdonderwerp van de tekst die volgt	Indien ja: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Afstand tussen kopje en belangrijkste tekst	Hoe kleiner, hoe begrijpelijker
	Relationele structuursignalen	Hoe meer, hoe begrijpelijker
	Organiserende alinea's	Indien aanwezig: positief gevolg voor de begrijpelijkheid
	Plaats van de zin met de belangrijkste informatie	Hoe hoger, hoe begrijpelijker

Tabel 54: Vermeende invloed van taalkundige elementen op begrijpelijkheid op basis van wetenschappelijk onderzoek.

Deels handmatig en deels met behulp van de analysetool T-Scan zijn kwantitatieve gegevens uit 31 briefduo's onttrokken. Op basis van deze gegevens kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- De herziene brieven zijn syntactisch minder complex dan de oorspronkelijke brieven. Ze bevatten kortere (deel)zinnen, minder deelzinnen, minder bijzinnen, minder bijvoeglijke bepalingen, minder nevenschikkingen en minder lijdende vormen. Uit de analyse bleek dat van

deze wijzigingen inderdaad kon worden aangenomen dat ze leidden tot een hogere mate van begrijpelijkheid.

- De herziene brieven bevatten meer concrete woorden dan de oorspronkelijke brieven, maar veel van de uitkomsten bleken niet significant. Wél significant zijn de afname van de dichtheid van abstracte nominalisaties, de afname van de proportie algemene werkwoorden en de toename van de dichtheid van nomina verwijzend naar personen. Deze uitkomsten komen overeen met de verwachtingen op basis van de wetenschappelijke literatuur. Zoals in paragraaf 4.3 aan bod is gekomen, is er nog weinig onderzoek gedaan naar de wijze waarop teksten concreter gemaakt kunnen worden. Het is interessant om te zien dat de ambtenaren van de gemeente Den Bosch intuïtief hun teksten concreter hebben gemaakt door gebruik te maken van meer concrete woorden.
- Volledig in lijn der verwachtingen, bevatten de herziene brieven meer persoonlijke elementen dan de herziene brieven.
- Waar het de tekstopbouw betreft, zijn het aantal brieven met kopjes, de dichtheid van kopjes en de mate waarin de kopjes ingaan op de tekst die volgt zijn alle drie significant toegenomen significant toegenomen. Dit komt overeen met wat op basis van de wetenschappelijke literatuur verwacht werd. Een opmerkelijke uitkomst – ook al is hij niet significant – is dat het aantal relationele structuursignalen is afgenomen in plaats van toegenomen. Dit kan verklaard worden door de kortere zinnen met minder inbeddingen en kortere afhankelijkheidsrelaties. Om hier gevalideerde uitspraken over te kunnen doen, is echter meer onderzoek vereist.
- De stilistische keuzes versterken elkaar: hun gezamenlijke effect op de begrijpelijkheid van een tekst is groter, dan wanneer slechts één categorie wordt aangepast. Deze "samenwerking" is duidelijk waar te nemen in de Analyse en sluit aan bij de inzichten uit de taalkundige stilistiek.
- Het bleek lastig te zijn om de resultaten van deze scriptie goed te kunnen plaatsen in het onderzoek van Pander Maat e.a. (2016;2017). Ten opzichte van het onderzoek van Pander Maat en Ditewig (2017) blijkt dat zowel de oorspronkelijke als de herziene brieven als moeilijker aangemerkt kunnen worden dan de onderwijsteksten uit alle drie de niveaus. Slechts drie variabelen van de herziene brieven vielen binnen het spectrum van de drie moeilijkheidsniveaus, de andere variabelen hebben alle waarden die als moeilijker getypeerd kunnen worden dan de onderwijsteksten. Het is nog lastiger om de brieven een plek te geven in de genre-indeling van Pander Maat en Dekker (2016). Wel is gebleken dat de herziene brieven zich vaker bij de middenmoot begeven en de oorspronkelijke brieven bij de bovenklasse van moeilijkheid.

Over het geheel genomen, kan verondersteld worden dat de 31 onderzochte herziene brieven begrijpelijker zijn dan hun oorspronkelijke varianten. Ook al zijn de gedane tekstingrepen nauwelijks gedaan met kennis van wetenschappelijke inzichten over begrijpelijkheid¹⁵, toch kan verondersteld worden dat de herziene brieven gekenmerkt worden door een hogere mate van begrijpelijkheid dan de oorspronkelijke brieven.

Er zijn ook enkele kanttekeningen te plaatsen. Allereerst kan de betrouwbaarheid van de codering van de variabelen voor de tekstopbouw in twijfel worden getrokken. De codering is handmatig uitgevoerd door slechts één codeur. Om de betrouwbaarheid te vergroten, zou de codering door meerdere codeurs uitgevoerd moeten worden en zouden daaruit (ongeveer) dezelfde uitkomsten uit moeten voortkomen. Daarnaast kan ook bij het gebruik van de analysetool T-Scan een kritische noot worden geplaatst. De tool kan fouten maken, omdat het zelf niet in staat is om zinnen te analyseren. Situaties die niet voldoen aan wat de tool in staat is om te herkennen, zullen zodoende verkeerd geanalyseerd worden. T-Scan is echter dusdanig uitgebreid en zorgvuldig ontwikkeld, dat dit om slechts enkele gevallen zal gaan. En de fouten zullen systematisch worden toegepast, waardoor het waarschijnlijk geen invloed heeft op de verschillen tussen de briefcorpora. Toch is het belangrijk om bewust te zijn van deze mogelijke zwaktes van T-Scan.

Verder is er een aantal uitkomsten dat afwijkt van wat verwacht zou worden op basis van de literatuur, zoals in Tabel 54 is samengevat. Er is extra onderzoek nodig om erachter te komen wat hiervoor de verklaring zou kunnen zijn. Ook dient opgemerkt te worden dat niet alle uitkomsten significant zijn. Daarnaast heb ik het begrip "begripelijkheid" enkel gedefinieerd op basis van vier tekstuele elementen. In de wetenschappelijke literatuur worden ook andere aspecten van begripelijkheid genoemd (in paragraaf 2.3 van het Theoretisch Kader werden onder andere ook de categorieën lexicale complexiteit, referentiële cohesie en lexicale diversiteit genoemd, die in dit onderzoek niet zijn meegenomen). Om deze gebreken weg te nemen, is ook hiervoor aanvullend onderzoek vereist. Daarnaast is uiteengezet dat deze studie een onderzoek betreft naar de vermeende effecten van stilistische keuzes op de begripelijkheid van een tekst. Het zou interessant zijn om de brieven voor te leggen aan respondenten, om te onderzoeken of de herziene brieven daadwerkelijk als begrijpelijker ervaren worden. Hier zou tevens aandacht besteed kunnen worden aan lezersgebonden kenmerken, die in dit onderzoek buiten beschouwing zijn gelaten. Verder is in deze scriptie ter sprake gekomen dat het interessant is om verder onderzoek te doen naar de wijze waarop teksten concreter gemaakt kunnen worden en hoe dat de begripelijkheid van teksten beïnvloedt. De laatste aanbeveling voor vervolgonderzoek betreft het gebruik van "om te" en "of" anderszijds. Tijdens de resultatenverzameling voor de variabelen van de tekstopbouw, bleek dat "om te" en "of"

¹⁵ Zoals naar voren kwam uit het gesprek met één van de ambtenaren van de gemeente Den Bosch.

verschillende betekenissen kunnen hebben. Ook dit is een interessant vertrekpunt voor verder onderzoek.

Literatuur

- Bos-Aanen, J., T. Sanders & L. Lentz (2001). *Tekst, begrip en waardering. Wat vertelt onderzoek ons over het effect van tekstkenmerken op begrip en waardering van informerende teksten bij kinderen en tieners?* Amsterdam: Stichting Lezen.
- Burger, P. & J. de Jong (2009). *Handboek stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*. Tweede druk. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Cirilo, R.K. & D.J. Foss (1980). Text structure and reading time for sentences. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 19(1), p. 96-109.
- Covington, M.A., C. He, C. Brown, L. Naçi & J. Brown (2006). *How complex is that sentence? A proposed revision of the Rosenberg and Abbeduto D-level scale*. CASPR Research Report 2006-01, Artificial Intelligence Center, The University of Georgia.
- Douma, P. (1994). Wees zo concreet mogelijk. Schrijfadviseurs over concreet en abstract taalgebruik. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 16(1), p. 16-31.
- E-ANS. Elektronische versie van: W. Hasereyn, K. Romijn, G. Geerts e.a. (red.) (1997): *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Groningen [etc.]: Martinus Nijhoff Uitgevers. <http://ans.ruhosting.nl>.
- Ensie (2017, 14 september). Gemiddelde, modus, mediaan. Geraadpleegd op 10 oktober 2019, op <https://www.ensie.nl/bijlesnetwerk/gemiddelde-modus-mediaan>.
- Evers-Vermeul, J. & C. van Rooijen (2017). Evidence-based adviezen voor begrijpelijk schrijven, een utopie? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 39(2), p. 231-244.
- Ferreira, F. (2003). The misinterpretation of non-canonical sentences. *Cognitive Psychology*, 47, p. 164-203.
- Ferreira, F. & J. Stacey (2000). *The misinterpretation of passive sentences*. Manuscript.

- Holleman, B., C. Jansen & T. Sanders (2017). Begrijpelijke taal en effectieve communicatie II. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 39(2), p. 121-126.
- Hyona, J. & Lorch, R. (2004). Effects of topic headings on text processing: evidence from adult readers' eye fixation patterns. *Learning and Instruction*, 14, p. 131-152.
- Klinkende Taal BV (2017). *Gebruikershandleiding*.
- Kaup, B. (2001). Negation and its impact on the accessibility of text information. *Memory and cognition*. 29(7), p. 960-967.
- Kaup, B., R.A. Zwaan, & J. Lüdtke (2007). The experiential view of language comprehension: how is negation represented? In: Schmalhofer, F., Perfetti, C.A. (Eds.), *Higher Level Language Processes in the Brain: Inference and Comprehension Processes*. Erlbaum, Hillsdale, p. 255-288.
- Kraf, R., L. Lentz & H. Pander Maat (2011). Drie Nederlandse instrumenten voor het automatisch voorspellen van begrijpelijkheid. Een klein consumentenonderzoek. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. 33(3), p. 249-265.
- Land, J. & T. Sanders (2003). Hoe begrijpelijk en aantrekkelijk zijn studieboekteksten op het vmbo? *Levende Talen Tijdschrift*. 4(1), p. 12-18.
- Leeuwen, M. van (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. Utrecht: Lot.
- Lentz, L. (2011). *Let op: Begrip verplicht! Begrijpelijkheid als norm in de wet* (Oratie). Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht, Utrecht.
- MacDonald, M. C. & Just, M. A. (1989). Changes in activation levels with negation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, & Cognition*, 15, 633-642.
- Martin, W. & I. Maks (2005). *Referentie Bestand Nederlands. Documentatie*. Amsterdam.
- Meijer, R. (2018, 19 november). Geen 'voorts' maar 'verder': coalitie wil eenvoudiger taal in

- vonnissen rechters. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 19 november 2018, op <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/geen-voorts-maar-verder-coalitie-wil-eenvoudiger-taal-in-vonnissen-rechters~bdc987ba/>
- Minerva (2019). Statistisch significant. Geraadpleegd op 3 december 2019, op <http://www.minerva-beb.be/Results/Glossary/1723>
- NWO (2016, 14 november). Bossche ambtenaren winnen Nationale Schrijfwedstrijd. Geraadpleegd op 20 oktober 2018, op <https://www.nwo.nl/actueel/nieuws/2016/gw/bossche-ambtenaren-winnen-nationale-schrijfwedstrijd.html>
- Onzetaal.nl, (2018). Nevenschikking en onderschikking. Bezoekt op 24 januari 2019, op <https://onzetaal.nl/taaladvies/nevenschikking-en-onderschikking>.
- Pander Maat, H. & S. Ditewig (2017). Hoe worden onderwijsteksten vereenvoudigd, en helpt dat? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. 39(2), p. 245-263.
- Pander Maat, H. & N. Dekker (2016). Tekstgenres analyseren op lexicale complexiteit met T-Scan. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. 38(3), p. 263-304.
- Pander Maat, H. (2017). Zinslengte en zinscomplexiteit. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. 39(3), p. 297-329.
- Pander Maat, H. & L. Lentz (2011). Een kennisbank over begrijpelijke taal. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 33(3), p. 208-232
- Pander Maat, H. & R. Kraf (2009). Leesbaarheidsonderzoek: oude problemen, nieuwe kansen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. 31(2), p. 97-123.
- Pander Maat, H., R. Kraf, A. van den Bosch, N. Dekker, M. van Gompel, S. Kleijn, T. Sanders & K. van der Sloot (2014). T-Scan: a new tool for analyzing Dutch text. *Computational Linguistics in the Netherlands Journal*. (4), p. 53-74.
- Pander Maat, H., R. Kraf & N. Dekker (2014). *Handleiding T-Scan*. Universiteit Utrecht: Faculteit der Geesteswetenschappen.

Rijksoverheid (z.d.). *Taalniveau B1*. Bezocht op 29 september 2019, op <https://www.communicatierijk.nl/vakkennis/r/rijkswebsites/aanbevolen-richtlijnen/taalniveau-b1>

Rijksoverheid (2019, 23 oktober). *Extra mensen en middelen voor begrijpelijke taal*. Bezocht op 25 oktober 2019, op <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/10/23/extra-mensen-en-middelen-voor-begrijpelijke-taal>.

Ritchey, K., Schuster, J. & Allen, J. (2008). How the relationship between text and headings influences readers' memory. *Contemporary Educational Psychology*, 33, p. 859-874.

Sadoski, M., E. Goetz & M. Rodriguez (2000). Engaging texts: effects of concreteness on comprehensibility, interest and recall in four text types. *Journal of Educational Psychology*. 92(1), p. 85-95.

Sadoski, M. & Paivio, A. (2004). A dual coding theoretical model of reading. In R. B. Ruddell & N. J. Unrau (Eds.), *Theoretical models and processes of reading* (5th ed.) (p. 1329-1362). Newark: International Reading Association.

Sanders, T. (2001). Structuursignalen in informerende teksten. Over leesonderzoek en tekstadviezen. *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 23(1), p. 1-21.

Spooren, W., L. Hustinx, J. Aben & E. Turkenburg (2015). Concreetheid onder de loep. In: Boogaard, M.; van den Bogaerde, B. & Bacchini, S. (ed.), *Proceedings of de achtste Anéla Conferentie Toegepaste Taalwetenschap 2015*, p. 97-110. Delft: Eburon.

Taalunie (z.d.). *Tangconstructie*. Geraadpleegd op 17 februari 2019, op <https://taaladvies.net/taal/advies/term/84/tangconstructie/>.

Taaluniversum (2018, 31 oktober). *Campagne 'direct duidelijk' voor heldere overheidscommunicatie van start*. Geraadpleegd op 6 november 2018, op http://taaluniversum.org/nieuws/7075/campagne_direct_duidelijk_voor_heldere_overheid%09scommunicatie_van_start

Van Dale (z.d.). *Begrijpelijk*. Geraadpleegd op 29 september 2019, op <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/begrijpelijk>

Van Dale (z.d.). *Begrijpen*. Geraadpleegd op 29 september 2019, op <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/begrijpelijk>

Van Dale (z.d.). *Duidelijk*. Geraadpleegd op 29 september 2019, op <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/begrijpelijk>

Verhagen, A. (2002). Retorica en cognitie. In: Janssen, T. (red.), *Taal in gebruik. Een inleiding in de taalwetenschap*, p. 97-110. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Verhagen, A. (2007). Construal and perspectivization. In: Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (ed.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, p. 48-81. Oxford: Oxford University Press.

Bijlagen

Bijlage A: Oorspronkelijke brief B7¹⁶

Onderwerp: beschikking weigeren briefadres

Geachte heer, mevrouw,

Onlangs heeft u een verzoek ingediend voor een briefadres op bovenvermeld adres. U en de verstrekker van het briefadres zijn gevraagd een formulier in te vullen en een aantal bescheiden te overleggen. Deze formulieren hebben meegewogen bij de beoordeling van uw verzoek om briefadres. **Daarnaast** hebben wij bij onze beoordeling betrokken de door ons gehanteerde beleidsregels ter zake briefadressen.

Besluit

Wij hebben besloten om uw verzoek om briefadres te houden op voornoemd adres niet in te willigen.

De reden hiervoor is dat **(uitsluitend nader beargumenteren wat hieronder van toepassing is):**

- U komt niet in aanmerking voor een briefadres, **omdat** uit de door u overgelegde gegevens blijkt dat u een vaste woon- of verblijfplaats heeft. U dient uw verhuizing naar het vaste woonadres door te geven. **Indien** u dit niet doet, zal een adresonderzoek worden ingesteld. De uitkomst van het adres onderzoek kan inhouden dat u wordt uitgeschreven uit de basisregistratie personen me.a.s adres “land onbekend / vertrokken uit Nederland”.
- Op het door u gevraagde briefadres al twee briefadressen staan ingeschreven. Het door ons gehanteerde beleid staat niet toe dat er meer dan twee briefadressen op één adres worden gehouden. Van bijzondere omstandigheden die in uw situatie zouden moeten leiden van afwijking van de beleidsregel is ons niet gebleken.
- U staat inmiddels al vier maanden op het door u gevraagde briefadres ingeschreven. Het door ons gehanteerde beleid staat niet toe dat er langer dan vier maanden briefadres wordt gehouden op een adres. Van bijzondere omstandigheden die in uw situatie zouden moeten leiden van afwijking van de beleidsregel is ons niet gebleken.
- U komt niet in aanmerking voor een briefadres **omdat**:
- U komt niet in aanmerking voor een briefadres, **omdat** uit de door u overgelegde gegevens blijkt dat u de komende maanden op meerdere adressen verblijft. Uit deze stukken kan **verder** worden opgemaakt dat u de komende drie maanden naar redelijke verwachting tenminste 2/3 van de tijd op één van deze adressen zult verblijven. Het betreft het adres aan de Pietstraat 1.

Bij brief van **(datum brief voornemen)** bent u in de gelegenheid om uw zienswijze tegen ons voornemen schriftelijk naar voren te brengen. De door u naar voren gebrachte redenen zijn voor ons geen aanleiding om anders te beslissen.

De reden hiervoor is:

¹⁶ De gele markeringen geven de signaalwoorden aan. De onderstreepte zinnen geven de belangrijkste zin per kopje aan. De cursieve zinnen geven de belangrijkste zinnen uit de gehele tekst aan.

(nader invullen).

Rechtsmiddelen.

Als u het niet eens bent met dit besluit dan kunt u binnen zes weken na de dag van verzending van dit besluit, een gemotiveerd bezwaarschrift indienen bij burgemeester en wethouders van de gemeente 's-Hertogenbosch, postbus 12345, 5200 GZ 's-Hertogenbosch.

Het bezwaarschrift moet op grond van een artikel 6:5 van de Algemene wet bestuursrecht zijn ondertekend en dient ten minste te bevatten:

- uw naam en adres;
- de datum waarop u uw bezwaarschrift hebt geschreven;
- een omschrijving van het besluit waar uw bezwaar zich tegen richt of een kopie van dit besluit;
- de gronden waarop uw bezwaar berust.

Bij vragen over dit besluit kunt u contact opnemen met bovenstaand telefoonnummer.

Hoogachtend,
namens burgemeester en wethouders van de gemeente 's-Hertogenbosch,
het hoofd van de afdeling Publieke Dienstverlening

484 woorden

5 "extra" woorden": 479 tekstwoorden

Aantal woorden, waarbij voor de onderbouwingsopties het gemiddelde is gebruikt: 260 woorden

11 signaalwoorden

Bijlage B: Herziene brief B7

Geachte heer, mevrouw [achternaam],

U hebt ons gevraagd om u in te schrijven op een briefadres op Pietstraat 1.

Ons besluit

Wij hebben besloten om u niet in te schrijven op een briefadres. We komen tot dit besluit na beoordeling van de gegevens die u en de hoofdbewoner hebben ingevuld. Volgens onze beleidsregels voor briefadressen hebt u geen recht op een briefadres. Hieronder leest u waarom.

Reden

U hebt geen recht op een briefadres, [selecteer de optie die van toepassing is]

- omdat u een vaste woon- of verblijfplaats heeft. Dat blijkt uit de formulieren die u en de gever van het briefadres hebben ingevuld. U moet u verhuizing naar het vaste woonadres doorgeven. Doet u dit niet, dan gaan wij een adresonderzoek doen. Het resultaat van dat onderzoek is mogelijk dat wij u gaan uitschrijven uit de basisregistratie personen. Bij u gegevens komt dan als adres "land onbekend/vertrokken uit Nederland".
- omdat er op het adres al twee andere briefadressen staan ingeschreven. In onze beleidsregels voor briefadressen staan we niet meer dan twee briefadressen op één adres toe. Dit om misbruik te voorkomen. Er zijn geen bijzondere omstandigheden bij ons bekend waarom wij hier van afwijken in uw situatie.
- omdat u al vier maanden een briefadres heeft. In onze beleidsregels voor briefadressen staan we niet toe dat iemand langer dan vier maanden een briefadres staat ingeschreven. Er zijn geen bijzondere omstandigheden bij ons bekend waarom wij hier van afwijken in uw situatie.
- omdat uit de ingevulde formulieren blijkt dat u de volgende maanden op diverse adressen verblijft. Waarbij u de volgende drie maanden volgens redelijke verwachting tenminste 2/3 van de tijd op één van deze adressen verblijft. Het gaat om het adres [vul adres in].

Wij hebben u op [vul datum voornemen besluit in] een brief gestuurd. Daarin stond dat wij van plan waren om u niet in te schrijven op een briefadres. In deze brief stond dat u uw mening (zienswijze) kon geven. Hier hebt u [op 1 augustus 2018/ niet] op gereageerd.

[U heeft geen redenen gegeven waarmee wij tot een ander besluit kunnen komen. / Uw zienswijze geeft ons geen geldige reden om tot een ander besluit te komen. [Vul aan met motivatie (vrije invoer.)

Niet mee eens?

Bent u het niet eens met ons besluit? Dan kunt u binnen 6 weken na de datum op deze brief een bezwaarschrift sturen. Stuur het bezwaarschrift naar: afdeling Publieke Dienstverlening, Postbus 12345, 5200 GZ, 's-Hertogenbosch.

Zet in het bezwaarschrift:

Uw naam,

Uw adres,

Het zaaknummer van ons besluit,

Waarom u het niet eens bent met ons besluit,

Onderteken met een datum en uw handtekening.

U ontvangt binnen 10 weken een beslissing op uw bezwaarschrift.

Nog vragen?

Hebt u nog vragen? Neem dan contact op met ons via (073) 615 51 55. U mag ook een e-mail sturen: verhuizing@s-hertogenbosch.nl.

Met vriendelijke groet,
Namens burgemeester wethouders van de gemeente 's-Hertogenbosch,
Het hoofd van de afdeling Publieke Dienstverlening,

M.A. de Bruijn

464 woorden

7 "extra" woorden: 457 tekstwoorden

Aantal woorden, waarbij voor de onderbouwingsopties een gemiddelde is gebruikt: 207 woorden

20 signaalwoorden

Bijlage C: Oorspronkelijke brief BA3

(Brief DB 3 – Brief briefadres en hoofdbewoner)

Onderwerp: briefadres en hoofdbewoner

Geachte heer/mevrouw,

Door u is toestemming gegeven dat er een briefadres wordt gehouden op uw woonadres aan het adres Pietstraat 1.

Periodiek wordt gecontroleerd bij de briefadresgever of de gegevens nog juist zijn. *Ik verzoek u bijgevoegd formulier in te vullen en te ondertekenen.* Als het formulier retour is bij de afdeling Publieke Dienstverlening zal er opnieuw beoordeeld worden of u in aanmerking komt als briefadresgever.

Ik verzoek u bijgevoegd formulier uiterlijk binnen veertien dagen te retourneren. Indien u het formulier niet invult en terugstuurt, zal er een adresonderzoek naar de persoon die bij u een briefadres heeft worden ingesteld. De uitkomst van het adresonderzoek kan inhouden dat betrokkene wordt uitgeschreven uit de basisregistratie personen me.a.s adres “Land onbekend / Vertrek uit Nederland”.

Bij vragen over deze brief kunt u contact opnemen met bovenstaand telefoonnummer.

Hoogachtend,
namens burgemeester en wethouders van de gemeente ‘s-Hertogenbosch,
het hoofd van de afdeling Publieke Dienstverlening

134 (tekst)woorden

2 signaalwoorden

Aan:

De aanvrager van een reisdocument die een oud reisdocument vermist.

LEES DE INFORMATIE HIERONDER ZORGVULDIG DOOR.

Geachte heer/mevrouw,

U hebt zojuist een aanvraag gedaan voor een nieuw reisdocument. Het oude reisdocument hebt u als vermist aangegeven.

Wat doet de afdeling Publieke Dienstverlening **naar aanleiding van** uw aangifte?

1. De afdeling Publieke Dienstverlening meldt uw reisdocument als vermist bij de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI). Bij de CRI wordt het vermiste document opgenomen in het (nationale) Verificatie en Informatie Systeem (VIS). Het VIS wordt geraadpleegd door opsporingsinstanties in Nederland. **Maar ook** door de Stichting Bureau Krediet Registratie in Tiel. **En** tal van financiële instellingen **zoals** banken, financieringsondernemingen, autoverhuurbedrijven, Kamer van Koophandel en notarissen.
2. Alle vermiste reisdocumenten worden opgenomen in het (internationale) Schengen Informatie Systeem. Dit systeem gebruiken alle opsporingsautoriteiten in de Schengenlanden. Dit wordt gedaan **in het kader van** fraudebestrijding. **En om te** voorkomen dat criminelen en of organisaties misbruik maken van uw gestolen en/of vermiste document. **Daarom** is het in uw belang, dat een reisdocument dat op uw naam staat, bij misbruik onderschept wordt. **Door** het akkoord van Schengen zijn de binnengrenzen in Europa tussen de lidstaten weggefallen. **Om** u **te** kunnen identificeren in de Schengenlanden moet u als reiziger nog altijd een paspoort of Nederlandse identiteitskaart hebben.

*Ik wil u er nadrukkelijk op wijzen om, **in het geval** u uw reisdocument bent kwijt geraakt en het later terug vindt, dit reisdocument in géén geval weer te gaan gebruiken!* De geldigheid van het vermiste document is **door** uw aangifte van rechtswege vervallen en mag niet meer gebruikt worden. **Gezien het bovenstaande** kunt u bedenken in welke vervelende situaties u nie.a.leen in het buitenland, **maar ook** binnen Nederland, verzeild kunt raken bij gebruik van he.a.s vermist bekend staande reisdocument. **Als** u het oude reisdocument terug vindt, moet u het onmiddellijk inleveren bij de afdeling Publieke Dienstverlening in het gemeentehuis.

Medewerker afdeling Publieke Dienstverlening.

290 woorden

11 "extra" woorden: 279 woorden

17 signaalaanduidingen

Bijlage E: Statistiek

	Oorspronkelijk	Herzien
Gemiddelde	11,9	8,7
Standaarddeviatie	5,439	3,893
Mediaan	11	8
Modus	12	6
Variantie	29,578	15,160
Minimum	3	3
Maximum	45	28

Tabel 11: Descriptieve statistiek deelzinslengte oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	173	50,4	50,4	315	70,8	70,8
1	109	31,8	82,2	112	25,2	96,0
2	37	10,8	93,0	12	2,7	98,7
3	14	4,1	97,1	6	1,3	100
4	8	2,3	99,4	-	-	-
5	2	0,6	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 12: Descriptieve statistiek bijzinnen per zin van de oorspronkelijke en herziene brieven

Bijzinnen per zin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0,778	1,016
Herziene brieven	0,346	0,601

Tabel 13: Descriptieve statistiek bijzinnen per zin

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	324	94,5	94,5	443	99,6	99,6
1	7	2,0	96,5	1	0,2	99,8
2	9	2,6	99,1	1	0,2	100
3	3	0,9	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 14: Descriptieve statistiek nevenschikkingen per deelzin oorspronkelijke en herziene brieven

Nevenschikkingen per deelzin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0,099	0,441
Herziene brieven	0,007	0,106

Tabel 15: Descriptieve statistiek nevenschikkingen per deelzin

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	310	90,4	90,4	419	94,2	94,2
1	23	6,7	97,1	26	5,8	100
2	6	1,7	98,8	-	-	-
3	4	1,2	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 16: Descriptieve statistiek betrekkelijke bijzinnen per zin oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	298	86,9	86,9	407	91,5	91,5
1	34	9,9	96,8	31	7,0	98,4
2	10	2,9	99,7	7	1,6	100
3	1	0,3	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 17: Descriptieve statistiek bijwoordelijke bijzinnen per zin oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	228	66,5	66,5	344	77,3	77,3
1	83	24,2	90,7	93	20,9	98,2
2	21	6,1	96,8	3	0,7	98,9
3	11	3,2	100	5	1,1	100
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 18: Descriptieve statistiek finiete bijzinnen per zin oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	260	75,8	75,8	408	91,7	91,7
1	65	19,0	94,8	35	7,9	99,6
2	11	3,2	98,0	1	0,2	99,8
3	6	1,7	99,7	1	0,2	100
4	1	0,3	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 19: Descriptieve statistiek infinitieve complementen per zin oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	315	91,8	91,8	435	97,8	97,8
1	26	7,6	99,4	10	2,2	100
2	2	0,6	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 20: Descriptieve statistiek meervoudige inbeddingen per zin oorspronkelijke en herziene brieven

Meervoudige inbeddingen per zin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0,087	0,303
Herziene brieven	0,022	0,148

Tabel 21: Descriptieve statistiek meervoudige inbeddingen per zin

Niveau	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	131	38,2	38,2	214	48,1	48,1
1	43	12,5	50,7	60	13,5	61,1
2	42	12,2	63,0	41	9,2	70,8
3	41	12,0	74,9	34	7,6	78,4
4	8	2,3	77,3	3	0,7	79,1
5	42	12,2	89,5	58	13,0	92,1
6	11	3,2	92,7	27	6,1	98,2
7	25	7,3	100	8	1,8	100
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 22: Descriptieve statistiek D-level oorspronkelijke en herziene brieven

D-level		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	2,137	2,302
Herziene brieven	1,717	2,164

Tabel 23: Descriptieve statistiek D-level

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	2	0,6	0,6	16	3,6	3,6
1	24	7,0	7,6	58	13,0	16,6
2	17	5,0	12,5	52	11,7	28,3
3	33	9,6	22,2	55	12,4	40,7
4	21	6,1	28,3	61	13,7	54,4
5	40	11,7	39,9	57	12,8	67,2
6	28	8,2	48,1	33	7,4	74,6
7	31	9,0	57,1	31	7,0	81,6
8	24	7,0	64,1	27	6,1	87,6
9	19	5,5	69,7	13	2,9	90,6
10	23	6,7	76,4	15	3,4	93,9
11	12	3,5	79,9	9	2,0	96,0
12	12	3,5	83,4	7	1,6	97,5
13	7	2,0	85,4	3	0,7	98,2
14	5	1,5	86,9	2	0,4	98,7
15	8	2,3	89,2	3	0,7	99,3
17	2	0,6	89,9	2	0,2	99,8
18	7	2,0	91,8	1	0,2	100
19	3	0,9	92,7	-	-	-
20	6	1,7	94,5	-	-	-
21	4	1,2	95,6	-	-	-
22	5	1,5	97,1	-	-	-
23	1	0,3	97,4	-	-	-
24	2	0,6	98,0	-	-	-
26	1	0,3	98,3	-	-	-
27	2	0,6	98,8	-	-	-
28	1	0,3	99,1	-	-	-
29	2	0,6	99,7	-	-	-
34	1	0,3	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 24: Descriptieve statistiek maximale afhankelijkheidslenkte oorspronkelijke en herziene brieven

Maximale afhankelijkheidslengte		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	8,100	5,978
Herziene brieven	4,730	3,341

Tabel 25: Descriptieve statistiek maximale afhankelijkheidslengte

Hoeveelheid	Oorspronkelijk		Herzien	
	Freq.	Cum. %	Freq.	Cum. %
0 – 0,5	23	6,7	42	9,5
0,5 – 1	39	18,1	99	31,8
1 – 1,5	81	41,8	109	56,9
1,5 – 2	45	55,0	73	73,4
2 – 2,5	52	70,2	62	87,4
2,5 – 3	40	82,2	25	93,7
3 – 3,5	26	89,8	9	95,7
3,5 – 4	9	92,4	10	98,0
4 – 4,5	11	95,6	5	99,1
4,5 – 5	12	99,1	3	99,8
5 – 5,5	2	99,7	0	99,8
5,5 – 6	1	100	1	100
Totaal	343	-	445	-

Tabel 26: Descriptieve statistiek gemiddelde afhankelijkheidslengte oorspronkelijke en herziene brieven

Hoeveelheid	Oorspronkelijk		Herzien	
	Freq.	Cum. %	Freq.	Cum. %
0	63	18,4	171	38,4
0,5	21	24,5	37	47,7
1	86	49,6	99	69,0
1,5	25	56,9	9	71,0
2	77	79,3	66	85,8
2,5	5	80,8	0	85,8
3	32	90,1	45	96,0
3,5	4	91,3	0	96,0
4	11	94,5	10	98,2
5	12	98,0	2	98,7
6	4	99,1	2	99,1
7	2	99,7	2	99,6
8	0	99,7	2	99,8
9	1	100	1	100
Totaal	343	-	445	-

Tabel 27: Descriptieve statistiek bijvoeglijke bepalingen per deelzin oorspronkelijke en herziene brieven

Aantal bijvoeglijke bijzinnen per deelzin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	1,637	1,434
Herziene brieven	1,102	1,327

Tabel 28: Descriptieve statistiek bijvoeglijke bepalingen per deelzin

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	251	73,2	73,2	427	96,0	96,0
0,25	7	2,1	75,2	-	-	-
0,5	38	11,1	86,3	4	0,9	96,9
0,75	3	0,9	87,2	-	-	-
1	43	12,5	99,7	14	3,1	100
2	1	0,3	100	-	-	-
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 29: Descriptieve statistiek lijdende vormen per deelzin oorspronkelijke en herziene zinnen

Lijdende vormen per deelzin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0,192	0,359
Herziene brieven	0,036	0,180

Tabel 30: Descriptieve statistiek lijdende vormen per deelzin

Hoeveelheid	Oorspronkelijk			Herzien		
	Freq.	%	Cum. %	Freq.	%	Cum. %
0	273	79,6	79,6	356	80,0	80,0
0,25	3	0,9	80,5	4	0,9	80,9
0,33	11	3,2	83,7	6	1,3	82,2
0,5	28	8,2	91,8	31	7,0	89,2
0,67	2	0,6	92,4	-	-	-
1	26	7,6	100	47	10,6	99,8
2	-	-	-	1	0,2	100
Totaal	343	100	-	445	100	-

Tabel 31: Descriptieve statistiek aantal negaties per deelzin oorspronkelijke en herziene brieven

Negaties per deelzin		
	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0,133	0,292
Herziene brieven	0,152	0,334

Tabel 32: Descriptieve statistiek aantal negaties per deelzin

	Oorspronkelijk			Herzien		
	Prop. str.- concr. nom	Prop. ruim- concr. nom	Prop. alg. nomina	Prop. str.- concr. nom	Prop. ruim- concr. Nom	Prop. alg. nomina
Gemiddelde	0,151	0,390	0,233	0,201	0,324	0,211
Standaarddeviatie	0,239	0,322	0,286	0,198	0,278	0,234

Tabel 34: Proporties concreetheid nomina oorspronkelijke en herziene brieven

Dichtheid abstracte nominalisaties per 1000 woorden				
	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Oorspronkelijke brieven	0	272,727	44,503	56,539
Herziene brieven	0	333,333	30,729	54,587

Tabel 35: Dichtheid abstracte nominalisaties per 1000 woorden

	Oorspronkelijk		Herzien	
	Prop strikt- concr. Adj.	Prop. ruim- concr. adj.	Prop strikt- concr. adj.	Prop. ruim- concr. adj.
Gemiddelde	0,010	0,064	0,016	0,052
Standaarddeviatie	0,058	0,112	0,045	0,098

Tabel 36: Proporties strikt-concrete en ruim-concrete adjectieven oorspronkelijke en herziene brieven

	Oorspronkelijk		Herzien	
	Prop concr. werkw.	Prop. alg. werkw.	Prop concr. werkw.	Prop. alg. werkw.
Gemiddelde	0,006	0,152	0,008	0,085
Standaarddeviatie	0,063	0,236	0,086	0,219

Tabel 37: Proporties concrete en algemene werkwoorden oorspronkelijke en herziene brieven

	Oorspronkelijk		Herzien	
	Dichtheid nom. pers.	Dichtheid pers.namen	Dichtheid nom. pers.	Dichtheid pers.namen
Gemiddelde	107,550	1,388	120,701	2,631
Standaarddeviatie	79,096	12,881	85,380	14,389

Tabel 38: Dichtheid nomina verwijzend naar personen en dichtheid persoonsnamen oorspronkelijke en herziene brieven

Dichtheid persoonlijke elementen oorspronkelijke brieven				
	Dichth. pers.	Dichth. pers.	Dichth. pers.	Dichth. pers.
	vnw.	vnw. 1 ^e p.	vnw. 2 ^e p.	vnw. 3 ^e p.
Gemiddelde	94,097	22,066	69,336	2,695
Standaarddeviatie	74,732	41,750	60,550	12,792

Tabel 40: Dichtheid persoonlijke elementen oorspronkelijke brieven

Dichtheid persoonlijke elementen herziene brieven				
	Dichth. pers.	Dichth. pers.	Dichth. pers.	Dichth. pers.
	vnw.	vnw. 1 ^e p.	vnw. 2 ^e p.	vnw. 3 ^e p.
Gemiddelde	106,979	27,560	76,517	2,902
Standaarddeviatie	82,324	47,121	77,365	13,323

Tabel 41: Dichtheid persoonlijke elementen herziene brieven

Gebruik van kopjes				
	Aantal brieven	Komt overeen met hoofdboodschap	Dichtheid kopjes	Afstand tot hoofdboodschap
Oorspronkelijke brieven	12	10	9,896	12,442
Herziene brieven	28	27,5	17,496	6,332

Tabel 43: Descriptieve statistiek gebruik van kopjes

Structuuraanduidingen		
	Proportie relationele structuuraanduidingen t.o.v. het totale aantal woorden	Aanwezigheid organiserende alinea
Oorspronkelijke brieven	49,281	0
Herziene brieven	40,868	2

Tabel 44: Descriptieve statistiek structuuraanduidingen

Plaatsing belangrijke informatie			
	Afstand in woorden tot hoofdboodschap (gemiddelde)	Minimum afstand	Maximum afstand
Oorspronkelijke brieven	57,000	0	297
Herziene brieven	43,661	0	172

Tabel 45: Descriptieve statistiek plaatsing belangrijke informatie

Concreetheid in onderzoek Pander Maat en Dekker (2016), aangevuld met resultaten uit deze scriptie							
	Prop. str.- concr. nom	Prop. ruim- concr. nom	Prop. alg. nomina	Prop. str.- concr. adj.	Prop. concr. ww	Prop. alg. ww	Gem. dh. abstr. nominal.
Reisverslag	0,35	0,67	0,05	0,09	0,10	0,06	15
Celebrity-nieuws	0,37	0,53	0,09	0,10	0,03	0,10	18
Roman	0,46	0,63	0,06	0,17	0,10	0,09	15
Vmbo-schoolboek	0,31	0,64	0,07	0,04	0,04	0,07	24
Havo-schoolboek	0,20	0,38	0,14	0,03	0,02	0,14	43
Nieuwsbericht	0,28	0,47	0,11	0,05	0,03	0,12	36
Opiniestuk	0,21	0,33	0,19	0,05	0,02	0,15	42
Medisch advies	0,34	0,42	0,13	0,08	0,06	0,16	52
Verkiezingsprogramma	0,12	0,25	0,19	0,02	0,01	0,13	62
Onderzoeksartikel	0,13	0,19	0,39	0,02	0,01	0,25	65
Oorspr. brieven	0,15	0,39	0,23	0,01	0,01	0,15	45
Herziene brieven	0,20	0,32	0,21	0,02	0,01	0,09	31

Tabel 47: Descriptieve statistiek onderzoek Pander Maat en Dekker (2016: 282-287), aangevuld met statistiek van de oorspronkelijke en herziene brieven, m.b.t. variabelen over concreetheid. De kleuren geven aan welke uitkomsten het dichtste bij de oorspronkelijk en herziene brieven liggen.

Pers. elementen in onderzoek Pander Maat en Dekker (2016), aangevuld met resultaten uit deze scriptie				
	Dh. vnw. 1^e pers.	Dh. vnw. 2^e pers.	Dh. vnw. 3^e pers.	Dh. alle pers. vnw.
Reisverslag	48	6	11	65
Celebrity-nieuws	24	6	46	75
Roman	34	9	58	101
Vmbo-schoolboek	3	19	29	51
Havo-schoolboek	3	3	20	26
Nieuwsbericht	8	3	30	40
Opiniestuk	9	5	20	34
Medisch advies	1	27	7	36
Verkiezingsprogramma	15	1	11	27
Onderzoeksartikel	5	1	14	21
Oorspr. brieven	22	69	3	94
Herziene brieven	28	77	3	107

Tabel 48: Descriptieve statistiek onderzoek Pander Maat en Dekker (2017: 282-287), aangevuld met statistiek van de oorspronkelijke en herziene brieven, m.b.t. variabelen over persoonlijke elementen.

Variabele	Min.	Max.	Gem.	St. dev.
Syntactische complexiteit				
<i>Zinslengte</i>				
1. Woorden per zin	3	71	16,802	9,479
<i>Deelzinnen</i>				
2. Deelzinslengte: wrd. per deelzin	3	45	11,911	5,439
3. Nevenschikkingen per deelzin	0	3	0,099	0,441
4. Bijzinnen per zin	0	5	0,778	1,016
5. Betrekkelijke bijzinnen per zin	0	3	0,137	0,473
6. Bijwoordelijke bijzinnen per zin	0	3	0,166	0,463
7. Infinitiefcomplementen per zin	0	4	0,318	0,650
8. Finiete bijzinnen per zin	0	3	0,461	0,752
9. Meervoudige inbeddingen	0	2	0,087	0,303
10. D-Level	0	7	2,137	2,302
11. Gem. afh.lengte per zin	0	6	1,956	1,156
12. Max. afh.lengte per zin	0	34	8,100	5,978
<i>Propositionele dichtheid</i>				
13. Bijv. bepalingen per deelzin	0	9	1,637	1,434
<i>Lijdende vormen</i>				
14. Lijdende vormen per deelzin	0	2	0,192	0,359
<i>Ontkenningen</i>				
15. Dichtheid van ontkenningen	0	200	14,295	34,948
16. Ontkenningen per deelzin	0	1	0,133	0,292
Concreetheid				
<i>Nomina</i>				
17. Prop. strikt-concrete nomina	0	1	0,151	0,239
18. Prop. ruim-concrete nomina	0	1	0,390	0,322
19. Prop. algemene nomina	0	1	0,233	0,259
20. Dichth. abstr. nominalisaties	0	272	44,503	56.539
<i>Adjectieven</i>				
21. Prop. strikt-concrete adj.	0	1	0,010	0,058
22. Prop. ruim-concrete adj.	0	1	0,064	0,112
<i>Werkwoorden</i>				
23. Prop. concrete werkwoorden	0	1	0,006	0,063

24. Prop. algemene werkwoorden	0	1	0,152	0,236
<i>Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep</i>				
25. Dichth. nomina verw. pers.	0	400	107,550	79,096
26. Dichth. persoonsnamen	0	200	1,388	12,881
Persoonlijke elementen				
27. Dichth. pers. vnw.	0	400	94,097	74,732
28. Dichth. pers/bez. vnw. 1 ^e pers.	0	250	22,066	41,750
29. Dichth. pers/bez. vnw. 2 ^e pers.	0	333	69,336	60,550
30. Dichth. pers/bez. vnw. 3 ^e pers.	0	100	2,695	12,792
Tekstopbouw				
<i>Gebruik van kopjes</i>				
33. Dichtheid	-	17,14	9,896	3,598
34. Gem. afst. in wrd. tot hfdbds.	0	48	12,442	15,420
<i>Structuuraanduidingen</i>				
35. Proportie rel. struct.aand. t.o.v. tot. aant. woorden	14,82	87,91	49,281	21,248
36. Aanwezig. org. alinea	0	0	0	0
<i>Plaats belangrijke informatie</i>				
37. Afstand in wrd. tot hfdboods.	0	297	57	65,007

Tabel 50: Descriptieve statistiek oorspronkelijke brieven

Variabele	Min.	Max.	Gem.	St. dev.
Syntactische complexiteit				
<i>Zinslengte</i>				
1. Woorden per zin	3	29	10,679	5,044
<i>Deelzinnen</i>				
2. Deelzinslengte: wrd. per deelzin	3	28	8,711	3,894
3. Nevenschikkingen per deelzin	0	2	0,007	0,106
4. Bijzinnen per zin	0	3	0,346	0,601
5. Betrekkelijke bijzinnen per zin	0	1	0,058	0,235
6. Bijwoordelijke bijzinnen per zin	0	2	0,101	0,350
7. Finiete bijzinnen per zin	0	3	0,256	0,522
8. Infinitiefcomplementen per zin	0	3	0,090	0,316
9. Meervoudige inbeddingen	0	1	0,022	0,148
10. D-Level	0	7	1,717	2,164
11. Gem. afh.lengte per zin	0	6	1,449	0,933
12. Max. afh.lengte per zin	0	21	4,730	3,341
<i>Propositionele dichtheid</i>				
13. Bijv. bepalingen per deelzin	0	9	1,102	1,327
<i>Lijdende vormen</i>				
14. Lijdende vormen per deelzin	0	1	0,036	0,180
<i>Ontkenningen</i>				
15. Dichtheid van ontkenningen	0	286	20,254	47,912
16. Ontkenningen per deelzin	0	2	0,152	0,334
Concreetheid				
<i>Nomina</i>				
17. Prop. strikt-concrete nomina	0	1	0,201	0,198
18. Prop. ruim-concrete nomina	0	1	0,324	0,278
19. Prop. algemene nomina	0	1	0,211	0,234
20. Dichth. abstr. nominalisaties	0	333,333	30,729	54,587
<i>Adjectieven</i>				
21. Prop. strikt-concrete adj.	0	1	0,016	0,045
22. Prop. ruim-concrete adj.	0	1	0,052	0,098
<i>Werkwoorden</i>				
23. Prop. concrete werkwoorden	0	1	0,008	0,086

24. Prop. algemene werkwoorden	0	1	0,085	0,219
<i>Het opvoeren van individuen als representatie voor een grotere groep</i>				
25. Dichth. nomina verw. pers.	0	363,636	120,701	85,380
26. Dichth. persoonsnamen	0	111,111	2,631	14,389
Persoonlijke elementen				
27. Dichth. pers. vnw.	0	333,333	106,979	54,587
28. Dichth. pers/bez vnw. 1 ^e pers.	0	250,000	27,560	47,121
29. Dichth. pers/bez. vnw. 2 ^e pers.	0	333,333	76,517	77,365
30. Dichth. pers/bez. vnw. 3 ^e pers.	0	117,647	2,902	15,323
Tekstopbouw				
<i>Gebruik van kopjes</i>				
33. Dichtheid	8,8	27,79	17,496	4,290
34. Gem. afst. In wrd. tot hfdbs.	0	32,33	6,332	6,844
<i>Structuuraanduidingen</i>				
35. Proportie rel. struct.aand. t.o.v. tot. aant. woorden	14,71	75	40,868	13,714
36. Aanwezig. org. alinea	0	1	0,0645	0,250
<i>Plaats belangrijke informatie</i>				
37. Afstand in wrd. tot hfdboods.	0	172	43,661	42,958

Tabel 51: Descriptieve statistiek herziene brieven